

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
VIEŠOSIOS TEISĖS INSTITUTAS

SKIRMANTĖ SUBAČIENĖ
TEISĖS IR VALDYMO

TEISĖS PRINCIPŲ SISTEMA KAIP TEISINIO REGULIAVIMO PRIEMONĖ SANTUOKOS
SUDARYMO SISTEMOJE
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doc. dr. Eglė Venckienė

Vilnius, 2017

TURINYS

ĮVADAS.....	3
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS.....	9
1. TEISĖS PRINCIPŲ SAMPRATA.....	10
2. SANTUOKOS SUDARYMO PRINCIPAI TEISĖS SISTEMOJE.....	19
2.1. Monogamijos principas.....	20
2.2. Santuokos savanoriškumo principas.....	23
2.3. Sutuoiktinių lygiateisiškumo principas.....	27
3. SANTUOKOS SUDARYMO PRINCIPŲ UŽTIKRINIMO VEIKSMINGUMAS.....	32
3.1. Monogamijos principo užtikrinimo veiksmingumas.....	32
3.2. Santuokos savanoriškumo principo užtikrinimo veiksmingumas.....	42
3.3. Sutuoiktinių lygiateisiškumo principo užtikrinimo veiksmingumas	49
IŠVADOS.....	72
PASIŪLYMAI.....	75
LITERATŪRA.....	76
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	86
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	88
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	89
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ.....	90

IVADAS

Baigiamojo darbo aktualumas. Visuomenės santykių sistemoje šeima užima svarbią vietą. Daugelis mokslininkų šeimą apibūdino kaip visuomenės ląstelę, kuri pagrįsta santuokos sąjunga, atliekančia giminės pratęsimo, auklėjimo, šeimos narių savitarpio paramos ir kt. funkcijas. Santuoka – vyro ir moters sąjunga, dviejų skirtingų lyčių asmenų sąjunga. Santuoka apibūdinama kaip dviejų asmenų, vyro ir moters, savanoriška sąjunga, sutartis, susitarimas. Santuoka yra ne tik sutartis, bet ir sutuoktinių būklė. Šeimos santykiams bene labiausiai daro įtaką visuomenėje susiformavusios tradicijos, moralinės bei religinės nuostatos. Pagal santuokos nuostatas įtvirtintas Lietuvos Statutuose, galiojusias Lietuvos Užnemunėje, reglamentuotas Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos santuokos ir šeimos kodekse, Lietuvos Respublikos Konstitucijose ir Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, taip pat atsižvelgiant į globalizacijos procesus akivaizdu, kad kintant visuomenės interesams, kito ir vertybės. Įvairiose teorinėse koncepcijose akcentuojama, kad teisės principai išreiškia pagrindines, pamatines visuomenės vertybes, kurių turiniui turi įtakos visuomenės vertybinių pokyčiai.

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinti monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo ir kiti civilinių santykių teisinio reglamentavimo principai, kuriais grindžiamas šeimos santykių teisinis reglamentavimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnyje reglamentuojama, kad valstybė registruoja santuoką, gimimą ir mirtį bei pripažįsta bažnytinės santuokos registraciją¹. Bažnyčios ir pasaulinės teisės dualizmas nulėmė dvi santuokos sudarymo formas. Valstybė pripažįsta ir civilinę, ir bažnytinę santuoką. Nuo Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo t.y. nuo 1992 m. spalio 25 d. bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų registravimo duomenis religinės bendruomenės ir bendrijos perduoda civilinės metrikacijos įstaigoms Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir religinių organizacijų susitarimo nustatyta tvarka. Susitarimas „Dėl Katalikų bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą“ tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos pasirašytas 2001 m. liepos 11 d. Pareiga pranešti apie bažnyčioje sudarytas santuokas priskirta patiems sutuoktiniams. Nuo 2008 m. rugsėjo 30 d. pareiga pranešti apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytą santuoką priskirta religinės bendruomenės ar bendrijos įgaliotam (įpareigotam) asmeniui arba sutuoktiniams ar vienas

¹ „Lietuvos Respublikos Konstitucija,“ *Valstybės žinios* 33-1014, 1992.

iš jų. Susiklosčiusi Teismų praktika parodė, kad Civilinės metrikacijos įstaigos neturi visų duomenų apie bažnyčios nustatyta tvarka sudarytas santuokas, kurios nebuvo įtrauktos į bendrą valstybinę apskaitą, kas sukeldavo neigiamas teisines pasekmes. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nurodyta, kad santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sukelia tokias pat teisines pasekmes kaip ir santuokos sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.25 str. 4 dalyje reglamentuojama, kad užsienio valstybėje sudaryta santuoka pripažįstama Lietuvoje [...]². Lietuvos Respublikos piliečiai gali sudaryti santuokas ne tik civilinės metrikacijos įstaigose ar bažnyčios nustatyta tvarka Lietuvoje, bet ir užsienio valstybėse. Vienas iš sutuoktinių, Lietuvos Respublikos pilietis, gali apskaityti šią santuoką Lietuvoje. Pasikliaujama asmens sąžiningumu. Monogamijos principo esmė yra ta, kad santuoka galima tik tarp vieno vyro ir vienos moters, santuoką gali sudaryti nevedęs, išsituokęs asmuo arba kai vienas iš sutuoktinių iš ankstesnės santuokos yra miręs. Santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius³.

Lietuvoje teisės aktai reglamentuoja, kad santuoką gali sudaryti tik skirtingos lyties asmenys. Santuoka yra neatsiejama nuo šeimos teisinių santykių. Lygiateisiškumo principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtintas tiesiogiai. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio nuostatos reiškia reikalavimą, kad šalies teisėje pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui būtų įtvirtintos lygiai su kitais, t.y. išreikšta ne visų asmenų lygybė, o jų teisė turėti lygias teises, t.y. lygiateisiškumas.⁴ Lygiateisiškumo principas įtvirtintas ir viename svarbiausių žmogaus teisių dokumente – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnyje. „Naudojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso“⁵. Valstybės pozicija dėl skirtingų lyčių sutuoktinių grindžiama visuomenėje susiformavusiomis tradicijomis, moralinėmis bei religinėmis nuostatomis, nuogastavimai, kad pakis šeimos ir santuokos samprata. Daugelis Lietuvos mokslininkų nagrinėjo šeimos apibrėžtį ir jos funkcijas. Vieni mokslininkai, tokie kaip K.Miškinis, J.Vaitkevičius, S.Šalkauskis, L.Jovaiša šeimą apibūdina kaip bendriją, bendruomenę, grupę. A.Maceina, R.Grigas

² „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 74-2262, 2000.

³ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 74-2262, 2000.

⁴ Armanas Abramavičius, „Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“, *Jurisprudencija* 12(90) (2006): 43.

⁵ „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija,“ *Valstybės žinios* 40-987, 1995.

šeimą suvokia kaip tautiškumo pradą. Kiti tyrėjai (K.Miškinis, I.Leliūgienė, Z.Bajorūnas) šeimą įvardija kaip visuomenės ląstelę. Daugelio autorių šeimos sąvokos apibūdinimuose atsispindi vyro ir moters sąjunga. Teisės aktuose įtvirtinta skirtinga būsimų sutuoktinių lytis, kaip būtina santuokos sudarymo sąlyga. Socialinis požiūris į tos pačios lyties poras sparčiai evoliucionuoja. Vis daugiau valstybių tos pačios lyties poroms suteikia teisinį pripažinimą, tokiu būdu įtraukdamos tos pačios lyties porų santykius į „šeimos gyvenimo“ sąvoką. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų analizė parodė, kad sprendimai dėl tos pačios lyties porų teisės į šeimos gyvenimą kito. Susiformavo nauja mąstymo paradigma. Naujausias Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimas dėl tos paties lyties asmenų teisės į šeimos gyvenimą buvo priimtas 2016 m. birželio 9 d. byloje *Affaire Chapin ir Charpentier prieš Prancūziją*.

Lietuva tapdama Europos Sąjungos nare įsipareigojo būti ištikima laisvės, demokratijos, žmogaus teisių ir svarbiausių laisvių gerbimo bei teisinės valstybės principams. Teisės principai išreiškia pagrindines, pamatines visuomenės vertybes, o vertybės kinta, todėl tikslinga naujai pažvelgti į teisės principus santuokos sudarymo sistemoje, susiejant su teisės samprata, kuri taip pat yra ne kas kita, kaip vertybiniu pagrindu suformuluotas požiūris į teisę, jos tikslus.

Tiriama problema. Įvairiose teorinėse koncepcijose principai apibrėžiami kaip vadovaujančios, pamatinės bendro pobūdžio nuostatos, idėjos, teisės esmė, kreipiantieji pradai, įkūnijantys būdingiausius teisės ypatumus, kurie daro įtaką kitiems teisės sistemos elementams ir visai teisei sistemai. Teisės principams būdingas visuomeninis, bendrasis, viešasis pobūdis. Teisės principai išreiškia pagrindines, pamatines visuomenės vertybes, įtvirtina visuomeninių vertybių apsaugą. Teisės principų turiniui turi įtakos visuomenės vertybinių pokyčiai. Europos Žmogaus Teisių Teismas 2016 m. birželio 9 d. byloje *Affaire Chapin ir Charpentier prieš Prancūziją* konstatavo, kad „tiek tos pačios lyties asmenys, tiek skirtingos lyties asmenys turi teisę į šeimos gyvenimą“⁶, teismas akcentavo, kad šeimos santykiai atsiranda gyvenant faktinį šeimos gyvenimą. Be to, vis daugiau pasaulio valstybių pripažįsta tos pačios lyties asmenų santuokas arba numato alternatyvius santuokai institutus. Siekiant išanalizuoti teisės principus kaip teisinio reguliavimo priemonę santuokos sudarymo sistemoje, galima tirti: 1) Ar teisės principų kaip teisinio reguliavimo priemonės užtikrinimas yra pakankamai veiksmingas santuokos sudarymo sistemoje? 2) Ar visiems asmenims užtikrinama teisė į jų šeimos gyvenimą užtikrinant teisinę apsaugą?

⁶ *Affaire Chapin et Charpentier v. France* Nr. 40183/07 (2016).

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. S.Vancevičius nagrinėjo šeimos teisę Lietuvos Užnemunėje. I.Kudinavičiūtė-Michailovienė analizavo šeimos teisės normas, nustatančias monogamiją straipsnyje „Šeimos teisės normos, nustatančios monogamiją, interpretavimo ypatumai ir jų pažeidimo pasekmės. K.Valančius bažnytinės santuokos institucionalizaciją veikale „Bažnytinės (kanoninės) santuokos institucionalizacija ir konstitucionalizacija: raida ir problemos“. D.Perkūmienė nagrinėjo skirtingą sutuoktinių lytį straipsniuose „Skirtinga būsimų sutuoktinių lytis – pagrindinė santuokos galiojimo sąlyga bažnyčios ir valstybės požiūriu“ bei „Santuokos institutas valstybės ir bažnyčios požiūriu“. K.Meilius ir M.Jonaitis analizavo šeimos struktūrą bei alternatyvius šeimos kūrimo modelius straipsniuose „Šeimos struktūros ir tėvystės sampratos pokyčiai, turintys įtakos vaiko teisėms ir interesams“ bei „Alternatyvūs šeimos kūrimo modeliai, dirbtinis apvaisinimas bei vaiko teisės ir interesai“. R.Juozapaitienė išanalizavo tėvų įtaką straipsnyje „Tėvų valia santuokos sudarymo sąlyga“. Tyrimo objektais buvo santuokos sudarymo sąlygos ir tvarka, civilinės ir kanoninės santuokos analizė, sutuoktinių teisės ir pareigos, o vertybių pagrindu suformuluoto požiūrio į šeimos gyvenimą gyvenančių asmenų teisės autoriai nenagrinėjo. Lietuvoje teismų praktika šia tema yra skurdi, didesnė yra Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „žmogaus prigimtine teise būti traktuojamam vienodai su kitais saugo žmogaus laisvės sritį, nes iš esmės žmogus yra laisvas tiek, kiek yra lygus su kitais“⁷. „Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne“⁸. Taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo: „Konstitucijos 29 straipsnio normose įtvirtintas visų asmenų lygybės principas. Tai yra konstitucinė žmogaus prigimtines teises būti traktuojamam vienodai su kitais garantija“⁹. A.Vaišvila prigimtines teises ir tendencijas jas ontologizuoti akcentavo, kad „prigimtines teises atsiranda ne iš individų tarpusavio bendravimo (visuomenės), o iš gamtos (*ex neitume*), iš biologinės žmogaus prigimties“¹⁰. Autorius

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 114-2643 (1997).

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 109-3004 (1998).

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 1, 4, 9 ir 11 dalių, 8 straipsnio 1 dalies, 15 straipsnio 2 punkto ir 20 straipsnio 1, 2, 3 bei 4 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 95-2642 (1998).

¹⁰ Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2000), 115.

taip pat nurodė, kad „teisės ontologizmas istoriniu požiūriu turėjo ir pozityvios prasmės, nes akino, kad teisė nėra grynas, savavališkas susitarimas, kad joje slypi objektyvus, gamtinis pradas (biologinės asmens vertybės - interesai), dėl kurio apsaugos, įgyvendinimo, įgijimo ir daromi susitarimai ir kuris įpareigoja teisėkūrą atsižvelgti į jį, riboti, valdyti jį tik tiek, kiek to reikalauja bendra dėl interesų susipriešinusių individų gerovė. Jis rodė, kad teisė yra ne paprastas socialinis santykis, o santykis dėl individui būtinų vertybių, kurias jis siekia apsaugoti”¹¹. Nepaisant temos aktualumo, ji yra pakankamai menkai ištirta.

Baigiamojo darbo reikšmė. Išsami teisės principų analizė padėtų teisės aktų kūrėjams patobulinti reglamentavimą santuokos sudarymo sistemoje.

Tyrimo tikslas. Atskleisti teisės principų santuokos sudarymo sistemoje reglamentavimo trūkumus, veiksmingumą.

Tyrimo uždaviniai. Tyrimo tikslas „atskleisti teisės principų santuokos sudarymo sistemoje reglamentavimo trūkumus, veiksmingumą” gali būti pasiektas nuosekliai išanalizavus atskirus iš šio tikslo šiuos uždavinius: 1) Atskleisti teisės principų sampratą; 2) Išanalizuoti teisės principus santuokos sudarymo sistemoje; 3) Nustatyti teisės principų reglamentavimo veiksmingumą.

Tyrimo metodika. Atsižvelgiant į darbo problematiką ir jame keliamus uždavinius bei siekiant visapusiškai išnagrinėti tyrimo dalyką, šiame darbe taikomi teoriniai (lyginamasis, sisteminis, loginis) bei empiriniai (dokumentų analizės) tyrimo metodai. Taikant lyginamąjį metodą lyginami Lietuvos bei užsienio valstybių autorių skirtingos mokslinės koncepcijos. Teisiniai dokumentai analizuojami ir interpretuojami naudojant loginį, sisteminį ir dokumentų analizės metodus. Taikant empirinį dokumentų analizės metodą analizuoti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo. Loginio metodo būdu formuluojamos bei pateikiamos išvados.

Tyrimo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro: įvadas, trys dėstymo dalys ir išvados, pasiūlymai. I dėstymo dalis skirta teisės principų sampratos analizei. II dėstymo dalis skirta santuokos sudarymo principų apibendrinimui. III dėstymo dalis skirta išanalizuoti santuokos sudarymo principų užtikrinimo veiksmingumą. Darbo pabaigoje pridedamas literatūros sąrašas, anotacija bei santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

Ginamieji teiginiai. Veiksmingas teisės principų užtikrinimas santuokos sudarymo sistemoje sustiprina šeimos reikšmę visuomenėje bei užtikrina asmeninių ir turtinių interesų

¹¹ Alfonsas Vaišvila, supra note 10, p. 116.

apsaugą. Tos pačios lyties asmenų sutartis gyventi kaip šeima yra potencialiai progresuojantis visuomeninių santykių reiškinys reikalaujantis teisinio pripažinimo.

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – ir Konstitucija)

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – ir LRKT)

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – ir LAT)

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – ir LR CK)

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucija (toliau – ir Lietuvos TSR Konstitucija)

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas (toliau – ir Lietuvos TSR SŠK)

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – ir Konvencija)

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (toliau – ir Deklaracija)

1. TEISĖS PRINCIPŲ SAMPRATA

Vienas iš svarbiausių mokslo uždavinių yra sąvokų turinio analizė, todėl tikslinga darbo pradžioje apžvelgti ir išanalizuoti, kas yra laikytina *teisės principais*. Sąvoka „teisės principas“ sudaryta iš dviejų dalių. Pirmasis sąvokos dėmuo, žodis „teisė“, įvardija tam tikrą socialinės tikrovės sritį. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne nurodoma, kad „teisė – žmonių santykių teisingumo sistema“¹². Antrasis sąvokos dėmuo, žodis „principas (lot. *principium*) – pradus, pagrindas, vadovaujanti idėja“¹³. Tarptautinių žodžių žodyne principas apibūdinamas kaip „įsitikinimas, lemiantis žmogaus santykį su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas; pagrindinė kurios nors teorijos, koncepcijos idėja, pradinis teiginys [...]“¹⁴. Mokslinėje jurisprudencijoje nurodoma, kad „teisės principai – tai pagrindinės vadovujančios idėjos bei nuostatos. Teisės principai atskleidžia teisės dėsningumus, jos prigimtį ir socialinę paskirtį“¹⁵. Analizuojant sąvokos „teisės principas“ struktūrą teisinėje doktrinoje pastebėtina, kad žodis „principas“ vartojamas tam tikroje socialinėje srityje, kuri apsprendžia jo ypatybes, prasmės kontekstą. Šią nuostatą pagrindžia E.Kūrio teiginys, kad „kiekviena kategorija apibrėžiama *per genus et differentiam*. Jei kalbėsime apie konstitucinių principų kategoriją, tai *genus* yra dvi: a) principai, iš kurių *per differentiam* reikia išskirti konstitucinius; b) konstitucinė teisė, iš kurios visų elementų *per differentiam* reikia išskirti principus“¹⁶. Principo definicijos siūlo požiūrį, kad principu suformuluota nuostata yra pagrindinė, esminė, vartojama tam tikroje socialinėje srityje, determinuojanti kitus reiškinius.

Teisinėje doktrinoje vyrauja skirtingos nuomonės, kas yra laikytina teisės principais. Manytina, kad tam įtakos turi skirtingos teisės filosofijos mokyklos, tokios kaip prigimtinė teisė, teisinis pozityvizmas, teisinis realizmas, interpretacinė teorija ir kt., kurių šalininkai yra autoriai. Be abejo, skirtingas sąvokas bei sampratas nulemia kontinentinės ar bendrosios teisės sistemos tradicija, istorinė valstybės teisės raida ir kiti veiksniai. Teisės principų sąvoką nagrinėjo daugelis autorių, tokie kaip: V. Vaišvila, E. Kūris, K. Jankauskas, A. Andriuškevičius, V. Mikelėnas, J. Gumbis, R. Latvelė, G. Lastauskienė, V. Sinkevičius, E. Jarašiūnas, V. Vadapalas, H. L. A. Hartas, R.

¹² Lietuvių kalbos institutas. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000), 837.

¹³ *Ibid.*, p.611.

¹⁴ Vyriausioji enciklopedijų redakcija. *Tarptautinių žodžių žodynas* (Vilnius: Alma litera, 2001), 601.

¹⁵ Alfonsas Vaišvila, *Teisės teorija* (Vilnius: Justitia, 2000), 123.

¹⁶ Egidijus Kūris, „Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje“, pranešimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo konferencijoje, Neringa, 2001 m. birželio 11–12 d., (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002), 8.

Dworkinas, P. J. du Plessis, J. Rawlsas, R. Posneris, J. Razas, N. MacCormickas, R. Summersas, R. Alexy, A. Barakas, L. Alexanderis, R. Ávila, A. Peczenikas, F. Schaueris ir kt. Prof. E. Kūrio nuomone „teisės principai yra teisės ir jos sistemos pamatinės nuostatos, kuriomis grindžiamas visas teisinis reglamentavimas, visi teisiniai sprendimai“¹⁷. Kitas lietuvių autorius A. Andriuškevičius akcentuoja, kad „teisės principai – vadovaujantys pradai, idėjos, išreiškiančios teisės, kaip specifinės socialinių santykių reguliuotojos, esmę. Teisės principai atskleidžia teisės dėsningumus, jos prigimtį ir socialinę paskirtį“¹⁸. V. Mikelėnas teigia, kad „teisės principai yra teisės sistemos pamatas, teisės normų hierarchijos viršūnė“¹⁹. Teisės teoretikas H. L. A. Hartas nurodo, kad „teisės principai yra ne konkrečios elgesio taisyklės, o platūs, bendrojo pobūdžio, nekonkretizuoti elgesio standartai“²⁰. R. Dworkinas teisės principais laiko „standartus, kurių reikia paisyti, nes tai yra teisingumo ar sąžiningumo, ar kitokios moralės dimensijos reikalavimai“²¹. Pasak K. Jankausko, dauguma autorių sutinka, kad teisės principų sąvoka iš esmės sutampa su bendrąja principų sąvoka, „<...> *teisės principai* – tai vadovujančios idėjos, *pamatinės* nuostatos, *kreipiantieji pradai*, kurie dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jų priklauso. Teisės principai determinuoja (teisine prasme) kitus reiškinius, kreipia kitų reiškinių turinį, daro įtaką kitiems teisinės sistemos elementams ir visai teisinei sistemai“²².

Teisę, kaip visuomeninį reiškinį, sudaro teisės principų ir teisės normų sistema. Ir teisės principai, ir teisės normos turi norminį požymį. Tačiau nuomonės dėl teisės principų normatyvinio krūvio išsiskiria. Todėl analizuojant teisės principų sampratą, būtina apžvelgti santykį tarp teisės principo ir teisės normos, teisės principų ir teisės normų bendruosius požymius ir skirtumus. E. V. Skurko, analizuodamas teisės principų sąvoką, išskiria dvi kryptis. Jo nuomone, vieni autoriai teisės principams priskiria normatyvinį pobūdį ir teigia, kad teisės principai turi būti įtvirtinti teisės normomis, kiti autoriai teisės principus supranta kaip įstatymo dvasią ir nekelia reikalavimo juos išreikšti teisės norminiais aktais. Išsamiai teisės principų sampratą nagrinėjo K. Jankauskas. Apžvelgęs teisės principų sampratos teorinių koncepcijų sąlyčio taškus ir skirtumus, išskyrė tris

¹⁷ Egidijus Kūris, *supra note* 16, p. 8.

¹⁸ Armanas Abramavičius ir kt., *Namų advokatas* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002), 866.

¹⁹ Valentinas Mikelėnas, Dalia Mikelėnienė, *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai* (Vilnius: Justitia, 1999), 226.

²⁰ Herbert Lionel Adolphus Hart, *Teisės samprata* (Vilnius; Pradai, 1997), 401.

²¹ Ronald Dworkin, *Rimtas požiūris į teises* (Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004), 49.

²² Kęstutis Jankauskas, „*Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje*“ (daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2005), 43.

teisės principų sampratos tipus: 1. Teisės principų kaip teisinių idėjų samprata. Pasak K. Jankausko, nagrinėjant teisės principų sąvoką šiuo aspektu, „teisinės idėjos ir teisės normos priklauso skirtingoms teisinės tikrovės sritims“²³. „Teisės principai nėra priskiriami normatyviai teisei tikrovei, taigi principais įvardijamos tokios [...] idėjos, kurios priklauso tik teisinės sąmonės sričiai ir negali būti tapatinamos su teisės aktuose formaliai apibrėžtomis teisės normomis, kurios įtvirtina konkrečias teises ir pareigas“²⁴. 2. Teisės principų kaip pamatinių teisės normų samprata. Teisės principai traktuojami kaip ypatinga teisės normų rūšis, tačiau šiuo požiūriu teisės principai įvardijami kaip „abstrakčios nuostatos, kurios priklauso teisės sistemai tik tada, kai yra tiesiogiai formuluojamos pirminio teisės šaltinio tekste *kaip* teisės norma arba yra išreikštos ne vienoje normoje ir gali būti *išvedamos* apibendrinus keleto jų turinį“²⁵. 3. Teisės principai kaip ypatingi teisės sistemos elementai. Teisės principai netapatunami su teisės normomis, suprantami kaip savarankiški teisės sistemos elementai. Teisės principams būdingas normatyvumas, jiems priskiriama teisinio reguliavimo savybė. Remiantis K. Jankausko pateikta teisės principų sampratos klasifikacija, galima teigti, kad principas gali būti suvokiamas ir kaip norma, ir kaip atskiras teisinės sistemos elementas. H. L. A. Hartas teisės principų ir teisės normų atribojimo klausimo nelaikė svarbiu. Autorius nuomone, teisės principai yra ne konkrečios elgesio taisyklės, o bendrojo pobūdžio nekonkretizuoti elgesio standartai. Teisės principai nurodo tam tikrą siekį, tikslą, vertybę. Teisės principams nebūdingas sprendžiamasis pobūdis. H. L. A. Hartas teisės principams skyrė antraeilį vaidmenį, pirmenybę teikė normoms. Analizuojant teisės principų ir teisės normų skirtumus, teisinio reglamentavimo požiūriu teisės principai ir teisės normos skiriasi abstraktumu, logine struktūra²⁶, raiškos ypatumais, įtvirtinimu teisiniame tekste. Pasak K. Jankausko, teisės principų sampratos koncepcijų įvairovė grindžiama šiais skirtumais.

Bendraja prasme teisės principai išreiškia pamatines visuomenės vertybes, todėl būtina apžvelgti teisės principų ir vertybių ryšį. R. Alexy šį ryšį apibūdino kaip dvi to paties medalio puses. „Teisės saugoma vertybė – tai teisės principo turinį ir reikšmingumą nulemianti kategorija. Kai vertybė atpažįstama ir išreiškiamą tekstu, suteikiant jai teisinę apsaugą – vertybė tampa principu“²⁷. Lingvistiniu požiūriu vertybės yra tam tikros grupės moralinės nuostatos, pagal kurias grupė gyvena,

²³ Kęstutis Jankauskas, *supra note* 22, p.25.

²⁴ ...

²⁵ Kęstutis Jankauskas, „Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai“, *Jurisprudencija* 51 (43); 17-31 (2004): 21.

²⁶ Egidijus Kūris, „Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas“, *Jurisprudencija*, 23(15) (2001): 57.

²⁷ Giedrė Lastauskienė, „Korektiško teisės principų taikymo prielaidos“, *Teisė*, 85 (2012): 48.

dirba, kuria šeimą, valstybę. Visuomenė turi galią ir įtaką vertybių formavimui. Visuomenė kinta, visuomenė yra daugiasluoksnė. Kinta ir viešojoje erdvėje esančios vertybės. Tokią poziciją išreiškė B.Cardozo „mano kaip teisėjo pareiga yra įkūnyti teisėje ne tik siekius, įsitikinimus ir filosofines pažiūras, tačiau ir siekius, įsitikinimus bei filosofines pažiūras vyrų ir moterų, gyvenančių mano laikotarpiu”²⁸. Atsižvelgiant į tokią nuomonę, manytina, kad teisės principai turėtų pasižymėti šiuolaikiškumu ir atitikti egzistuojančias visuomenines vertybes. Tokiu būdu teisės principai taikytini atsižvelgiant ne tik į konkrečius tuo metu buvusias siekius bei aplinkybes, tačiau ir į pokyčius visuomenėje, įvykusius per tą laiką. Vadovaujantis tokiu požiūriu, pirmenybė turėtų būti teikiama dabartinei, o ne praeityje egzistavusiai teisinio principo sampratai. Kaip principai atspindi visuomenės vertybes? Vieni principai (pvz., monogamijos principas) vertybes atspindi tiesiogiai, o kiti – netiesiogiai (nurodo, kaip turi būti aiškinamos ir taikomos teisės nuostatos). Lingvistiniu požiūriu vertybės – moralinės nuostatos. Kadangi teisės principai bendrąja prasme išreiškia pamatines visuomenės vertybes, tai jiems būdinga moralumo dimensija. Ne visada teisės principai yra eksplicitiškai įtvirtinti konkreta teisinio akto tekste. Teisės principai gali būti išvedami iš kitų normų ar principų, taip pat ir moralės principų, ar „sutinkami“ papročiuose. Pvz., monogamija. Šis moralės principas teisinėje sistemoje transformuojasi ir apima tik santuokinę monogamiją.

Teisės principų definicijos formuoja *teisės principų klasifikaciją ir rūšis*. Teisinėje doktrinoje teisės principai klasifikuojami pagal formavimo pobūdį, išraiškos būdą, juridinę galią, veikimo sritį, pagal paplitimą teisinėje sistemoje, teisės aktuose ir kt. A.Vaišvila veikale „Teisės teorija“, nagrinėdamas teisės principų pavidalus, išskiria dvi pagrindines teisės principų rūšis: 1) teisės principai – normos; 2) teisės principai išvedami iš kelių teisės normų. Anot jo, principus – normas lemia teisinis reguliavimo objektas, o principus, išvedamus iš teisės normų, lemia teisinis reguliavimo metodas²⁹. A.Vaišvila pateikia teisės principų suskirstymą pagal formulavimo pobūdį: į principus–idėjas ir principus–normas. Tačiau autorius teigia, kad „šiandien pripažinus ir teisės principų–idėjų ir principų–normų įpareigojamąją galią, teisės principų–idėjų ir principų–normų skirtumas nustojo būti esminis“³⁰ ir pateikia kitą teisės principų klasifikaciją pagal apimtį. A.Vaišvila išskiria keturias teisės principų grupes: 1) teisės principai, konkretinantys bendruosius teisių ir pareigų vienovės tikslus, šaltinius ir įgyvendinimo sąlygas, 2) teisės principai, konkretinantys teisių ir pareigų vienovę kelių teisės šakų lygmeniu, 3) teisės principai,

²⁸ Benjamin Cardozo, *The Nature of the Judicial Process* (New Haven: Yale University Press, 1921; 1991), 173–174.

²⁹ Alfonsas Vaišvila, *supra note* 15, p. 126.

³⁰ Alfonsas Vaišvila, *supra note* 15, p. 147.

konkretinantys teisių ir pareigų vienovę teisės šakos lygmeniu, 4) teisės principai, konkretinantys teisių ir pareigų vienovę teisės institutų lygmeniu³¹.

Teisės principai, formuluojantys bendruosius teisių ir pareigų vienovės tikslus, šaltinius ir įgyvendinimo sąlygas, dar vadinami bendraisiais teisės principais. Šie principai būdingi visai teisei sistemai. Bendruosius teisės principus sukonkretina, papildo tarpšakiniai, šakiniai ir teisės institutų principai. Daugelis bendrųjų teisės principų yra įtvirtinti Konstitucijos tekste arba išvedami iš to teksto: teisinės valstybės principas, Konstitucijos viršenybės principas, Konstitucijos tiesioginis taikymas, Konstitucijos vientisumo principas, lygybės principas, humanizmo principas, proporcingumo principas, demokratijos principas ir kt. Tačiau pagrindiniais teisės principais laikytini šie universalieji teisės principai: teisingumo, lygiateisiškumo, sąžiningumo, protingumo principai. Šiame darbe didesnis dėmesys bus skiriamas teisingumo ir lygiateisiškumo principams, todėl pravartu šiuos principus trumpai apžvelgti.

Teisingumo principas yra teisės esmė, t.y. teisių ir pareigų pusiausvyra. Teisingumo principas kyla iš papročių, tradicijų, moralės, t.y. iš vertybinių teisės šaltinių. Teisingumo principas įtvirtintas daugelyje teisės aktų. Šis principas yra vertinamasis kriterijus. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucija) preambuleje teisingumas įtvirtinamas kaip lietuvių tautos siekis. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir LRKT) nutarimuose konstatuojama, kad „vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės, tikslų – teisingumas. Jis vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų“³². Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – ir LAT) konstatuoja, kad „teisingumas gali būti įgyvendinamas tik užtikrinant interesų pusiausvyrą bei išvengiant socialinio gyvenimo nestabilumo. Teisingumo negalima pasiekti pripažįstant tik vieno asmens interesus ir neigiant kito asmens teisėtus interesus“³³.

Lygiateisiškumo principas yra demokratinės visuomenės pagrindas. Lygiateisiškumo principas Konstitucijoje įtvirtintas tiesiogiai (Konstitucijos 29 straipsnis). Šis principas formuluojamas ne tik Konstitucijos 29 straipsnyje, bet ir Konstitucijos 33, 38, 50, 55, 78, 82, 119 straipsniuose. Konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas apibūdinamas kaip nediskriminacija, kaip privilegijų neteikimas. Konstitucinis lygiateisiškumo principas labai glaudžiai susijęs su

³¹ Alfonsas Vaišvila, *supra note* 15, p.147.

³² “Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas byloje Nr. 9/95“, <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta437/content>

³³ “Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3k-3-146/2002“, <http://www.lat.litlex.lt/paieska/doc.asp>.

nuostatomis, įtvirtinančiomis asmens teises ir laisves konstituciniu teisinės valstybės principu. Konstitucinis lygiateisiškumo principas yra taikomas ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims. Lygiateisiškumo principo turi būti laikomasi ne tik Lietuvos Respublikos, bet ir kitų valstybių piliečių bei asmenų be pilietybės atžvilgiu. Asmenų lygiateisiškumas yra viena iš prigimtinių žmogaus teisių. Lygiateisiškumo principas reikalauja, kad būtų įtvirtintos pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui lygiai su kitais.

Bendrieji teisės principai susiformuoja visuomenės teisinėje sąmonėje bei santykiuose. Šie teisės principai yra fundamentalūs, abstraktūs, būdingi visai teisinei sistemai. Jų privalomumas deklaruojamas ir užtikrinamas aukščiausiu lygmeniu. Būtinybę vadovautis bendraisiais teisės principais yra pabrėžęs tiek LRKT, tiek LAT. LRKT akcentavo, kad „nagrinėjant bylas turi būti paisoma teisingumo, sąžiningumo, protingumo, proporcingumo, teisėtumo principų, kitų bendrųjų teisės principų“³⁴. LAT nutarimuose konstatuojama, kad „bet kuri teisės norma <...> gali būti tinkamai išaiškinta tik tada, jeigu bus atsižvelgta į jos sisteminius ryšius su kitomis to paties įstatymo, atitinkamos teisės šakos ar teisės instituto normomis, taip pat jos santykį su Konstitucija ir joje įtvirtintais bendraisiais teisės principais, esančiais visos teisės sistemos pagrindu“³⁵.

Teisės principų reikšmė atsiskleidžia ir per jų funkcijas. Teisinėje doktrinoje nurodoma, kad *teisės principų funkcijos* skirstomos pagal jų atliekamus uždavinius, pagal jų poveikį teisiniams procesams. Teisės principams būdinga organizavimo arba koordinavimo funkcija. Teisės principai determinuoja teisės normas, užtikrina teisės sistemos darną, jos elementų neprieštarumą. Taip pat jiems būdinga ir verifikavimo (pozityvi arba negatyvi) funkcija. Teisės principais galima patikrinti teisiškai reikšmingų sprendimų teisėtumą. Šiuo požiūriu teisės principai yra imperatyvūs. Teisės principų funkcijas išsamiai analizavo E.Kūris veikale „Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai“. Teisės principų funkcijos skirstomos ir pagal poveikį teisiniam procesui: tai teisinio reguliavimo arba reglamentavimo ir teisinio realizavimo funkcijos. V.Mikelėnas teisinio realizavimo funkcijas skirsto į teisės interpretavimo, teisės spragų šalinimo ir kolizijų šalinimo

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //Valstybės žinios. 2006, Nr. 7-256.

³⁵ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-50/1999; 1998 m. civilinėje byloje Nr. 3K 183/98“, <http://www.infolex.lt/tp/17091?nr=2>

funkcijas³⁶. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – ir LR CK) komentare konstatuojama, kad bendrieji teisės principai atlieka reglamentavimo, interpretavimo, teisės spragų užpildymo ir kolizijų šalinimo funkcijas³⁷ (pvz., LR CK 1.2 straipsnis – proporcingumo, teisinio apibrėžtumo, teisėtų lūkesčių ir kt.). V. Pakalniškio ir kt. civilinės teisės specialistų nuomone, bendrieji civilinės teisės principai, įtvirtinti LR CK 1.2 straipsnyje, atlieka tik dvi savarankiškas funkcijas – reglamentavimo ir interpretavimo³⁸. Svarbiausia yra reglamentavimo funkcija, kurią įgyvendinant užtikrinamas civilinės teisės stabilumas.

Teorinėse koncepcijose principai apibrėžiami kaip kreipiantieji pradai, vadovaujančios, pamatinės bendro pobūdžio nuostatos, idėjos, kurie daro įtaką kitiems teisės sistemos elementams, visai teisinei sistemai. Teisės principus suprantant kaip kreipiančius pradus, jiems turėtų būti pripažįstama jų teisinio reguliavimo savybė. *Teisinis reguliavimas* apibrėžiamas kaip „teisės normomis ir teisės principais daromas poveikis žmonių elgesiui“³⁹. Tačiau dabar teigiama, kad toks teisinio reguliavimo aiškinimas nėra tikslus. Atsižvelgiant į šiuolaikinę teisinę doktriną ir praktiką, manytina, kad žmogaus teisėtam elgesiui gali turėti įtakos ne tik teisės normos ir teisės principai, bet ir žmogaus sąmonė, teisinis paprotys, teisės doktrina, teisėkūros subjektų priimami sprendimai, valstybės politika. H.L.A.Hartas aiškindamas teisinio reguliavimo sąvoką teigia, kad: „konvencine, įprasta prasme teisinio reguliavimo sąvoka apibrėžiama kaip ypatingas teisės poveikio socialinių santykių dalyvių elgesiui būdas. Ypatingas tuo, kad teisinio reguliavimo (kaip itin reikšmingos socialinio reguliavimo rūšies) rezultatai gaunami naudojant teises priemones (teisės aktuose formaliai apibrėžtus ir įtvirtintus bendrojo ar individualaus pobūdžio elgesio standartus), padedančias socialiniams santykiams suteikti tam tikrą teisinę formą – socialiniai santykiai tampa teisiniai, t. y. pasikeičia šių santykių dalyvių statusas – jie įgyja abipuses, koresponduojančias viena kitai teises ir pareigas“⁴⁰. Teisinis reguliavimas – tai toks teisės poveikis socialinių santykių dalyvių elgesiui, dėl kurio atsiranda teisiniai santykiai ir kuris skatina vykdyti šių santykių dalyviams tenkančias pareigas ir įgyvendinti savo subjektines teises. Teisės įgyvendinimas leidžia spręsti apie teisinio reguliavimo efektyvumą, tačiau teisinių santykių atsiradimas savaime nereiškia, kad šių santykių subjektai imsis įgyvendinti jiems tenkančias teises ir pareigas. Plačiai teisės principų

³⁶ Alfonsas Vileita ir kt., *Civilinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Justitija, 2009), 49-50.

³⁷ Valentinas Mikelėnas ir kt. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos* (Vilnius: Justitija, 2001), 60-61.

³⁸ Vytautas Pakalniškis ir kt., *Civilinė teisė. Bendroji dalis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008), 69.

³⁹ Alfonsas Vaišvila A. *supra note* 15, p. 193.

⁴⁰ Herbert Lionel Adolphus Hart, *supra note* 20, p. 228–232.

reguliavimo sampratą nagrinėjo K.Jankauskas. Autorius išskiria siaurąją ir plačiąją tiesioginio reguliuojamojo poveikio nuostatų sampratą. Siaurosios teisinio reguliavimo sąvokos šalininkai teigia, kad teisinis reguliavimas egzistuoja tik tada, kai yra konkrečių teisinių santykių realizavimo rezultatai. Teisinis reguliavimas yra socialinių santykių teisinis nustatymas pagal normatyvųjį elgesio modelio veikimą. Autoriaus nuomone, dažniau vartojama teisinio reguliavimo platesnė prasmė, kuri reiškia ne normatyvųjį veikimą, o teisinės tvarkos nustatymą. LRKT aiškinimo aktuose randama plataus tiesioginio reguliuojamojo poveikio nuostatų samprata. LRKT savo nutarimuose yra ne kartą konstatavęs, kad visus teisės subjektus, taip pat ir įstatymų leidėją, saisto Konstitucijos normos ir principai: atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, konstitucinis socialinės darnos imperatyvas, prigimtinio teisingumo, protingumo ir proporcingumo principai, kiti teisinės valstybės reikalavimai, suponuojantys teisinį tikrumą, stabilumą, teisėtų lūkesčių apsaugą ir kt.⁴¹

Apibendrinant galima teigti, kad:

- Įvairiose teorinėse koncepcijose principai apibrėžiami kaip vadovaujančios, pamatinės bendro pobūdžio nuostatos, idėjos, teisės esmė, kreipiantieji pradai, įkūnijantys būdingiausius teisės ypatumus, kurie daro įtaką kitiems teisės sistemos elementams ir visai teisei sistemai. Teisės principų sąvoka iš esmės nesiskiria nuo bendrosios principų sąvokos.
- Teisės principai ir teisės normos tarpusavyje susiję, vienas kitą papildo. Teisinio reglamentavimo požiūriu teisės principai ir teisės normos skiriasi abstraktumu, logine struktūra, raiškos ypatumais, įtvirtinimu teisiniame tekste.
- Teisės principai yra savarankiški teisės sistemos elementai. Jiems būdingas visuomeninis, bendrasis, viešasis pobūdis.

⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimą (Valstybės žinios, 2003, Nr. 68-3094), taip pat 2002 m. kovo 14 d., 2003 m. sausio 24 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. birželio 10 d. ir kitus nutarimus).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)“, Valstybės žinios, 2003, Nr. 24-1004.

- Teisės principai išreiškia pagrindines, pamatines visuomenės vertybes. Teisės principai įtvirtina vertybių apsaugą. Teisės principų turiniui turi įtakos visuomenės vertybinių pokyčiai.

- Teisės principams būdinga moralumo dimensija.

- Teisės principams priskiriama teisinio reguliavimo savybė – galia paversti faktinius socialinius santykius teisiniais santykiais. Teisinis reguliavimas pasižymi sistemingumu, dinamiškumu, sudėtingumu, subjektyvumu, realumo požymiais.

- Teisės principai įtvirtinami ne tik pirminiuose teisės aktuose, bet ir antriniuose teisės taikymo ir aiškinimo dokumentuose.

2. SANTUOKOS SUDARYMO PRINCIPAI TEISĖS SISTEMOJE

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas santuoką apibūdina kaip savanorišką vyro ir moters šeiminių sąjungą. Mokslininkai santuoką charakterizuoja plačiau. Tai socialinė ir dažniausiai religinė valstybės pripažįstama civilinė asmenų sąjunga. Krikščionybėje santuoka suprantama kaip „santuokinė sutartis Dievo akivaizdoje, ja vyras ir moteris visam gyvenimui sudaro bendrą sąjungą, kuri pagal prigimtį yra skirta sutuoktinių gėriui bei vaikams gimdyti bei auklėti“⁴². LR CK santuoka apibūdinama kaip įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius⁴³ (LR CK 3.7 straipsnis). Konstitucijoje teigiama, kad „santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu“⁴⁴ (Konstitucijos 38 straipsnis).

Santuoka apibūdinama kaip dviejų asmenų, vyro ir moters, savanoriška sąjunga, sutartis, susitarimas. Santuoka yra ne tik sutartis, bet ir sutuoktinių būklė.

LR CK 3.12–3.17 straipsniuose nustatytos santuokos sudarymo sąlygos:

- draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims;
- santuokos savanoriškumas;
- santuokinis amžius;
- veiksnumas;
- draudimas pažeisti monogamijos principą;
- draudimas tuoktis artimiesiems giminaičiams.

Krikščionybėje santuoka suprantama kaip vyro ir moters santuokinė sutartis Dievo akivaizdoje. Esminės krikščioniškos santuokos savybės yra vienumas, neišardomumas, pasirengimas būti vaisingiems. Krikščionybėje negali būti teisėtos santuokinės sutarties, kuri kartu nebūtų sakramentas. Tai „dviejų vienos vilties, vienos drausmės ir tos pačios priklausomybės tikinčiųjų ryšys: abu lygiateisiai, abu vienas kitam atsidavę, be jokių sielos ir kūno paslapčių“⁴⁵.

Pažymėtina, jog pagal LR CK 3.3 straipsnį „Šeimos santykių teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikoje grindžiamas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisų ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje,

⁴² Kęstutis Ralys, *Rengimas santuokai ir šeimai* (mokslinė monografija, Vilnius: VPU, 2011), 14.

⁴³ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“, *Valstybės žinios* 74-2262 (2000).

⁴⁴ „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *Valstybės žinios* 33-1014 (1992).

⁴⁵ „Santuokos sakramentas“, žiūrėta 2016 kovo 14 d.,

<http://www.kaunoarkikatedra.lt/index.php?id=32>

motinystės visokeriopos apsaugos principais bei kitais civilinių santykių teisinio reglamentavimo principais“⁴⁶.

1.2. Monogamijos principas

Santuokiniai santykiai visuomenės raidoje neapsiribojo viena vyro ir moters sąjunga. Visuomenėje žinomas šeimos santykių modelis kaip bigamija – dvisantuokystė – vienos moters santuoka su dviem vyrais arba vieno vyro santuoka su dviem moterimis⁴⁷. Taip pat žinoma ir poligamija. Sąvoka „poligamija“ kilusi iš graikų kalbos: *poli gami* – „daug susituokęs“. Islamą išpažįstančioms šalims būdinga poliginija – daugpatystė – vieno vyro su keliomis moterimis šeima⁴⁸. Kai kuriuose pasaulio regionuose, tokiuose kaip Indija, Tietas, pasitaiko poliandrija – daugvyrstė – vienos moters su keliais vyrais šeima⁴⁹. Istorijos raidoje vystantis civilizacijai ir apimant vis daugiau visuomenės veiklos sričių, santuokiniai santykiai kito. Visuomenėje įsitvirtino monogamijos šeimos santykių modelis. Monogamija tapo viena iš pagrindinių santuokos sąlygų, kaip vienas iš pagrindinių principų reguliuojant santuokos ir šeimos santykius.

Nagrinėjant monogamijos principą, kaip vieną iš santuokos sudarymo sąlygas reglamentuojančių principų, būtina išanalizuoti monogamijos sąvoką. Tarptautinių žodžių žodyne sąvoka „monogamija“ apibūdinama taip: *monogamija* [*mono...* + gr. *gamos* – vedybos] apibrėžia kaip santuokos ir šeimos formą – vieno vyro santuoka su viena moterimi; vienpatystė⁵⁰. Šis apibrėžimas atitinka šeimos teisėje naudojamos monogamijos sąvokos esmę. Šeimos teisės teoretikas P. Dičius atskleidamas monogamijos principo turinį akcentavo, kad „monogamija gali būti ten, kur moteris visais atžvilgiais turi lygias teises su vyru, kur santuoka paremta abipuse meile, savanoriškumu ir draugyste“⁵¹. Darytina išvada, kad šis principas glaudžiai susijęs ir su kitu šeimos teisės principu, t.y. sutuoktinių lygiateisiškumo principu. J.Jačkonienė pabrėžė, kad „monogamija laikoma ne tik santuokinių ir šeimos santykių pažanga, bet ir tam tikra socialinės higienos priemonė siekiant apsaugoti sutuoktinių ir jų palikuonių sveikatą, skatinti gerąsias žmogaus savybes,

⁴⁶ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“, *Valstybės žinios* 74-2262 (2000).

⁴⁷ Vyriausioji enciklopedijų redakcija, *supra note*, p. 68.

⁴⁸ Wikipedija, žiūrėta 2015 m. Vasario 10 d., <http://lt.wikipedia.org/wiki/Poliginija>

⁴⁹ Wikipedija, žiūrėta 2015 m. Vasario 10 d., <http://lt.wikipedia.org/wiki/Poliandrija>

⁵⁰ Vyriausioji enciklopedijų redakcija.op.cit., p. 328.

⁵¹ Pranas Dičius, *Santuoka ir šeima Tarybų Lietuvoje* (Vilnius: Mintis, 1974), 40.

pavyzdžiui, atsakomybę, savitarpio supratimą ir pagalbą”⁵². Monogamijos principas reiškia priešybę poligamijai.

Žvelgiant istoriniu aspektu į Lietuvos praeitį, darytina išvada, kad monogamija buvo viena iš vyraujančių santuokos ir šeimos formų. Teisės istorikas V. Andriulis išsamiai nagrinėjo šeimos teisės aspektus, išdėstytus Lietuvos Statutuose. Autorius, išanalizavęs įvairių tyrinėtojų samprotavimus šeimos, santuokos formos klausimais, teigia, kad vieni tyrinėtojai manė, jog lietuvių šeimoje buvo daugpatystė, kiti autoriai pasisakė už monogaminę santuoką. Vėlesnėse historiografijose buvo išsakyta nuomonė, kad „anų laikų daugpatystės supratimas tikslintinas – tai nebuvo paprotys vienu metu turėti kelias žmonas, o papročių nesuvaržyta teisė nutraukti vieną santuoką ir sudaryti kitą”⁵³. Anot autoriaus, šitokia paprotinė santuokos forma prieštaravo krikščionybės skelbiamai santuokos sąvokai, kad „santuoka yra bažnytinis sakramentas, kurio paprasti „mirtingieji” savo valia negalėjo keisti. Todėl bet kuri vėlesnė santuoka be bažnyčios palaiminimo ir buvo laikoma daugpatystė”⁵⁴. Nuo XIV a. pabaigos šalia paprotinės santuokos atsirado bažnytinė santuoka, kuri pamažu įsitvirtino. Trečiajame Lietuvos Statute buvo pasisakoma už bažnytinę santuokos formą ir bažnyčios įteisintą šeimą. Vyras, susituokęs antrą kartą ir žinojęs, jog yra gyva jo pirmoji teisėta žmona, buvo laikomas nusikaltėliu ir baudžiamas mirties bausme. Tokia pat bausmė laukė vyriškio, pagrobęs svetimą žmoną, nors ji ir sutiktų būti pagrobta, taip pat liudytojams įrodžius sanguliaciją. Dvipatystės atveju kaltasis tegalėjo būti vyras, grobimo ir sanguliacijos atveju – ir vedęs, ir nevedęs vyras⁵⁵. Pagal trečiąjį Lietuvos Statutą didesnė atsakomybė už santuokinę neištikimybę ir bigamiją (bažnytinės santuokos prasme) buvo uždėta vyriui. „Lietuvos statute nėra normų, baudžiančių moteris už bigamiją. Ištekėjusi moteris, kilus konfliktui, atsakydavo tik už neištikimybę savo vyriui, o vedęs vyras privalėjo atsakyti ir už savo teisėtą šeimą, ir už kitos šeimos griovimą, ir už bažnytinę santuoką su kita moterimi”⁵⁶. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad šiuo istoriniu laikotarpiu už monogamijos principo pažeidimą (kada buvo nustatyta daugpatystė, dvipatystė, bigamija) buvo numatyta atsakomybė. Pagal santuokos nuostatus, galiojusius Lietuvos Užnemunėje, kad „santuoka būtų teisėta, turėjo būti išpildytos visos esminės sąlygos: neturėjo būti kliūčių, dėl kurių santuoka būtų

⁵² Joana Jačkonienė, Santuoka: sąvoka ir sudarymo sąlygos“ *Justitia* 5-6 (1999): 42.

⁵³ Vytautas Andriulis, *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė* (monografija, Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003), 49.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*, p. 50-51.

⁵⁶ *Ibid.*

panaikinta, ir atliktos bažnytinės apeigos”⁵⁷. Viena iš tų kliūčių – buvimas nepanaikintoje santuokoje. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Lietuvos TSR Konstitucija) 51 straipsnis skelbė, kad santuoka grindžiama savanorišku vieno vyro ir vienos moters sutikimu; sutuoktiniai šeimos santykiuose yra visiškai lygiateisiai. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos santuokos ir šeimos kodekse (toliau – ir Lietuvos TSR SŠK) monogamijos principas įtvirtintas 17 straipsnyje, tačiau įvardintas jis buvo ne kaip principas, o kaip „kliūtis, neleidžianti sudaryti naujos santuokos“. Šiame kodekse nurodyta, kad „neleidžiama sudaryti santuokos tarp asmenų, iš kurių bent vienas jau yra kitoje santuokoje”⁵⁸. 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusiam LR CK monogamijos principas suformuluotas, kaip vienas iš šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų (LR CK 3.3 str. 1 dalis), kaip santuokos sudarymo sąlyga (LR CK 3.16 straipsnis). Remiantis šia sąlyga, nustatyta, kad *sudaręs santuoką ir jos įstatymų nustatyta tvarka nenutraukęs asmuo negali sudaryti kitos santuokos*. Taigi išanalizavus teisės aktus, reglamentavusius šeimos teisinius santykius, santuokos sudarymo sąlygas, galiojusius Lietuvoje įvairiais laikotarpiais, darytina išvada, kad Lietuvoje monogamijos principo buvo laikomasi nuosekliai.

Aptarus monogamijos principo sąvoką ir raidą, apžvelgsime šio principo turinį. Monogamijos principo esmė yra ta, kad santuoka galima tik tarp vieno vyro ir vienos moters, santuoką gali sudaryti nevedęs, išsituokęs asmuo arba kai vienas iš sutuoktinių iš ankstesnės santuokos yra miręs. I.Kudinavičiūtė-Michailovienė straipsnyje „Šeimos teisės normų, nustatančių monogamiją, interpretavimo ypatumai ir jų pažeidimo pasekmės“ nagrinėjo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normas, nustatančias monogamiją kaip materialinę santuokos sudarymo sąlygą ir pagrindinį santuokos ir šeimos reglamentavimo principą. Autorė akcentavo, kad „šeimos neturtinių santykių teisinis reglamentavimas įgyvendinamas dviem kryptimis: siekiant išvengti tam tikrų poelgių (draudimų) ir skatinant tam tikrus aktyvius veiksmus (leidimus). Pirmuoju atveju panaudojami draudimai, kuriuos taikant siekiama daryti poveikį ypač svarbiems visuomeniniams santykiams“⁵⁹.

Apibendrinant galima teigti, kad:

⁵⁷ Stasys Vansevičius, „Šeimos teisė pagal 1836 m. Santuokos nuostatus, galiojusius Lietuvos Užnemunėje“, *Teisė* 46 (2003): 178.

⁵⁸ Sigitas Umbrasas, „Santuokos registravimas“, *Socialistinė teisė. Mokslo darbai* 1 (1988), 13.

⁵⁹ Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, „Šeimos teisės normų, nustatančių monogamiją, interpretavimo ypatumai ir jų pažeidimo pasekmės“, *Jurisprudencija* 71(63) (2005): 16-22.

- Įvairiais istoriniais laikotarpiais Lietuvoje monogamija buvo viena iš vyraujančių santuokos ir šeimos formų. Monogamijos principo buvo laikomasi nuosekliai. Už šio principo pažeidimą buvo numatyta atsakomybė.

- Monogamijos principas suformuluotas kaip vienas iš šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų, kaip viena iš pagrindinių santuokos sudarymo sąlygų.

- Monogamijos principo esmė yra ta, kad santuoka galima tik tarp vieno vyro ir vienos moters, santuoką gali sudaryti nevedęs, išsituokęs asmuo arba kai vienas iš sutuoktinių iš ankstesnės santuokos yra miręs.

- Draudimas asmeniui sudaryti kitą santuoką, kuris šeimos teisės normų nustatyta tvarka yra nenutraukęs esamos santuokos, yra tiesioginis, besąlyginis, vykdytinas bet kokiomis sąlygomis. Šiuo draudimu yra saugomas ir ginamas vienas iš pagrindinių šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų – monogamija.

- Monogamijos principas užtikrina ne tik šeimos apsaugą, bet ir jos reikšmės visuomenėje stiprinimą bei asmeninių ir turtinių šeimos interesų apsaugą.

- Pažeidus monogamijos principą, būtų pažeista Lietuvos Respublikos Konstitucinė nuostata, pagal kurią pripažįstama tik registruota santuoka.

- Pažeidus monogamijos principą, būtų pažeista Lietuvos Respublikos Konstitucinė nuostata – *santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu*.

- Monogamijos principas glaudžiai susijęs su kitais bendraisiais teisės principais, tokiais kaip lygiateisiškumo, teisingumo principais.

2.2. Santuokos savanoriškumo principas

Santuokos savanoriškumo principas santuokos sudarymo sistemoje suprantamas kaip laisvas, savanoriškas vyro ir moters susitarimas. Santuokos savanoriškumas yra vienas iš pagrindinių šeimos teisės principų, įtvirtintų LR CK. Santuokos savanoriškumas yra būtina sąlyga santuokai įregistruoti. Konstitucijoje įtvirtintas asmens laisvės principas. Konstitucijos 20 str. 1 dalyje nurodyta, kad žmogaus laisvė yra neliečiama, o Konstitucijos 38 str. 3 dalyje nustatyta, kad santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu. Santuokos savanoriškumo principas reglamentuojamas konstituciniu lygmeniu.

Susituokiančiųjų valia sudaryti santuoką, kaip viena iš santuokos sudarymo sąlygų, buvo įtvirtinta Lietuvos Statutuose. Šiuose dokumentuose numatyta, kad vyrams, sulaukus santuokinio amžiaus, psichiškai sveikiems, laisva valia buvo leidžiama sudaryti santuoką. Autorius teigia, kad paprotinės teisės laikotarpiu tikslų duomenų, ar buvo atsižvelgiama į moters valią, nėra, tačiau moters valia įgaudavo vis didesnę reikšmę ir jau XVI a. buvo viena iš būtinų sąlygų santuokai sudaryti, nors dar buvo stipriai apribota galimų artimųjų ekonominių sankcijų, jeigu tai neatitiko jų interesų⁶⁰. Pirmasis Lietuvos Statutas suteikė bajoriui teisę ištekėti savo valia, jame buvo netgi nuostatos, draudžiančios ištekėti bajorės per prievartą, be jų sutikimo, tačiau buvo prierasas, įpareigojantis jas „pasitarti su savo bičiuliais“. Antrajame ir Trečiajame Lietuvos Statutuose šių bajorių garantiją sustiprino valdovo pažadas saugoti moterų, „kaip laisvų žmonių“ laisves⁶¹. Lietuvos Užnemunėje galiojančiose 1836 m. Santuokos nuostatose taip pat buvo reglamentuojamas abiejų besituokiančiųjų sutikimas. Sudarančiųjų santuoką sutikimas, gautas prievarta arba klaidingai, buvo laikomas netikru. Prievarta buvo suprantama kaip grasinimas. Klaida buvo laikoma, kai santuoka sudaryta ne su tuo asmeniu, kuriam duotas sutikimas. Pagrobtos žmonos sutikimas negaliojo, kol ji buvo pagrobėjo valdžioje⁶². Rusijos imperijos civilinių įstatymų galiojimo Lietuvoje laikais besituokiančiųjų sutikimas buvo būtinas santuokos pagrindas. Jeigu tokio sutikimo nebuvo, santuoka negalėjo būti sudaryta teisėtai. Įstatymai draudė tėvams versti savo vaikus ir globėjams – globotinius tuoktis prieš jų norą⁶³. Sutikimas tuoktis buvo įtvirtinta ir Lietuvos TSR SŠK 15 straipsnyje, kur buvo nurodyta, kad „santuokai sudaryti būtina, kad su tuo sutiktų abu susituokiantieji asmenys“. Susituokiančiųjų sutikimas tuoktis yra laikomas kaip jų laisvos valios išreiškimas sukurti šeimą. Sutikimas atitinka vidinį sutuoktinių norą, kuris susiformavo ne prievartos, grasinimo, apgaulės, suklydimo būdu arba dėl kokių nors kitų priežasčių, o dėl savitarpio meilės, pagarbos, bendrų pažiūrų ir interesų⁶⁴. Apibendrinant galima teigti, jog santuokos savanoriškumo principas teisės aktuose buvo reglamentuojamas įvairiais istorijos laikotarpiais. Santuokos savanoriškumo principas buvo įtvirtintas kaip viena iš santuokos sudarymo sąlygų.

Kadangi teisiškai pripažįstama ne tik civilinė santuoka, bet ir bažnytinė santuoka, būtina apžvelgti, kaip santuokos savanoriškumo principas įtvirtintas Kanonų Teisės Kodekse. Kanonų

⁶⁰ Vytautas Andriulis, *supra note 53*, p. 41.

⁶¹ Toma Birmontienė, „Moterų teisių raida Lietuvoje: Konstitucinis pripažinimas ir politinio lygiateisiškumo siekis“, *Jurisprudencija* 12(90) (2006): 35.

⁶² Stasys Vansevičius, *supra note 57*, p. 178.

⁶³ Stasys Vansevičius, „Šeimos santykių teisinis reguliavimas pagal Lietuvoje galiojusius Rusijos imperijos įstatymus“, *Teisė* 34 (2000): 47.

⁶⁴ *Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras* (Vilnius: Mintis, 1985), 25.

teisės 1057 kanono 1 § nurodyta, kad „*santuoka sudaroma šalių sutikimu, teisėtai pareikštu teisiškai veiksnų asmenų, jo atstoti negali jokia žmogiška galia*“. Šalių sutikimu kanonų teisėje reiškia laisvas veiksnų asmenų sutikimas, laisvos valios išraiška, savanoriškas šalių apsisprendimas sudaryti santuoką. Laisvas, savanoriškas apsisprendimas laikytinas esminiu santuokos elementu. Šeimos teisių Chartija proklamuoja asmens teisę laisvai pasirinkti savo gyvenimo būdą: vesti ar likti nevedusiems ar netekėjusiems. Abiem atvejais privaloma gerbti asmens orumą ir jo pagrindines teises. Vedybos turi būti sudaromos tik savanoriškai, abipusiu sutikimu. Renkant vyrą ar žmoną reikia vengti bet kokios prievartos⁶⁵. Laisvos valios išraiška santuokos sudaryme įtvirtinta ir kituose kanonuose.

Santuokos savanoriškumo principas įtvirtintas Konstitucijos 38 straipsnyje, LR CK 3.3, 3.7, 3.8 ir 3.13 straipsniuose, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos (toliau – ir Deklaracija) 1 ir 16 straipsniuose, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – ir Konvencija) 12 ir 14 straipsniuose, Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte, Jungtinių Tautų konvencijoje dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims ir kt. Konstitucijos 38 straipsnyje reglamentuojama, kad „santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu“⁶⁶. LR CK 3.3 straipsnyje įtvirtinti šeimos teisinius santykius reglamentuojantys principai, vienas iš jų yra santuokos savanoriškumo principas. LR CK 3.13 straipsnyje nurodoma, jog „santuoka sudaroma laisva vyro ir moters valia, „bet koks grasinimas, prievarta, apgaulė ar kitokie valios trūkumai yra pagrindas santuoką pripažinti negaliojančia“⁶⁷. Taip pat santuokos savanoriškumo principas yra įtvirtintas santuokos sampratoje – „santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius“⁶⁸ (LR CK 3.7 straipsnis). Be to, santuokos savanoriškumo principas įtvirtintas ir LR CK 3.8 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad „susitarimas tuoktis neįpareigoja ir negali būti įgyvendinamas prievarta“⁶⁹. Santuokos savanoriškumo principas įtvirtintas ir kitų šalių teisės aktuose. Dažniausiai santuokos savanoriškumo principas reglamentuojamas konstituciniu lygmeniu. Didžiosios Britanijos Konstitucijos 8 paragrafe numatyta, kad „santuoka sudaroma tik esant laisvam

⁶⁵ „Šeimos teisių chartija. Lietuvos šeima“, pranešimas mokslinės–praktinės konferencijoje Lietuvos šeima: Tradicijos ir Ateitis, Vilnius, Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1995.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

⁶⁷ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“, *Valstybės žinios* 74-2262 (2000).

⁶⁸ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“, *Valstybės žinios* 74-2262 (2000).

⁶⁹ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas“, *Valstybės žinios* 74-2262 (2000).

ir visiškam tiek jaunikio, tiek jaunosios sutikimui⁷⁰. Santuokos savanoriškumo principas įtvirtintas ir kitų šalių konstitucijose: Bulgarijos⁷¹, Rumunijos, Ukrainos⁷² ir kt. Vokietijoje santuokos savanoriškumo principas įtvirtintas civiliniame kodekse. Rusijoje teisė į santuokos savanoriškumą nustatyta Rusijos Federacijos šeimos kodekse. Lenkijoje šis principas kaip santuokos sudarymo sąlyga įtvirtintas Šeimos ir globos (rūpybos) kodekse. Santuokos savanoriškumo principas įtvirtintas ir tarptautiniuose dokumentuose. Deklaracijos 16 str. 2 dalyje reglamentuoja, kad „santuoka gali būti sudaryta tik tada, kai susituokiantieji duoda laisvą ir visišką sutikimą“⁷³. Deklaracijos 1 straipsnyje nurodyta, kad „juridiškai neturi būti sudaroma nė viena santuoka be visiško ir laisvo abiejų šalių sutikimo; tokį sutikimą jie turi duoti patys įstatymo nustatyta tvarka po atitinkamo paskelbimo, dalyvaujant valdžios atstovui, turinčiam teisę įforminti santuoką, ir liudininkams“⁷⁴. Konvencijoje įtvirtinta teisė vyrui ir moteriai tuoktis ir sukurti šeimą, taip pat draudimas dėl diskriminacijos, asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos religijos ir kt. pagrindais. Konvencijoje dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims 16 str. 2 dalyje nurodyta, kad „vienoda teisė laisvai pasirinkti sutuoktinį ir tuoktis tik laisvai ir visiškai sutikus“⁷⁵. Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte⁷⁶, Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte⁷⁷ taip pat yra įtvirtintas savanoriškumo principas kaip laisvas būsimų sutuoktinių sutikimas. Jungtinių Tautų Organizacijos konvencijoje dėl sutikimo tuoktis, minimalaus santuokinio amžiaus ir santuokų registravimo santuokos savanoriškumo principas reglamentuojamas privalomu, reikalaujama visiško ir laisvo sutikimo, nustatoma, kaip sutikimas turi būti duotas⁷⁸.

Atsižvelgiant į santuokos savanoriškumo principo reglamentavimą Lietuvos Respublikos teisės aktuose, užsienio valstybių teisės aktuose, tarptautiniuose dokumentuose, teigtina, kad santuokos savanoriškumo principas laikytinas vienu iš svarbiausių principų santuokos sudarymo sistemoje. Santuokos savanoriškumo principas reglamentuojamas konstituciniu lygmeniu. Santuokos savanoriškumo principas tapatinamas su laisva valia, neatsiejamas nuo laisvės principo. Tokie autoriai kaip G.F.Šeršenevičius, P.V.Rasimavičius santuokos savanoriškumo principą laiko

⁷⁰ Egidijus Jarašiūnas ir Gediminas Mesonis, *Užsienio šalių konstitucijos* (Vilnius, Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004), 108.25.

⁷¹ *Europos valstybių konstitucijos* (Maskva: Norma, 2001, t. 1), 401.

⁷² *Europos valstybių konstitucijos* (Maskva: Norma, 2001, t. 3), 71, 321.

⁷³ „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija“, *Valstybės žinios* 68- 2497 (2006).

⁷⁴ *Ibit.*

⁷⁵ „Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims“, *Valstybės žinios* 21-549 (1996).

⁷⁶ „Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas“, *Valstybės žinios* 77-3288 (2002).

⁷⁷ „Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas“, *Valstybės žinios* 77-3290 (2002).

⁷⁸ *Žmogaus teisių ir tarptautinių dokumentų rinkinys* (Vilnius: Mintis, 1991), 262.

esminiu santuokos elementu, laisvės principu. Santuokos savanoriškumo principas laikytinas ypatingai svarbiu kuriant šeimos santykius, laikytinas vienas iš svarbiausių šeimos įstatymų pagrindų. Santuoka yra vyro ir moters savanoriškas, laisvas susitarimas tuoktis. Santuoka turi būti sudaroma tik laisva valia, negalima jokia prievarta, apgaulė ar kt. būdai, kurie pažeistų sutuoktinio teisę laisvai apsispręsti. Asmens laisvės principas turi būti ne tik formaliai Konstitucijoje deklaruojama teisė, bet ir pagrindinis principas, realiai taikomas ir užtikrinamas kiekvienoje valstybėje bei visose teisės šakose.⁷⁹

Apibendrinant galima teigti, jog:

- Santuokos savanoriškumo principas teisės aktuose buvo reglamentuojamas įvairiais istorijos laikotarpiais. Santuokos savanoriškumo principas buvo įtvirtintas kaip viena iš santuokos sudarymo sąlygų.
- Santuokos savanoriškumo principas laikytinas vienu iš svarbiausių principų santuokos sudarymo sistemoje.
- Santuokos savanoriškumo principas reglamentuojamas konstituciniu lygmeniu.
- Santuokos savanoriškumo principas tapatinamas su laisva valia, neatsiejamas nuo laisvės principo.

2.3. Sutuoktinių lygiateisiškumo principas

Sutuoktinių lygiateisiškumo principas yra bendro asmenų lygybės principo išraiška šeimos teisėje. Sutuoktinių lygiateisiškumo principas yra bendro civilinių santykių teisinio reglamentavimo principo, įtvirtinto LR CK 1.2 straipsnyje, išraiška šeimos teisėje. Lygiateisiškumo principas reiškia, kad sutuoktiniai turi lygias turtines ir asmenines neturtines teises. Šiuo principu įtvirtinamas draudimas – diskriminacija dėl lyties.

Kas yra lygybė? Kas yra lygiateisiškumas? „Lygybė – tai lygus asmenų traktavimas, kultūrų ir visuomenių lygybė, skirtingų religijų atstovų, rasės atstovų lygybė, vienodas užmokestis už vienodą darbą, lygios galimybės darbe, sutuoktinių lygybė, moterų ir vyrų lygybė, mokslo galimybių lygybė, lygybė pagal įstatymą, vienodos galimybės naudotis viešąja nuosavybe ir

⁷⁹ Valentinas Mikelėnas ir kt., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2002), 49.

žmonijos kultūrinio paveldu, tautų lygybė, valstybių lygybė tarptautiniuose santykiuose, lygios galimybės vystytis, ne santuokoje gimusių vaikų lygus traktavimas. Taigi teisinis reguliavimas negali suteikti nei vienam asmeniui pranašumo. Tačiau reikėtų pabrėžti, kad lygiateisiškumas reiškia ne tai, kad visi asmenys vienodi, o tai, kad įstatymas neatsižvelgia į jų skirtingumą”⁸⁰.

Apžvelgsime, kaip lygiateisiškumo principas buvo įtvirtintas įvairiais istoriniais laikotarpiais. Analizuojant Lietuvos Statutus teigtina, kad moters padėtis šeimoje nebuvo lygi su vyru. Tai įrodo skirtingas santuokinis amžius. Trečiajame Lietuvos Statute moters santuokinis amžius buvo trylika metų, o vyro – aštuoniolikos metų. Kad moters padėtis nebuvo lygi su vyru, įrodo ir ta sąlyga, jog vyrams nereikėjo artimųjų pritarimo santuokai sudaryti, o moteriai artimieji galėjo taikyti ekonomines sankcijas, jei ji nepritarė santuokai. V. Andriulio teigimu, „ano meto visuomenėje moteris nebuvo lygiateisė su vyru. Jos vaidmuo dažniausiai buvo apribotas siaura ūkine veikla ir giminės pratęsimu gimdant vaikus”⁸¹. Lietuvos Užnemunėje vyro santuokinis amžius buvo aštuoniolika metų, moters – šešiolika metų. Teigtina, kad ir pagal šią nuostatą moters padėtis šeimoje nebuvo lygi su vyru. Kad šeimoje nebuvo sutuoktinių lygiateisiškumo, įrodo ir jų padėtis turtiniuose santykiuose. Žmona negalėjo be vyro sutikimo dovanoti turto ar priimti dovanos, kreiptis į teismą, nors ginčo objektas būtų jos nuosavybė. Lietuvoje galiojant Rusijos imperijos civiliniams įstatymams, šeimoje dominavo vyro valdžia žmonos atžvilgiu ir tėvo valdžia vaikų atžvilgiu: „Žmona turėjo klausyti vyro, jį mylėti, gerbti, būti neribotai paklusni, stengtis visaip jam įtikti ir būti gera namų šeimininkė. Kai tėvai nesutardavo dėl vaikų auklėjimo, sprendžiamąjį balsą turėjo tėvas”⁸². Socialistiniu laikotarpiu, galiojant Lietuvos TSR Konstitucijai ir Lietuvos TSR SŠK, buvo reglamentuojamos sutuoktinių lygios teisės. Santuokinis amžius ir vyrams, ir moterims vienodas – aštuoniolika metų. Taip pat Lietuvos TSR Konstitucijos 51 straipsnyje skelbiama, kad santuoka grindžiama savanorišku moters ir vyro sutikimu; sutuoktiniai šeimos santykiai yra visiškai lygiateisiai. Lietuvos TSR SŠK 3 straipsnyje nurodoma, kad „šeimos santykiuose vyras ir moteris turi lygias asmenines ir turtines teises”, 19 straipsnyje pabrėžiama, jog sutuoktiniai turi lygias teises, vaikų auklėjimo ir kitus šeimos gyvenimo klausimus sutuoktiniai sprendžia kartu.

Įsigaliojusiam naujajame LR CK, lygiateisiškumo principas įtvirtintas kaip bendras civilinės teisės principas (LR CK 1.2 straipsnis). Sutuoktinių lygiateisiškumas kaip vienas iš šeimos

⁸⁰ Saulė Vidrinskaitė, „Asmenų lygybės principas: lygiateisiškumas ir lygios galimybės“, *Jurisprudencija* 56(48) (2004): 106-107.

⁸¹ Vytautas Andriulis, *supra note* 53, p. 41-59.

⁸² Stasys Vansevičius, *supra note* 63, p. 51.

santykių teisinio reglamentavimo principų yra įtvirtintas LR CK 3.3 straipsnyje. Sutuoktinių lygiateisiškumo principas įtvirtintas ir kituose LR CK straipsniuose: vienodas vyrų ir moterų santuokinis amžius (LR CK 3.14 straipsnis); sutuoktinių lygios teisės ir vienoda civilinė atsakomybė vienas kitam ir vaikų atžvilgiu visais šeimos gyvenimo klausimais (LR CK 3.26 straipsnis); lygios teisės ir pareigos remti vienas kitą moraliai, materialiai, prisidėti prie bendrų šeimos poreikių tenkinimo (LR CK 3.27 straipsnis); lygios teisės pasirinkti pavardę (LR CK 3.31 straipsnis); bendro sutuoktinių turto dalys yra lygios (LR CK 3.117 str. 1dalis); tėvas ir motina turi lygias su savo vaikais susijusias teises ir pareigas (LR CK 3.156 straipsnis) ir kt.

Lygiateisiškumo principas įtvirtintas ir konstituciniu lygmeniu. Konstitucijos 29 straipsnyje nurodyta, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. Šioje konstitucinėje nuostatoje lygiateisiškumo principas, kuriam būdingas universalumo bruožas, įtvirtintas tiesiogiai. LRKT, interpretuodamas Konstitucijos 29 straipsnio nuostatas, pasisako, kad šiose nuostatose atsispindi „asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams principas“, taip pat šį principą vadina „asmenų lygiateisiškumo principu“. Teisinėje literatūroje taip pat minimas „asmenų lygybės principas“⁸³, o kartais „asmenų lygiateisiškumo principas“⁸⁴. A.Abramavičiaus nuomone, „toks sąvokų tapatinimas yra ne visai teisingas ir pagrįstas. Konstitucijos 29 straipsnio nuostatos reiškia reikalavimą, kad šalies teisėje pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui būtų įtvirtintos lygiai su kitais, t.y. išreikšta ne visų asmenų lygybė, o jų teisė turėti lygias teises, t.y. lygiateisiškumas. Todėl sąvoka „asmenų lygiateisiškumas“ tiksliau išreiškia minėtų Konstitucijos nuostatų esmę“⁸⁵. LRKT savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad „konstitucinis asmenų lygybės prieš įstatymą principas reiškia žmogaus prigimtinę teisę būti traktuojamam vienodai su kitais. Vienodai turi būti taikomos ir materialiosios, ir proceso teisės normos“⁸⁶. Lygiateisiškumo principas yra įtvirtintas ir Konstitucijos 38 str. 5 dalyje, kurioje skelbiama, kad sutuoktinių teisės šeimoje yra lygios. Ši nuostata reiškia, kad sudarius santuoką sutuoktiniai turi lygias teises ir

⁸³ Juozas Žilys, *Konstitucinis Teismas ir Lietuvos teisės raida. Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998), 30.

⁸⁴ Toma Birmontienė, *Žmogaus teisių problemos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose. Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998), 123.

⁸⁵ Armanas Abramavičius, *supra note 4*.

⁸⁶ Edita Žiobienė, „Lygiateisiškumo principą užtikrinančių institucijų teisinio statuso problemos“, *Jurisprudencija* 12(90) (2006): 75-76.

vienodą civilinę atsakomybę tarpusavio santykiuose bei vaikų atžvilgiu, santuokos sudarymo, jos trukmės ir nutraukimo klausimais.⁸⁷

Asmenų, lyčių lygybė bei sutuoktinių lygiateisiškumas yra įtvirtinti ir kitų valstybių pagrindiniuose įstatymuose. Kai kurių šalių konstitucijose (Lenkijos, Estijos ir kt.) sutuoktinių lygiateisiškumo principas formuluojamas gan plačiai, nedetalizuojant konkrečių sričių, o kai kurių šalių įstatymuose (pvz., Rusijos Federacijos) nurodomas konkretus sutuoktinių lygiateisiškumo aspektas – būtent auklėjant vaikus.

Visų asmenų lygiateisiškumas yra įtvirtintas ir tarptautiniuose teisės aktuose. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje nurodoma, kad „kiekvienas žmogus gali naudotis visomis teisėmis ir laisvėmis, paskelbtomis šioje Deklaracijoje, be jokių skirtumų, tokių kaip rasė, odos spalva, lytis, kalba, religija, politiniai ir kitokie įsitikinimai, nacionalinė ar socialinė kilmė, turtinė, jo gimimo ar kita nors kitokia padėtis“⁸⁸. Konvencijos 14 straipsnyje numatomas diskriminacijos draudimo principas. Septintojo protokolo 5 straipsnyje tiesiogiai įtvirtinta sutuoktinių lygybė: „Sutuoktiniai turi lygias civilinės teisės pobūdžio teises ir atsakomybę tarpusavio santykiuose bei savo vaikų atžvilgiu tiek santuoką sudarius ir jai tęsiantis, tiek ją nutraukus. Šis straipsnis netrukdo valstybėms imtis tokių priemonių, kokios yra būtinos vaikų interesams ginti“⁸⁹. Lygiateisiškumo principas įtvirtintas Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte (3 straipsnis) bei Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte (3 straipsnis). Jungtinių Tautų Konvencijoje „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo moterims“ 16 straipsnyje skelbiama, jog: „panaikinama moterų diskriminacija visuose santuokos ir šeimos santykiuose ir pripažįstama vyrų bei moterų lygybė tokiose srityse, kaip: teisė tuoktis; teisė vienodai pasirinkti sutuoktinį, tuoktis tik laisvai ir visiškai sutikus; vienodos teisės ir pareigos santuokos metu ir ją nutraukiant, taip pat sprendžiant visus šeimos gyvenimo klausimus, auklėjant vaikus; pasirenkant pavardę, profesiją, užsiėmimą ir t.t.“⁹⁰.

Apibendrinant galima teigti, kad:

- Sutuoktinių lygiateisiškumo principas yra bendro asmenų lygybės principo išraiška šeimos teisėje.

⁸⁷ Karolis Jovaiša ir kt., *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras* (Vilnius: Teisės institutas, 2000 2 d.), 317.

⁸⁸ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68- 2497.

⁸⁹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 4 - 987.

⁹⁰ Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. *Valstybės žinios*. 1996-03-08, Nr. 21-549.

- Lygiateisiškumo principas reiškia, kad sutuoktiniai turi lygias turtines ir asmenines neturtines teises. Šiuo principu įtvirtinamas draudimas – diskriminacija dėl lyties.
- lygiateisiškumo principas buvo įtvirtintas įvairiais istoriniais laikotarpiais.
- Įsigaliojusiam naujajame LR CK, lygiateisiškumo principas įtvirtintas kaip bendras civilinės teisės principas (LR CK 1.2 straipsnis). Sutuoktinių lygiateisiškumas kaip vienas iš šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų yra įtvirtintas LR CK 3.3 straipsnyje. Sutuoktinių lygiateisiškumo principas įtvirtintas ir kituose LR CK straipsniuose:
 - Lygiateisiškumo principas įtvirtintas ir konstituciniu lygmeniu.
 - Asmenų, lyčių lygybė bei sutuoktinių lygiateisiškumas yra įtvirtinti ir kitų valstybių pagrindiniuose įstatymuose.
 - Visų asmenų lygiateisiškumas yra įtvirtintas ir tarptautiniuose teisės aktuose.
 - Lyčių lygybė yra bendroji vertybė, be kurios daugelyje šalių neįsivaizduojama demokratinės visuomenės raida. Vis dažniau pasauliui susiduriant su globalizacijos iššūkiais, lyčių lygybės klausimas tampa esminis demografinėje, socialinėje ar ekonominėje srityje.

3. SANTUOKOS SUDARYMO PRINCIPŲ UŽTIKRINIMO VEIKSMINGUMAS

3.1. Monogamijos principo užtikrinimo veiksmingumas

LR CK įtvirtintas draudimas pažeisti monogamijos principą. Šią nuostatą pagrindžia LR CK 3.16 straipsnis, kuriame teigiama, kad sudaręs santuoką ir jos įstatymų tvarka nenutraukęs asmuo negali sudaryti kitos santuokos⁹¹. I.Kudinavičiūtė–Michailovienė moksliniame straipsnyje „Šeimos teisės normų, nustatančių monogamiją, interpretavimo ypatumai ir jų pažeidimo pasekmės“ išsamiai išanalizavo LR CK normas, nustatančias monogamijos principą ir pateikė nuomonę, kad „sąvoka „įstatymų nustatyta tvarka“ nesuteikia tikslios informacijos, kokių įstatymų ta tvarka yra nustatyta“⁹². Autorė siūlo šią sąvoką pakeisti tikslesne, kad ji būtų tiksliau suprantama ir suteiktų daugiau informacijos ne tik subjektams, kurie ją taiko, bet ir asmenims, kuriems ji yra taikoma. Autorė LR CK 3.16 straipsnį siūlo patikslinti taip: „Santuoką sudaręs asmuo negali sudaryti kitos santuokos, jei pirmoji santuoka nėra pasibaigusi įstatymų nustatyta tvarka arba pripažinta negaliojančia“⁹³. LR CK 3.49–3.65 straipsniuose įtvirtinti santuokos pabaigos pagrindai: santuokos pabaiga dėl vieno iš sutuoktinių mirties; santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutarimu; santuokos nutraukimas vieno sutuoktinio prašymu; santuokos nutraukimas dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės bei pripažinus santuoką negaliojančia⁹⁴. Kad santuoka yra negaliojanti, gali pripažinti tik teismas (LR CK 3.37 str. 2 dalis). Santuoka pripažįstama negaliojančia nuo jos sudarymo momento. CK taip pat nustatytos aplinkybės, naikinančios santuokos negaliojimą. LR CK 3.41 str. 1 dalyje nustatyta, kad teismas gali netenkinti reikalavimo pripažinti santuoką negaliojančia, jeigu bylos nagrinėjimo metu išnyko aplinkybės, pagal šį kodeksą buvusios kliūtimi sudaryti santuoką. LR CK 3.12–3.17 straipsniai reglamentuoja santuokos sudarymo sąlygas, viena iš jų – draudimas pažeisti monogamijos principą. Teigtina, kad kliūtys sudaryti santuoką ir yra šios nuostatos. LR CK 3.46 straipsnis reglamentuoja santuokos pripažinimo negaliojančia teises pasekmes, kai vienas arba abu sutuoktiniai buvo nesąžiningi.

LR CK 3.229 straipsnyje įtvirtinta registruota partnerystė kaip alternatyva tradicinei santuokai tiems asmenims, kurie nenori įregistruoti santuokos. LR CK trečiosios knygos „Šeimos

⁹¹ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 74-2262, 2000.

⁹² Inga Kudinavičiūtė–Michailovienė, *supra note* 59, p. 16-22.

⁹³ Inga Kudinavičiūtė–Michailovienė, *Santuokos sąlygos ir jų vykdymas* (Vilnius: Justitia, 2007), 116.

⁹⁴ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 74-2262, 2000.

teisė“ komentare teigiama, kad monogamijos principą draudžiama pažeisti ir asmenims, įregistravusiems partnerystę⁹⁵. Tačiau LR CK III knygos VI dalies XV skyriaus „Bendras gyvenimas neįregistravus santuokos“ normose nenustatytos sugyventinių, gyvenančių kartu, teisės ir pareigos, bendro gyvenimo padariniai, vaikų teisinė padėtis, nėra įtvirtintas draudimas susituokti su kitu asmeniu. Be to, būtina paminėti, kad partnerystės įstatymas vis dar nepriimtas. Kai kurie tyrėjai mano, kad partnerystės institutas nepriimtinas, nes „bandymas suteikti sugyventiniams neregistruotos santuokos statusą destabilizuoja šeimą, sudaro pagrindus atsirasti negatyviems reiškiniams“⁹⁶. Tačiau daugelyje pasaulio šalių partnerystės institutas yra galiojantis. Pažymėtina ir tai, kad šeimos santykiai atsiranda gyvenant faktinį šeimos gyvenimą, nepriklausomai nuo to, ar asmenys susituokę, ar ne. Kiekvienas asmuo turi teisę į privatų gyvenimą, į šeimos gyvenimą. Šią teisę gina Konvencijos 8 straipsnis, kuris aiškinamas kartu su Konvencijos 14 straipsniu – draudimu dėl diskriminacijos. Jokia valstybinė institucija ar politinė valia negali suvaržyti asmens laisvės pasirinkti, kokį šeimos gyvenimą jam gyventi, priešingu atveju būtų pažeista asmens prigimtinė teisė į šeimos gyvenimą, būtų pažeistas lygiateisiškumo principas, būtų pažeistas teisingumo principas.

Reikėtų taip pat pritarti autorės nuomonei, kad apibendrinus LR CK normas, nustatančias monogamiją, galima prieiti prie išvados, kad įstatymų leidėjas nepakankamai tiksliai interpretuoja monogamiją kaip santuokos sudarymo besąlyginį draudimą ją pažeisti, įvesdamas jai sąlygas: neleidžia perduoti teisės pareikšti ieškinį dėl santuokos pripažinimo negaliojančia paveldėjimo ar kitokiu būdu (LR CK 3.44 str. 1 d.), atima teisę prokurorui pareikšti ieškinį dėl santuokos pripažinimo negaliojančia, kai miršta vienas sutuoktinis (LR CK 3.44 str. 2d.), neleidžia pareikšti ieškinį dėl santuokos pripažinimo negaliojančia sutuoktiniui, sužinojusiam apie tokią kliūtį santuokai sudaryti (LR CK 3.38 str.), leidžia teismui netenkinti reikalavimo pripažinti santuoką negaliojančia (LR CK 3.41 str. 1d.)⁹⁷.

Kitas svarbus aspektas, nagrinėjant monogamijos principo svarbą santuokos sudarymo sistemoje, yra santuokos sudarymas bažnyčios nustatyta tvarka ir šios santuokos įtraukimas į apskaitą.

⁹⁵ “Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė,” (Vilnius: Justitia, 2002),

⁹⁶ Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, *supra note* 93, p. 128.

⁹⁷ Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, *supra note* 59, p. 16-22.

Valstybė registruoja santuoką, gimimą ir mirtį bei pripažįsta bažnytinės santuokos registraciją⁹⁸. Tokia pareiga įtvirtinta Konstitucijos 38 straipsnyje. LR CK 3.24 str. 2 dalyje nurodyta, kad *santuokos sudarymas bažnyčios(konfesijų) nustatyta tvarka* sukelia tokias pat teises pasekmes kaip ir santuokos sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje, jeigu yra įvykdomos trys sąlygos: pirma, nebuvo pažeistos LR CK 3.12 – 3.17 straipsniuose nustatytos santuokos sudarymo sąlygos (santuokos savanoriškumo, santuokinio amžiaus reikalavimai, draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims, draudimas pažeisti monogamijos principą ir kt.); antra, santuoka buvo sudaryta pagal Lietuvos Respublikoje įregistruotų ir valstybės pripažintų religinių organizacijų kanonų nustatytą procedūrą; trečia, santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka buvo įtrauktas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje LR CK nustatyta tvarka⁹⁹. 1085 kanone § 1 skelbiama, kad „negaliojimai sudaryti santuoką bando tas, kuris yra saistomas ankstesnės santuokos, kad ir neįvykdytos ryšio“; § 2 skelbiama, kad „net jei ankstesnė santuoka dėl kokios nors priežasties būtų negaliojanti ar nutraukta, dėl to neleidžiama sudaryti kitos santuokos, kol teisėtai ir aiškiai nebus nustatytas ankstesniosios niekinimas ar nutraukimas“¹⁰⁰. Kanonų teisėje požiūris į monogamiją yra daug griežtesnis negu civilinėje teisėje. Kanonų teisės kodekse pasakyta, kad, „jei pakrikštytųjų asmenų santuoka buvo visiškai panaudota, negali būti jokio žemiško autoriteto nutraukta, panaikinta. Remiantis dieviška teise, tokią santuoką gali suardyti tik vieno iš sutuoktinių mirtis“¹⁰¹. Taigi, civilinė teisė numato ištuoką kaip galimybę sudaryti kitą santuoką, ir ši galimybė yra labiausiai paplitusi, o kanonų teisė neneigia šios galimybės, bet ją taiko kaip ypatingą išimtį. Todėl dauguma asmenų, kurie buvo sudarę ne tik civilinę santuoką, bet ir bažnytinę santuoką, registruoti civilinę santuoką, nepažeisdami monogamijos principo, gali, o bažnytinę santuoką – tik išimtiniais atvejais.

Būtina apžvelgti *bažnyčios nustatyta tvarka sudarytos santuokos įtraukimo į apskaitą tvarką*. Lietuvoje šiuo metu yra pripažįstamas bažnyčios nustatyta tvarka sudarytos santuokos įtraukimas į apskaitą. Besituokiantieji gali rinktis, koku būdu jie susituoks – bažnyčios nustatyta ar civiline tvarka. Tačiau buvo laikas, kai žmonės tuokdavosi po du kartus – ir bažnyčioje, ir civiline tvarka, tik, atsižvelgiant į to meto aplinkybes, skirdavosi eiliškumas. Kanonų ir pasaulietinės teisės dualizmas nulėmė dviejų santuokos sudarymo formų koegzistavimą. V.Andriulis, analizuodamas

⁹⁸ „Lietuvos Respublikos Konstitucija,“ *Valstybės žinios* 33-1014, 1992.

⁹⁹ Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė *supra* note 59, p. 16-22.

¹⁰⁰ „Kanonų teisės kodeksas,“ *Lietuvos vyskupų konferencija*, 2012.

¹⁰¹ „Kanonų teisės kodeksas,“ *Lietuvos vyskupų konferencija*, 2012.

Lietuvos statutų šeimos teisę, teigia, kad, Lietuvai priėmus krikščionybę, iš pradžių egzistavo dvi santuokos formos: faktinė ir bažnytinė. Tačiau bažnytinė santuoka ilgainiui įsitvirtino, tapo privaloma ir išliko tokia iki pat XX a. vidurio. Santuoka turi būti sudaryta, sutinkant tėvams, globėjams, valdovui, bažnyčioje. Iki 1940 m. didžiojoje Lietuvos dalyje galioję įstatymai pripažino tik religines santuokas, išskyrus Užnemunę, kur galiojo Napoleono Civilinis kodeksas, ir Klaipėdos kraštą, kur galiojo Vokietijos Civilinis kodeksas (ten buvo įteisinta civilinė santuoka ir ištuoka). Tarpukario Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatyta bažnytinė santuokos sudarymo forma. 1940 m. rugpjūčio 12 d. Lietuvoje priimtas Santuokos įstatymas, įsigaliojęs rugpjūčio 15 d., leido sudaryti civilinę santuoką ir išsituokti teismo tvarka. Santuoka turėjo būti sudaryta metrikų vedėjo, o po to galėjo sutuokti dvasininkas, bet tokia santuoka teisinės galios neturėjo. Jaunavedžiai galėjo atlikti religines santuokas apeigas bažnyčioje, tai nebuvo draudžiama, tačiau šis juridinis faktas teisinės reikšmės neturėjo, nes valstybė pripažino tik civilinę santuoką. 1969 m. priimtas ir 1970 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodeksas (LTSR kodeksas 1969) su pakeitimais ir papildymais galiojo iki 2001 m. liepos 1 d. Šiame kodekse buvo nustatyta, kad pripažįstama tik valstybinėse įstaigose sudaryta civilinė santuoka. Taigi, nuo 1940 m. rugpjūčio 12 d. iki 1992 m. spalio 25 d. juridinę galią turėjo tik civilinė santuoka. LR piliečių 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtoje Konstitucijoje nustatyta, kad valstybė pripažįsta bažnytinę santuoką. Kanoninė santuoka įgijo juridinę reikšmę, buvo pripažinta konstituciškai. Tuo laikotarpiu buvo nustatyta, kad dalis santuokų, kurios buvo sudarytos bažnyčioje, civilinės metrikacijos įstaigose nebuvo registruotos. LRKT 1994 m. konstatavo, kad „nei pačioje Konstitucijoje, nei įstatyme „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ nėra nustatyta konstitucinių normų atgalinio galiojimo. Šio įstatymo 2 straipsnyje nustatyta, kad įstatymai, kiti teisės aktai ar jų dalys, galioję LR teritorijoje iki Konstitucijos priėmimo, galioja tiek, kiek jie neprieštaruja Konstitucijai ir šiam įstatymui, ir galios tol, kol nebus pripažinti netekusiais galios ar suderinti su Konstitucijos nuostatomis. Todėl Konstitucijos 38 straipsnio nuostata, kad „valstybė pripažįsta ir bažnytinės santuokos registraciją“, negali būti taikoma įteisinti bažnytinei santuokai, sudarytai iki Konstitucijos įsigaliojimo, t.y. iki 1992 m. lapkričio 2 d. Jei iki šios datos santuoka nebuvo įregistruota valstybinėse civilinės metrikacijos įstaigose, kaip tai buvo nustatyta Lietuvos TSR SŠK normose, tai ji netapo juridiniu faktu ir nesukėlė jokių teisinių padarinių, nes pagal anksčiau galiojusius įstatymus jų negalėjo sukelti“¹⁰². Šioje LRKT byloje Plungės rajono apylinkės teismo atstovas teigė, jog

¹⁰² Kazimieras Valančius, „Bažnytinės (kanoninės) santuokos institucionalizacija ir konstitucionalizacija: raida ir

pasitaikydavo atvejų, kai su vienu asmeniu santuoka buvo sudaroma bažnyčioje, o su kitu asmeniu santuoka buvo sudaroma civilinės metrikacijos įstaigoje¹⁰³. Tokiu atveju, sudarant santuoką, nepriklausomai nuo to, ar ji buvo sudaroma bažnyčioje, ar civilinės metrikacijos įstaigoje, buvo pažeidžiamas monogamijos principas. Civilinės metrikacijos įstaigų darbuotojai neturėjo informacijos apie bažnyčioje sudarytas santuokas, jeigu apie jas nepranešdavo patys sutuoktiniai. Bažnyčios atstovai neturėjo informacijos apie valstybinėse institucijose sudarytas santuokas, jie galėjo patikrinti informaciją, ar nepažeidžiamos santuokos sudarymo sąlygos tik pagal kanonų teisės reikalavimus. LR CK patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 21 straipsnyje reglamentuojama, jog nuo Konstitucijos įsigaliojimo iki LR CK įsigaliojimo, t.y. nuo 1992 m. spalio 25 d. iki 2001 m. liepos 1 d., bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytų santuokų registravimo duomenis religinės bendruomenės ir bendrijos perduoda civilinės metrikacijos įstaigoms Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir religinių organizacijų susitarimo nustatyta tvarka¹⁰⁴. Tokio susitarimo tuo metu nebuvo. Nors Civilinės būklės aktų registravimo laikinosiose taisyklėse numatyta, kad po 1992 m. sudarytos santuokos civilinės metrikacijos skyriuose apskaitomos, kai to pageidauja susituokę asmenys¹⁰⁵. Privalomos bažnytinės santuokos apskaitos teisės aktai nenustatė, nors valstybė pripažino ir civilinę, ir bažnytinę santuoką. Civilinės metrikacijos įstaigos duomenų apie bažnyčioje sudarytas santuokas neturėjo ir galėjo pasikliauti tik sutuoktinių sąžiningumu. Norintys susituokti asmenys civiline tvarka turėjo civilinės metrikacijos įstaigoje užpildyti prašymą. Šiame prašyme būsimi sutuoktiniai turėjo patvirtinti, kad įvykdytos visos LR CK 3.12 – 3.17 straipsniuose numatytos santuokos sudarymo sąlygos, tuo patvirtindami, kad laikosi monogamijos principo. Tačiau jokios privalomos apskaitos nebuvo ir civilinės metrikacijos skyriaus darbuotojai galėjo pasikliauti tik būsimų sutuoktinių sąžiningumu. Darytina prielaida, kad laikotarpiu nuo 1992 m. spalio 25 d. iki 2001 m. liepos 1 d. civilinės metrikacijos įstaigos neturi visų duomenų apie bažnytinės santuokas, kurios nebuvo įtrauktos į bendrą valstybinę apskaitą. Tai sudaro prielaidas pažeisti monogamijos principą. Kaip pavyzdį galima pateikti 2013 m. Jonavos rajono apylinkės teismo civilinę bylą, kurioje buvo nustatyta aplinkybė, kad 1993 m. V.P. su R.D. sudarė bažnytinę santuoką, bet apie šią santuoką civilinės metrikacijos įstaigai nebuvo pranešta. Lietuvos Respublikos

problemos,“ *Valstybės žinios* 31 – 562, 1994.

¹⁰³ Kazimieras Valančius, *Ibid.*

¹⁰⁴ “Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas,“ *Valstybės žinios* VIII-1864, 2000.

¹⁰⁵ “Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas “Dėl civilinės būklės aktų registravimo laikinųjų taisyklių patvirtinimo,“ *Valstybės žinios* 29-840, 1999.

civilinio kodekso 3.24 straipsnyje nustatyta, kad bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka santuoka sudaroma pagal atitinkamos religijos vidaus (kanonų) teisės nustatytą procedūrą. LR CK 3.304 straipsnyje nustatyta, kad atitinkamos religinės organizacijos įgaliotas asmuo privalo per dešimt dienų po santuokos sudarymo bažnyčios nustatyta tvarka pateikti santuokos sudarymo vietos civilinės metrikacijos įstaigai Teisingumo ministerijos nustatytos formos pranešimą apie santuokos įregistravimą bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka¹⁰⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad pareiga pranešti civilinės metrikacijos įstaigai apie bažnyčioje sudarytą santuoką nėra tiksliai reglamentuota. LR CK 3.304 str. 3 dalyje numatyta, kad pranešimą turi pateikti atitinkamos religinės bendruomenės atstovas. Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Šventojo Sosto sutarties dėl santykių tarp Katalikų bažnyčios ir valstybės teisinių aspektų 13 straipsnio nuostatas „laikas ir būdas, kaip kanoninė santuoka privalo būti įrašyta valstybiniame santuokų registre, nustatoma kompetentingos Lietuvos Respublikos valstybinės institucijos, suderinus su Lietuvos Vyskupų Konferencija“¹⁰⁷. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos 2001 m. liepos 11 d. susitarimu „Dėl Katalikų bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą“ pareiga pranešti apie katalikų santuokas priskirta patiems sutuoktiniams. V.Majūtė nurodo, kad „2001 m. susitarimas laikytinas aukštesnės teisinės galios Civilinio kodekso atžvilgiu“¹⁰⁸. Pranešimo apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka įregistruotą santuoką tvarkos aprašo (nauja redakcija – 2008 m. rugsėjo 30 d.) 4 straipsnyje nustatyta, kad „religinės bendruomenės ar bendrijos (išskyrus lotynų apeigų katalikų) įgaliotas (įpareigotas) asmuo per dešimt dienų po santuokos sudarymo bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka pateikia santuokos sudarymo vietos civilinės metrikacijos įstaigai nustatytos formos pranešimą apie santuokos įregistravimą“¹⁰⁹. Tokia nuostata buvo įtvirtinta ir Teisingumo ministro įsakymu patvirtintose civilinės metrikacijos taisyklėse. Apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytą santuoką santuokos sudarymo vietos civilinės metrikacijos įstaigai gali pranešti sutuoktiniai arba vienas iš jų, pateikdami antrąjį pranešimo egzempliorių ar Lietuvos Vyskupų Konferencijos 1999 m. rugpjūčio 25 d. patvirtintos formos

¹⁰⁶ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 74-2262, 2000.

¹⁰⁷ „Dėl pasirengimo Santuokos sakramentui įgyvendinimo,“ Lietuvos Vyskupų konferencijos instrukcija, 2016-balandžio 19 d., <http://lvk.lcn.lt/naujienos/78/>

¹⁰⁸ Vaidota Majūtė, „Bažnytinė santuoka Lietuvoje: pripažinimas ir teisinės pasekmės,“ *Notariatas* 5 (2008): 26.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas "Dėl pranešimo apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka įregistruotą santuoką formos ir pranešimo tvarkos patvirtinimo," *Valstybės žinios* 57-2062, 2001.

santuokos liudijimą (toliau – bažnytinės santuokos liudijimas)¹¹⁰. Manytina, kad dalis santuokų nebuvo įtraukta į valstybinę apskaitą, t.y. bažnytinė santuoka nebuvo užregistruota civilinės metrikacijos įstaigoje. Tokia tvarka sudarė prielaidas pažeisti LR CK 3.16 straipsnyje įtvirtintą draudimą, nenutraukus ankstesnės santuokos, sudaryti kitą santuoką. Tokiu būdu buvo pažeidžiamas monogamijos principas.

Kokios buvo šio pažeidimo priežastys? Galbūt jauniems trūko informacijos, kad jie patys turi pranešti civilinės metrikacijos įstaigai apie santuokos įregistravimą bažnyčioje? Galbūt turėjo blogų kėslų? Į šiuos klausimus atsakyti negalime, nes teismų praktika šiuo klausimu yra skurdi.

Ši problema buvo pastebėta. Teisingumo ministerija, nuogaustaudama dėl galimo piktnaudžiavimo, kuris sukeldavo neigiamas teises pasekmes, kreipėsi į Lietuvos Vyskupų konferenciją. 2012 m. kovo 23 d. buvo pasirašytas naujas susitarimas, įsigaliojęs 2012 m. birželio 1 d. Susitarime numatyta: Katalikų bažnyčios įgaliotas asmuo per dešimt dienų po santuokos sudarymo Katalikų bažnyčioje jos nustatyta tvarka privalės teisės aktų nustatyta tvarka pateikti civilinės metrikacijos įstaigai teisingumo ministro nustatytos formos pranešimą [...] ¹¹¹.

Šis susitarimas:

- įpareigojo bažnyčios įgaliotus atstovus patiems pristatyti pranešimą apie Katalikų bažnyčioje sudarytą santuoką,
- įpareigojo bažnyčios atstovus elgtis atsakingai, nes apie Katalikų bažnyčioje sudarytas santuokas ir įtrauktas į valstybinę apskaitą civilinės metrikacijos įstaigos buvo įpareigtos kas pusę metų informuoti vyskupų kurijas,
- sutuoktiniai buvo atleisti nuo prievolės patiems informuoti civilinės metrikacijos skyrius apie įvykusią santuoką,
- panaikino prielaidas pažeisti monogamijos principą šiuo aspektu.

Taigi, nuo 2012 m. birželio 1 d. civilinės metrikacijos įstaigos tiesiogiai iš bažnyčios atstovų gauna informaciją apie bažnyčios nustatyta tvarka sudarytas santuokas, kurios nebuvo registruojamos civilinės metrikacijos įstaigose. Civilinės metrikacijos įstaigos darbuotojas patikrina,

¹¹⁰ “Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas “Dėl civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo,” *Valstybės žinios* 1R- 334, (2016).

¹¹¹ “Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos vyskupų konferencijos susitarimas “Dėl 2011 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos vyskupų konferencijos laikino susitarimo dėl katalikų bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą pakeitimo,” *Valstybės žinios* 4R-2/1-111, 2012.

<https://www.e-tar.lt/rs/legalact/TAR.F84CB4D0B502/>

ar asmenys, sudarę bažnytinę santuoką, nepažeidė LR CK 3.12 – 3.17 straipsniuose numatytų reikalavimų. Tokiu būdu patikrinama, ar nebuvo pažeistas monogamijos principas. Civilinės metrikacijos įstaigos turi teisę naudotis valstybine gyventojų registro duomenų baze ir patikrinti duomenis apie kiekvieną Lietuvos Respublikos pilietį. Tačiau bažnyčios atstovai informacijos apie civiline tvarka sudarytas santuokas neturi, nes jie negali naudotis valstybine gyventojų registro duomenų baze, taip pat jokie teisės aktai neregamentuoja sutuoktiniams pristatyti pažymos ar kitokio pobūdžio dokumento, kad nėra sudarę civilinės santuokos. Bažnyčios atstovai gali pasikliauti tik sutuoktinių sąžiningumu, nustatydami faktą, ar būsimas sutuoktinis nėra sudaręs galiojančios civilinės santuokos. Tokiu būdu atsiranda galimybė pažeisti monogamijos principą. Kaip pavyzdį galima pateikti jau anksčiau minėtą 2013 m. Jonavos rajono apylinkės teismo civilinę bylą, kurioje buvo nustatyta aplinkybė, kad 1993 m. V.P. su R.D. sudarė bažnytinę santuoką, bet apie šią santuoką civilinės metrikacijos įstaigai nebuvo pranešta, nes bažnytinės santuokos įregistravimo metu ieškovė nebuvo išsituokusi su Bulgarijoje gyvenančiu savo vyru D.

2002 m. Vilniaus apygardos teismas pažymėjo, kad santuokos sudarymas bažnyčios nustatyta tvarka sukelia tokių pat teisinių pasekmių, kaip santuokos, sudarytos civilinės metrikacijos įstaigoje, jeigu ji buvo sudaryta pagal Lietuvos Respublikoje įregistruotų ir valstybės pripažintų religinių organizacijų kanonų nustatytą procedūrą¹¹². Sutuoktiniai kreipdamiesi į civilinės metrikacijos skyrių dėl santuokos įregistravimo pildo nustatytos formos prašymą, kuriame nurodyta, kad apie atsakomybę už melagingų duomenų pateikimą yra įspėti. Teisės normos nenurodo, kokia atsakomybė taikoma: baudžiamoji, civilinė, administracinė, kokia tvarka tai galėtų būti daroma. Teisės aktuose nėra nustatyta atsakomybės už monogamijos principo pažeidimą.

Monogamijos principo pažeidimas sukelia pasekmes tarpšakiniu aspektu, pavyzdžiui, sprendžiant paveldėjimo, našlių pensijos gavimo klausimus, nes pagal Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 33 ir 34 straipsnius teisę gauti valstybinę socialinio draudimo našlių pensiją turi mirusiojo sutuoktinis. Taikant šią nuostatą praktikoje kartais paaiškėja, kad vienas iš sutuoktinių buvo pažeidęs monogamijos principą ir sudarė antrąją santuoką nenutraukęs pirmosios¹¹³.

Apibendrinant galima teigti, kad bendros bažnytinių ir civilinių santuokų registravimo apskaitos nebuvimas neįtvirtina santuokos sudarymo bažnyčioje sutuoktinių civilinių teisių ir

¹¹² “Vilniaus m. 1-osios apylinkės teismo nutartis civilinėje byloje Nr. A-2-1143-04-2002,” TAR.

¹¹³ Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė *supra note* 59, p. 16-22.

pareigų įgijimo momentu. Atsiranda būtinybė įvesti bendrą bažnytinių ir civilinių santuokų registrą. Jam esant tiek valstybė, tiek bažnyčia, registruodamos santuokas, užkirstų kelią monogamijos principui pažeisti.

Kitas svarbus aspektas, nagrinėjant monogamijos principo svarbą santuokos sudarymo sistemoje, yra *užsienyje sudarytos santuokos įtraukimas į apskaitą*. LR CK 1.25 str. 4 d. reglamentuojama, kad užsienio valstybėje sudaryta santuoka pripažįstama Lietuvos Respublikoje [...] ¹¹⁴. LR piliečiai gali sudaryti santuokas ne tik civilinės metrikacijos įstaigose ar bažnyčios nustatyta tvarka Lietuvoje, bet ir užsienio valstybėse. Vienas iš sutuoktinių, Lietuvos Respublikos pilietis, privalo šią santuoką įtraukti į apskaitą Lietuvoje, t.y. privalo pateikti civilinės metrikacijos įstaigai užsienio valstybės kompetentingos įstaigos išduotą ir legalizuotą dokumentą apie įvykusią santuoką. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymu patvirtintų civilinės metrikacijos taisyklių 2 d. nustatyta, kad Civilinės metrikacijos įstaigos [...] įtraukia į apskaitą bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sudarytas santuokas, užsienio valstybėse sudarytus civilinės būklės aktus [...] ¹¹⁵. Civilinės metrikacijos įstaigos registruoja gimimą, tėvystės pripažinimą, tėvystės nustatymą, santuokos sudarymą, santuokos nutraukimą, įvaikinimą, vardo, pavardės, tautybės pakeitimą, mirtį, sudarydamos civilinės būklės aktus ¹¹⁶. Analogiškai Lietuvos Respublikos pilietis sudaręs šiuos civilinės būklės aktus užsienio valstybėje ne tik gali, bet ir privalo įtraukti į valstybinę apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje Lietuvoje, taip pat ir santuokos sudarymą. Registruojant ar įtraukiant į apskaitą santuokos sudarymą užsienio valstybėje turi būti pateikiami šie dokumentai: prašymas, pareiškėjo asmens tapatybę patvirtinantis dokumentas, užsienio valstybės institucijos išduotas santuokos liudijimas, ištuokos liudijimas, jei sutuoktinis anksčiau buvo sudaręs santuoką, arba buvusio sutuoktinio mirties liudijimas, jeigu sutuoktinis yra našlys, kai šie duomenys nėra įtraukti į Gyventojų registro duomenų centrinę bazę. Taip pat civilinės metrikacijos taisyklėse yra nurodyta, kad Lietuvos Respublikos piliečiai, po 1990 m. kovo 11 d. užsienio valstybių institucijose įregistravę santuoką, privalo ją įtraukti į apskaitą. Lietuvos Respublikos piliečiai, iki 1990 m. kovo 11 d. užsienio valstybių institucijose įregistravę santuoką, turi teisę ją įtraukti į apskaitą ¹¹⁷. Civilinės metrikacijos įstaigos į apskaitą įtraukia tik tas santuokas, kurios užsienio valstybėse įregistruotos

¹¹⁴ “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios* 74-2262, 2000.

¹¹⁵ “Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas “Dėl civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo,” *Valstybės žinios* 1R- 334, (2016).

¹¹⁶ “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios* 74-2262, 2000.

¹¹⁷ “Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas “Dėl civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo,” *Valstybės žinios* 1R- 334, 2016.

nepažeidžiant LR CK 3.12–3.17 straipsniuose nustatytų santuokos sudarymo sąlygų¹¹⁸. Viena iš santuokos sudarymo sąlygų, numatytų šiuose LR CK straipsniuose, yra draudimas pažeisti monogamijos principą, t.y. draudžiama sudaryti santuoką, jei ankstesnė santuoka įstatymų numatyta tvarka yra nenutraukta. Vadinas, sudaryti santuoką gali asmenys tie, kurie anksčiau niekada nebuvo sudarę santuokos, asmenys, kuriems įstatymų numatyta tvarka ankstesnė santuoka yra nutraukta, kai vienas iš sutuoktinių iš ankstesnės santuokos yra miręs arba kai ankstesnė santuoka įstatymų numatyta tvarka yra pripažinta negaliojančia.

Statistikos departamento duomenimis nuo 2002 m. iki 2016 m. emigracija Lietuvoje ženkliai padidėjo. 2002 m. emigravo 16719 asmenų, o jau 2016 m. emigravo 50333 asmuo. Ypač emigrantų skaičius buvo išaugęs 2005 m. – 57885 ir 2010 m. – 83157. Daugiausiai emigravo asmenų, kurių amžius buvo nuo 20 metų iki 35 metų.¹¹⁹ Asmenys daugiausiai tuokiasi ir kuria šeimą šiuo amžiaus periodu. Darytina prielaida, kad didesnė emigravusių asmenų dalis yra to amžiaus, kurie tuokiasi, kuria šeimą, susilaukia vaikų. Jokie teisės aktai nenumato šių duomenų perdavimo tarptautiniu lygmeniu. Civilinės metrikacijos taisyklių 78 punkte nustatyta prievolė patiems sutuoktiniams apskaityti užsienio valstybėje sudarytą santuoką, kad šie duomenys būtų įtraukti į valstybinį gyventojų registrą ir sudarytas santuokos akto įrašas. Jokios atsakomybės už šios prievolės neįvykdymą nenumatyta. Taip pat nenumatyta terminas, per kiek laiko LR pilietis turi pranešti savo šalies kompetentingoms įstaigoms apie sudarytą santuoką. Nenumatyta terminas per kiek laiko reikia pasikeisti asmens dokumentą, jei santuokos metu keitėsi pavardė. Įtraukiant į apskaitą užsienio valstybėje įregistruotą santuoką, jos pradžia laikoma užsienio valstybės institucijos išduotame santuokos liudijime nurodyta data¹²⁰.

Vilniaus apygardos teismas išnagrinėjo civilinę bylą pagal ieškovės X apeliacinį skundą dėl Vilniaus miesto apylinkės teismo 2013 m. gruodžio 11 d. sprendimo civilinėje byloje pagal ieškovės X ieškinį atsakovui Y dėl santuokos pripažinimo negaliojančia [...] ¹²¹. Vilniaus miesto civilinės metrikacijos skyrius 2004-06-04 užregistravo santuoką tarp piliečio Y ir pilietės X. 2011 m. piliētė X viešėjo Libano Respublikoje ir sužinojo, kad ji savo vyrui pagal musulmonų papročius yra antroji

¹¹⁸ “Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas “Dėl civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo,” *Valstybės žinios* 1R- 334, 2016.

¹¹⁹ Statistikos departamentas, Gyventojai ir socialinė statistika, 2017 vasario 10d., <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=687e2dfa-2c1b-445b-a7ac-a82292c71913>

¹²⁰ “Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas “Dėl civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo,” *Valstybės žinios* 1R- 334, 2016.

¹²¹ “Vilniaus apygardos teismo 2014 m. rugsėjo 1d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1496-450/2014,“ E TEISMAI, <http://eteismai.lt/byla/36374141786427/2A-1496-450/2014>.

žmona, kad savo gimtojoje šalyje yra susituokęs su R. Pilietis Y tuokdamasis su piliete X jau buvo Lietuvos Respublikos pilietis. Piliečiui Y ši santuoka Lietuvos Respublikoje buvo antroji. Pirmoji santuoka sudaryta Lietuvos Respublikoje su piliete M teisės aktų nustatyta tvarka prieš tuokiantis antrą kart buvo nutraukta. Santuoka yra įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius¹²². Teismas pasisakė, kad „šis vyro ir moters susitarimas turi būti grindžiamas savanoriškumo, viešumo, geros valios ir kitais principais“¹²³. LR CK numatytos santuokos sudarymo sąlygos. Viena iš jų yra draudimas pažeisti monogamijos principą. t.y. asmuo, nenutraukęs ankstesnės santuokos, negali sudaryti kitos. Priešingu atveju pažeistų monogamijos principą. Teismas konstatavo, kad pilietis Y pažeidė monogamijos principą, įtvirtintą LR CK 3.16 straipsnyje. Pilietis Y sudarė santuoką nenutraukęs ankstesnės santuokos, kuri buvo sudaryta su moterimi Libano Respublikoje. Sudarydamas santuoką sutuoktinis buvo nesąžiningas ir pažeidė monogamijos principo draudimo reikalavimus, nors buvimas santuokoje Libane jam netrukdė sudaryti santuokos Lietuvoje. Civilinės metrikacijos įstaigos turi pareigą patikrinti, ar nepažeistos LR CK 3.12 – 3.17 straipsniuose numatytos santuokos sudarymo sąlygos. Civilinės metrikacijos įstaigos neturi galimybės patikrinti, ar atsakovas įregistravęs pirmosios santuokos nutraukimą nebuvo sudaręs naujos santuokos užsienio valstybėje.

3.2. Savanoriškumo principo problematika

LR CK įtvirtintas santuokos savanoriškumas yra viena iš santuokos sudarymo sąlygų. Šio principo pažeidimas yra pagrindas pripažinti santuoką negaliojančia. Santuoka yra savanoriškas susitarimas. Sutuoktiniai susitaria tuoktis ir tuokiasi savanoriškai, laisva valia. Grasinimas, prievarta, apgaulė yra pagrindas pripažinti santuoką negaliojančia, galimybė pažeisti savanoriškumo principą.

I.Kudinavičiūtė–Michailovienė analizuodama santuokos sudarymo sąlygas ir jų vykdymą išskiria šias pagrindines sąvokas, dažniausiai vartojamas pripažinti santuoką negaliojančia, kai pažeidžiamas santuokos savanoriškumo principas. Valia yra gebėjimas sąmoningai, tikslingai, be išorinės prievartos atlikti vienus veiksmus ir susilaikyti nuo kitų: gebėjimas pasirinkti ir pasiekti tikslą. Grasinimas yra žodžiu, raštu ar kitu būdu pareikštas ketinimas padaryti tam tikrą žalą asmeniui ar jo artimiesiems. Tuo paprastai siekiama psichiškai paveikti žmogų, kad jis atliktų tam

¹²² “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios* 74-2262, 2000.

¹²³ “Vilniaus apygardos teismo 2014 m. rugsėjo 1d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1496-450/2014,” E TEISMAI, <http://eteismai.lt/byla/36374141786427/2A-1496-450/2014>.

tikrus veiksmus arba susilaikytų nuo jų atlikimo grasintojo interesais. Prievarta yra smurto grasinimu paremtas reikalavimas. Apgaulė yra veiksmai, elgesys ar žodžiai, kuriais sąmoningai norima apgauti, suklaidinti. Apgaulę reikia skirti nuo suklydimo, kadangi apgaulės atveju apgautosios šalies valią paveikia kitos šalies nesąžiningi veiksmai¹²⁴.

Tarptautinių žodžių žodyne valia apibūdinama kaip psichinė galia, pasireiškianti sąmoningu veiklumu, kaip sąmoningas siekimas, nusistatymas, kaip noras, pageidavimas, kaip laisvė, nepriklausymas¹²⁵. Laisva valia subjektas atlieka tam tikrus veiksmus. Šie veiksmai atliekami tikslingai, sąmoningai. Bet kokia prievarta, grasinimas ar apgaulė yra valios trūkumas. LR CK įtvirtinta laisva valia, kaip santuokos sudarymo sąlyga, I.Kudinavičiūtės–Michailovienės teigimu turi būti suprantama ne tik kaip valia, bet ir kaip jos išraiška. Galima situacija, kaip vidinė valia dėl tam tikrų priežasčių nesutaps su valios išraiška. Tačiau pirmenybė teikiama valiai, o ne jos išraiškai.

Prievarta tarptautinių žodžių žodyne apibūdinama kaip jėgos vartojimas, vertimas ką daryti¹²⁶. Prievarta gali būti fizinė ir psichinė. Fizinė prievarta pasireiškia, kai atliekami prievartinio pobūdžio fiziniai veiksmai, o psichinė prievarta – psichologinis spaudimas. Prievartinio pobūdžio fiziniai veiksmai gali būti mušimas, kankinimas ir kt. Psichologinis spaudimas gali būti grasinimas, išvarymas iš namų ir kt.

Grasinimas tam tikru būdu išreikštas ketinimas padaryti kitam asmeniui žalą. Grasinimas gali būti išreikštas žodžiu, raštu ar kitu būdu. LR CK komentare reglamentuojama, kad „grasinimas turi būti realus. Vertinant grasinimo realumą reikia atsižvelgti į padarinius, kurių galėjo atsirasti atlikus veiksmus, kuriais buvo grasinama, šių padarinių realumą, jų pobūdį. Sandoris pripažintinas negaliojančiu, kai grasinama atlikti tiek neteisėtus veiksmus, tiek teisėtus veiksmus, nes abiem atvejais kitos šalies valia sudaryti sandorį nėra laisva – ją lemia grasinimas“¹²⁷.

Tarptautinių žodžių žodyne apgaulės sąvoka apibūdinama taip: „Veiksmai, elgesys ar žodžiai, kuriais sąmoningai norima apgauti, suklaidinti“¹²⁸.

V. Mikelėnas santuokos savanoriškumo principo pažeidimo atvejus skirsto į dvi rūšis:

Pirma, santuokos savanoriškumas gali būti pažeidžiamas dėl objektyvių išorinių priežasčių, t.y. kai asmuo visiškai suvokiantis tikrąją savo veiksmų prasmę, yra priverčiamas sudaryti santuoką

¹²⁴ Inga Kudinavičiūtė–Michailovienė, „Šeimos santykių kūrimo teisinis reglamentavimas Lietuvoje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006), 71–77.

¹²⁵ Vyriausioji enciklopedijų redakcija, *supra note* 14, p. 908.

¹²⁶ Vyriausioji enciklopedijų redakcija, *supra note* 14, p. 603.

¹²⁷ Valentinas Mikelėnas ir kt., *supra note* 37, p. 202-203.

¹²⁸ Vyriausioji enciklopedijų redakcija, *supra note* 14, p. 21.

dėl išorinių jėgų poveikio, tokių kaip grasinimas panaudoti fizinį smurtą prieš asmenį ar jo artimuosius giminaičius, faktinė prievarta, apgaulė, kai nuo kitos šalies yra nuslepiamos aplinkybės, kurias ji žinodama nesudarytų santuokos.

Antra, santuokos savanoriškumo principas gali būti pažeidžiamas dėl santuoką sudariusio asmens subjektyvaus gebėjimo suvokti tikrąją savo veiksmų prasmę ar dėl jo suklydimo. Tokie atvejai yra galimi, kai asmuo sudarė santuoką, pavyzdžiui, apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių medžiagų, sirgdamas liga, dėl kurios nesugeba suvokti savo veiksmų prasmės ar jų valdyti, paūmėjus psichikos ligai. Esant suklydimui teisinę reikšmę turi tik esminė klaida, t.y. kai buvo suklysta dėl tokių aplinkybių, kurios labai reikšmingos šeimai¹²⁹.

Pagal LR CK 3.40 str. 1-2 dalis, bet kokia prievarta, fizinis ar psichinis smurtas, grasinimai, privertę asmenį sudaryti santuoką, arba kitokie valios trūkumai, pvz., senatvė ar pan., dėl kurių santuokos sudarymas nebuvo adekvati tikrųjų asmens ketinimų išraiška, yra pagrindas reikalauti pripažinti santuoką negaliojančia¹³⁰.

Santuokos savanoriškumo principas gali būti pažeidžiamas dėl tikrosios valios neišreiškimo (LR CK 3.40 str.). Jeigu nustatoma aplinkybė, kad vienas iš sutuoktinių arba abu sutuoktiniai neturėjo galimybės arba negalėjo išreikšti tikrosios valios, reiškia pažeidžiamas santuokos savanoriškumo principas, yra pagrindas reikalauti pripažinti santuoką negaliojančia. Asmuo savo tikrosios valios gali neišreikšti, jei nesugeba suprasti savo veiksmų prasmės ir jų valdyti. Tokiu atveju asmuo gali būti ir nepripažintas neveiksniu¹³¹. Asmuo savo tikrosios valios gali neišreikšti, jei yra apsvaigęs nuo alkoholio¹³², medikamentų, narkotinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų¹³³.

¹²⁹ Valentinas Mikelėnas ir kt., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė* (Vilnius: Justitia, 2002), 49-50.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ "Lietuvos aukščiausiojo teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-148/2008: „...atsakovė, pati inicijavusi bylą dėl ieškovo tėvo pripažinimo neveiksniu, žinodama esant iškeltai šiai bylai, taip pat tai, kad ieškovo tėvas pagal 2006m. kovo 15 d. balandžio 25 d. teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės akto išvadas negali suprasti savo veiksmų reikšmės ir jų valdyti ir dėl psichikos sveikatos būsenos negali dalyvauti teismo posėdyje (dėl pripažinimo neveiksniu), turėjo pareigą informuoti civilinės metrikacijos įstaigą apie ieškovo tėvui iškeltą bylą dėl jo pripažinimo neveiksniu. To nepadariusi, atsakovė pažeidė CK 3.15 straipsnio 2 dalies reikalavimą, o todėl, pažeidžiant CK 3.304 straipsnio 2 dalies reikalavimus, buvo nepagrįstai padarytas santuokos įrašas (įtraukta į apskaitą bažnytinė santuoka),“.

¹³² Herring J. *Family Law*. Oxford, 2001, p. 52. Byloje Sullivan v. Sullvivan konstatuota, kad sužadėtinis buvo toks girtas, jog nepajėgė suprasti atliekamos santuokos sudarymo procedūros esmės, todėl santuoka buvo pripažinta negaliojančia.

¹³³ "Vilniaus miesto 3-ojo apylinkės teismo 2005 m. gegužės 30 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-03161-127/2005: „Teismas konstatavo, kad atsakovo A.N. nepateikimas ieškovei N.B. informacijos apie savo polinkį vartoti narkotikus vertintinas kaip esminis ieškovės suklaidinimas, turėjęs įtakos ieškovės apsisprendimui sudaryti santuoką. Ieškovei pagrįstai nurodžius, kad žinodama nuslėptus duomenis apie atsakovo polinkį vartoti narkotikus ji nebūtų sudariusi

Asmuo savo tikrosios valios gali neišreikšti dėl senatvės, dėl psichinės ligos paūmėjimo ir pan. Asmuo savo tikrosios valios gali neišreikšti dėl grasinimo, prievartos, apgaulės.

Santuoka gali būti sudaryta panaudojant prievartą, t.y. prieš asmenį, jo giminaičius, artimuosius ir kt. panaudojant fizinius ar psichinius veiksmus. Prievarta gali pasireikšti grasinimu, smurtu paremtu reikalavimu, šantažu. Būtina atsižvelgti, kas pavartojo prievartą. LR CK 3.41 str. 5 dalyje nurodoma, kad „santuoka, sudaryta, kai vienas iš sutuoktinių neišreiškė savo tikrosios valios, negali būti pripažinta negaliojančia, jeigu po tokios santuokos sudarymo arba po to, kai paaiškėjo aplinkybių, duodančių pagrindą reikalauti santuoką pripažinti negaliojančia, sutuoktiniai bendrai gyveno daugiau nei vienerius metus, arba jiems gimė bendras vaikas, arba jie laukiasi bendro vaiko“¹³⁴. Tačiau LR CK komentare nurodoma, kad „prievarta šiuo atveju negali būti pateisinama net tokiais atvejais kaip, pavyzdžiui, nėštumas, todėl vyro privertimas sudaryti santuoką todėl, kad mergina laukiasi jo kūdikio, negali būti pateisinimas“¹³⁵.

Užsienio šalių teismų praktikoje santuokos sudarymo naudojant prievartą aspektai analizuojami atsižvelgiant į tai:

1. Kokia grėsmė ar grasinimai turi būti¹³⁶.
2. Ar grėsmė buvo protingai, sąmoningai suvokiama¹³⁷.
3. Ar grėsmė sukelta sąmoningai, ar grasinimas realus¹³⁸.
4. Kuris subjektas naudojo prievartą¹³⁹.

Vienas iš pagrindinių veiksnių, leidžiančių pripažinti, kad santuoka yra negaliojanti, – apgaulė. Vadinasi, santuoka gali būti sudaroma ir apgaulės būdu, t.y. atlikus tyčinius veiksmus,

santuokos, konstatuojama, kad santuoka sudaryta nesant ieškovės tikrosios valios išraiškos dėl jos esminės klaidos, todėl santuoka pripažįstama negaliojančia,

¹³⁴ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 74-2262, 2000.

¹³⁵ Valentinas Mikelėnas ir kt., *supra* note 129, p. 92.

¹³⁶ Jonathan Herring, *Family Law* (Oxford, 2001), 49. „Bylose *Szechter (Orse Karzov) v. Szechter, Singh v. Kaur, Hirani v. Hirani* buvo analizuojama ko turima bijoti, ar yra pavojus gyvybei, sveikatai ar laisvei, ar grasinimai pakankamai rimti. Byloje *Szechter (Orse Karzov) v. Szechter* pareiškėjas turėjo įrodyti, kad jo ar jos valiai sudaryti santuoką turėjo įtakos pavojus gyvybei, grėsmė sveikatai ar laisvei“. Wragg, T. *Family Law*. Great Britain: Finacial Times Pitman Publishing, 1998, p. 18-19. „Byloje *Hirani v. Hirani* apeliacinis teismas konstatavo, kad svarbu, ar grasinimai pakankamai rimti, kad paveiktų asmens valią, ir ar naikina sutikimo tikrumą. Paaiškėjo, kad pareiškėja davė sutikimą labai išsigandus, todėl jos sutikimas sudaryti santuoką nebuvo tikras“.

¹³⁷ Inga Kudinavičiūtė–Michailovienė, *supra* note 93, p. 81. „Byloje *Szechter (Orse Karzov) v. Szechter* buvo analizuojama ar normaliai atidus ir protingas asmuo būtų suvokęs grėsmę, jei ji yra. Šioje byloje darytina prielaida, kad negalima pasikliauti tik prievarta, jeigu nėra įrodyta, jog baimė buvo palaikoma sąmoningai“.

¹³⁸ *Ibid.*, p. 82 „Byloje *Buckland v. Buskland* nepilnametės merginos tėvas grasino vyriškiui, kad jis bus suimtas, nuteistas ir įkalintas, jei neves dukters, kuri buvo nėščia. Ši santuoka anuliuota konstatavus, kad santuokos savanoriškumas (sutikimas sudaryti santuoką nevisiškas) pažeistas naudojant prievartą, tai yra grasinimas, nors jie buvo netikri“.

¹³⁹ *Ibid.*

kuriais siekiama, kad kitas sutuoktinis sutiktų sudaryti santuoką. LAT konstatavo, kad pagal analogiją tokiu atveju galima taikyti LR CK 1.91 straipsnį¹⁴⁰. „Apgaulė, formuojant šalies valią, pasireiškia tuo, kad viena iš sandorio šalių tyčia suklaidino (pranešė klaidingas žinias arba nutylėjo svarbias aplinkybes) kitą šalį tam, kad pastaroji sudarytų sandorį. Apgaulė gali pasireikšti atliekant aktyvius veiksmus, teigiant tai, ko nėra. Taip pat apgaulė bus, kai nuslepiamos svarbios sandorio aplinkybės“¹⁴¹. Apgaulės atvejai galimi, kai asmuo veikia svetima pavarde, nuslepia kliūtis sudaryti santuoką, tokias kaip sirgimą venerine liga ar AIDS faktą ir kt. Jeigu apgaulės nebūtų buvę, galbūt asmuo nebūtų sudaręs santuokos ar santuoka būtų sudaryta kitomis sąlygomis.

Tikrosios valios trūkumai gali pasireikšti ir suklydimu. Pagal analogiją tokiais atvejais galimas LR CK 1.90 str. taikymas. Suklydimas esminės reikšmės turės tuo atveju, kai kitomis aplinkybėmis normaliai protingas žmogus nubūtų sudaręs sandorio, t.y. nebūtų sudaręs santuokos. LR CK 3.40 str. 3 dalyje reglamentuojama, kad santuoka gali būti pripažinta negaliojančia dėl esminės klaidos. Įvertinus tai galima teigti, kad teisės normos nustato esminės klaidos būtinumą. Teisinę reikšmę turi tik esminė klaida. Aplinkybės, dėl kurių suklysta, turi būti reikšmingos šeimai. Vertinant, ar asmuo suklydo, nustatoma, ar tokiomis pat aplinkybėmis normaliai atidus ir protingas asmuo būtų sudaręs santuoką kaip ir suklydęs asmuo. „Vertinant ar suklysta, reikia atsižvelgti į sandorio šalies, teigiančios, kad ji suklydo, amžių, išsilavinimą, sandorio sudarymo ir kitas svarbias aplinkybes“¹⁴². Esminė klaida būtų suklydus dėl kito asmens tapatybės¹⁴³, dėl būsimos žmonos nėštumo¹⁴⁴ ar buvimo kūdikio biologiniu tėvu, kito sutuoktinio sveikatos būklės¹⁴⁵, kito sutuoktinio asmeninių, moralinių savybių¹⁴⁶ ir pan. LR CK įtvirtintas suklydimas dėl kito sutuoktinio sveikatos būklės ar lytinės anomalijos, dėl kurių normalus šeimos gyvenimas neįmanomas (LR CK 3.40 str. 3

¹⁴⁰ “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-353/2002,“.

¹⁴¹ “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-1008/2001,“.

¹⁴² “Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-745/2001,“.

¹⁴³ “Kauno miesto apylinkės teismo 2005 m. vasario 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-815-587/2005,“.

¹⁴⁴ “Vilniaus m. 1-ojo apylinkės teismo 2003 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-4654-15,“: „Teismas gavo ieškinį dėl santuokos pripažinimo negaliojančia, nes buvo pažeista santuokos sudarymo sąlyga dėl santuokos sudarymo savanoriškumo. Ieškovas kaip suklaidinimą nurodė tai, kad atsakovė jį apgavo teigdama, kad nuo jo pastojo, ir tuo argumentuodama, reikalavo ją vesti. Susituokus paaiškėjo, kad atsakovė nesilaukia. Vėliau ieškovas ieškinio atsisakė“. Tačiau CK III knygos komentare suklydimas dėl būsimosios žmonos nėštumo pripažįstamas esmine klaida.

¹⁴⁵ “Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2005 m. kovo 24 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-03161-127/2005,“ „Ieškovė pateikė ieškinį dėl santuokos pripažinimo negaliojančia nurodydama, kad iki vestuvių nieko nežinojo apie būsimą sutuoktinio ligą, kuri yra progresuojanti. Apie sutuoktinio ligą ieškovė sužinojo jau pirmomis po santuokos dienomis kai sutuoktinio elgesys pasidarė keistas ir agresyvus jau. Teismas ieškinį patenkino ir konstatavo, kad santuoka gali būti pripažinta negaliojančia dėl jos savanoriškumo pažeidimo, nes buvo suklysta dėl kito sutuoktinio sveikatos būklės, dėl kurios normalus šeimos gyvenimas neįmanomas“.

¹⁴⁶ 2008 m. Lilio (Prancūzija) pirmosios instancijos teismas pagal vyro ieškinį pripažino santuoką negaliojančia dėl suklydimo, kai po pirmos nakties apaiškėjo, kad jo žmona jau buvo praradusi nekaltybę iki vestuvių: French Marriage annulled for Lack of Virginity. In CONFLICT OF LAWS. NET/ Mikėnas.

d.). Sutuoktinių sveikata yra svarbus šeimos sukūrimo veiksnys, svarbus ne tik sutuoktiniams, bet ir jų palikuonims. Reprodukcinė funkcija laikytina viena iš pagrindinių šeimos funkcijų. Lytiniai santykiai tarp sutuoktinių laikytini svarbiais santuokiniame gyvenime, santuokos stabilumo garantija. Suklydimas dėl kito sutuoktinio sveikatos būklės ar lytinės anomalijos apima tokius sveikatos būklės ar lytinės anomalijos sutrikimus, dėl kurių neįmanomas normalus šeimos gyvenimas, negalimi lytiniai santykiai, arba lytiniai santykiai gali sukelti pavojų kitam sutuoktiniui, negali susilaukti palikuonių, arba galimi apsigimimai ir pan. Tai gali būti užkrečiamos, paveldimos ligos, psichikos sutrikimai, lytinis nepajėgumas ir kt. Aplinkybė, kad sutuoktinis žinojo apie savo sveikatos būklę ar anomaliją, kad bus negalimi normalūs šeimyniniai santykiai, ir apie tai neinformavo kito sutuoktinio, nors Teisingumo ministro patvirtintame prašyme dėl santuokos sudarymo, kurį sutuoktiniai pildė civilinės metrikacijos skyriuje susitardami tuoktis, yra nustatyta, kad sutuoktiniai yra vienas kitą informavę apie savo sveikatos būklę, vertintina kaip apgaulė, pažeidžiamas sąžiningumo, savanoriškumo principas, ir santuoka gali būti pripažinta negaliojančia. Jei sutuoktinis padarė sunkų nusikaltimą, tokia aplinkybė laikoma esmine klaida sudarant santuoką¹⁴⁷. Įstatyme yra numatyta prezumpcija, kad jei vienas iš sutuoktinių padarė sunkų nusikaltimą, santuoka gali būti pripažinta negaliojančia. Ši aplinkybė traktuojama kaip esminė klaida sudarant santuoką, kaip tikrosios valios neišreiškimas, nes priešingu atveju sutuoktinis nebūtų sudaręs santuokos, nebūtų laisva valia, savanoriškai sutikęs susituokti. I.Kudinavičiūtė–Michailovienė mano, kad LR CK formuluotė, jog klaida yra esminė, jei suklysta dėl to, kad kitas sutuoktinis padarė sunkų nusikaltimą, yra nepakankamai tiksli, nes iš teksto neaišku, ar padarytas nusikaltimas gali būti nesusijęs su šeimos turiniu ir esme, ar teistumas už šį nusikaltimą gali būti išnykęs ir panašiai¹⁴⁸. Siūloma formuluotę patikslinti, atsižvelgiant į šeimos funkcionavimą.

Suklydimas galimas ir dėl paties veiksmo esmės. Neįgalumas ar sveikatos sutrikimai gali turėti įtakos, atliekant patį veiksma. Pavyzdžiui, kurčnebylys gali nesuprasti, kad sudaro santuoką, neregys gali nesuprasti, kokį dokumentą pasirašo, ir t.t. Santuokos savanoriškumo principo užtikrinimas yra įtvirtintas civilinės metrikacijos taisyklių 17 p., kuriame reglamentuojama, kad jeigu asmuo dėl ligos, neraštingumo ar neįgalumo negali pasirašyti civilinės būklės akto įrašo, už jį

¹⁴⁷ “Kauno miesto apylinkės teismo 2005 m. vasario 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-815-587/2005,“: „Teismas teigė, kad atsakovas apgaulės būdu įkalbėjo ieškovę tuoktis. Teismas padarė išvadą, kad ieškovė davė sutikimą sudaryti santuoką ir dėl esminės klaidos. Ji nurodė, kad nebūtų sutikusi tuoktis, jeigu būtų žinojusi apie atsakovo padarytus nusikaltimus, pavardės pakeitimo faktą. Atsakovas nuteistas už sunkų nusikaltimą. Teismas padarė išvadą, kad santuoka buvo sudaryta dėl tikrosios valios neišreiškimo, todėl pripažintina negaliojančia“.

¹⁴⁸ Inga Kudinavičiūtė–Michailovienė, *supra note* 93, p. 95.

pasirašo kitas asmuo, dalyvaujant darbuotojui, įrašiusiam įrašą. Jeigu civilinės būklės aktas registruojamas kurčiajam, nebyliui ar kurčnebyliui, kuris yra neraštingas, turi dalyvauti asmuo, sugebantis paaiškinti ir patvirtinti savo parašu, kad civilinės būklės akto įrašo turinys atitinka kurčiojo, nebylio ar kurčnebylio valią¹⁴⁹.

LR CK numatyta galimybė pripažinti negaliojančia fiktyvią santuoką (LR CK 3.39 str.). Fiktyvi santuoka – santuokos imitacija, kai santuoka sudaroma apgaulės būdu dėl akių, kai nesiekama sukurti šeimos santykių. Sutuoktiniai dažniausiai santuoką sudaro turėdami kitų tikslų, nei numatyta oficialioje doktrinoje. Sutuoktinių tikrasis tikslas nėra santuoka. Fiktyvių santuokų tikslai gali būti tokie: užvaldyti ar paveldėti kito asmens turtą, legaliai imigracijai, gauti leidimą laikinai ar nuolat gyventi toje šalyje ir pan. Fiktyvi santuoka galima susitarus abiem sutuoktiniams. Fiktyvi santuoka galima ir tuo atveju, kai vienas sutuoktinis turėjo tikslą sukurti šeimos santykius, o kitas sutuoktinis neturėjo šio tikslo ir veikė apgaulės būdu. Jeigu sutuoktiniai ar vienas iš jų neketino sukurti šeimos, tačiau įregistravus santuoką šeimos santykiai praktiškai buvo sukurti (sutuoktiniai gyveno kartu, jiems gimė bendras vaikas ar jie laukiasi bendro vaiko ir pan.), santuokos nebegalima pripažinti fiktyvia (LR CK 3.41 str. 3 d.).

Teismų praktikoje pažymėta, jog bet kokie šalių valios trūkumai, leidžiantys abejoti susitarimo savanoriškumu, yra pagrindas pripažinti santuoką negaliojančia LR CK 3.13, 3.15, 3.40 straipsnių pagrindu. Manytina, kad sutuoktinių susitarimas tuoktis suprantamas kaip nebuvimas valios trūkumų, kurie turi įtakos šeimos funkcionavimui, kurie galėtų būti pagrindas pripažinti santuoką negaliojančia, kurie galėtų būti pagrindas pripažinti, kad yra pažeisti teisės principai, pažeistos santuokos sudarymo sąlygos. Valios trūkumai dažniausiai paaiškėja nagrinėjant konkrečias bylas.

Santuokos savanoriškumo principas neatsiejamas ir nuo santuokos ištuokos laisvės – jei asmens ištuokos laisvės nebūtų, vargu ar galima būtų iš viso kalbėti apie santuokos laisvę¹⁵⁰. Įstatymų numatyta tvarka santuoka gali būti nutraukta tiek abipusiu sutuoktinių sutarimu, tiek nesant vieno sutuoktinio sutikimo. Sutuoktiniai turi teisę ne tik laisvai sudaryti santuoką, bet ir įstatymo nustatyta tvarka ją nutraukti. LR CK 3.57 str. 3 dalyje nustatyta, kad „*teismas, atsižvelgdamas į vieno sutuoktinio amžių, santuokos trukmę, sutuoktinių nepilnamečių vaikų interesus, gali atsisakyti nutraukti santuoką, jeigu santuokos nutraukimas padarytų esminės turtinės ar neturtinės žalos*

¹⁴⁹ “Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas “Dėl civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo,” *Valstybės žinios* 1R- 334, 2016.

¹⁵⁰ Муратова С. А. Семейное право. Учебник для юридических вузов. (Москва: Эксмо, 2004), 18.

vienam sutuoktiniui ar jų nepilnamečiams vaikams “. Ši norma prieštarauja santuokos savanoriškumo principui, apimant ir sutuoktinių ištuokos laisvę. Manytina, kad ši norma prieštarauja ir Konstitucijos 38 str. 3 daliai, nes pažeidžia sutuoktinių teisę laisvu sutarimu būti susituokusiems. I. Kudinavičiūtės-Michailovienės siūlo atisakyti tokios nuostatos, leidžiančios teismo diskrecijai nenutraukti santuokos, nes priešingu atveju galimas sutuoktinio, norinčio įgyvendinti savo teisę į ištuoką, teisių pažeidimas¹⁵¹.

Siekiant išvengti santuokos savanoriškumo principo pažeidimo atvejų LR CK nustatyti tam tikri procedūriniai reikalavimai: tiesioginis valios išreiškimas paduodant prašymą įregistruoti santuoką (LR CK 3.299 str. 1 d.); prašymo įregistruoti santuoką viešas skelbimas (LR CK 3.302 str.); betarpiškas sutuoktinių ir liudytojų dalyvavimas registruojant santuoką (LR CK 3.303 str. 1 d.); pareiga civilinės metrikacijos įstaigos pareigūnui įsitikinti, ar yra įvykdytos visos santuokos sudarymo sąlygos, viena iš jų ir santuokos savanoriškumo principo užtikrinimas (LR CK 3.303 str. 2 d.).

Santuokos savanoriškumo principas reiškia laisvą valią, netrukdomą valios reiškimą. LR CK įtvirtintas santuokos savanoriškumo principas atitinka civilinių santykių reglamentavimo principus, tokius kaip lygiateisiškumo, sutarties laisvės principą, Konstitucijoje ir tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintą laisvės principą.

3.3. Lygiateisiškumo principo užtikrinimo veiksmingumas

Visuomenės santykių sistemoje šeima užima svarbią vietą. Daugelis mokslininkų šeimą apibūdino kaip visuomenės ląstelę, kuri pagrįsta santuokos sąjunga, atliekančia giminės pratęsimo, auklėjimo, šeimos narių savitarpio paramos ir kt. funkcijas. Santuoka – vyro ir moters sąjunga, dviejų skirtingų lyčių asmenų sąjunga. Viena iš santuokos sudarymo sąlygų yra draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims. Mūsų visuomenę sudaro ne tik heteroseksualios orientacijos, bet ir homoseksualios orientacijos asmenys. Pasaulio profesinės psichinės sveikatos organizacijos nuomone, homoseksualumas nėra liga. Tokios nuomonės laikosi ir Pasaulio Sveikatos Organizacija, kuri išbraukė homoseksualumą iš naujausios ligų klasifikacijos. Lietuvoje teisės aktai reglamentuoja, kad santuoką gali sudaryti tik skirtingų lyčių asmenys. Santuoka yra neatsiejama nuo

¹⁵¹ Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, “Ištuokos reglamentavimas: nuostatos, integraciniai procesai ir principai,” *Jurisprudencija* 3(93) (2007): 32.

šeimos teisinių santykių. Ar teisė sukurti šeiminius santykius priinama visiems lygiai vienodai? Akivaizdu, kad Lietuvoje ne visiems asmenims užtikrinama teisė į jų šeimos gyvenimą.

Lygiateisiškumo principas Konstitucijoje yra įtvirtintas tiesiogiai. Konstitucijos 29 straipsnio nuostatos reiškia reikalavimą, kad šalyje pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui būtų įtvirtintos lygiai su kitais, t.y. išreikšta ne visų asmenų lygybė, o jų teisė turėti lygias teises, t.y. lygiateisiškumas.¹⁵² Lygiateisiškumo principas įtvirtintas ir viename svarbiausių žmogaus teisių dokumente –Konvencijos 14 straipsnyje. „Naudojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso“¹⁵³.

Valstybės pozicija dėl skirtingų lyčių sutuoktinių grindžiama visuomenėje susiformavusiomis *tradicijomis*, *moralinėmis* bei *religinėmis nuostatomis*, nuogaštavimais, kad pakis *šeimos* ir *santuokos samprata*.

Amerikos antropologas G.P.Murdockas *šeimą* apibūdina kaip „socialinę grupę, kuriai būdinga bendra gyvenamoji vieta, ekonominiai ryšiai ir reprodukcija. Ją sudaro skirtingų lyčių suaugę asmenys, bent du iš kurių turi socialiai leistinus intymius santykius bei yra vienas ar keli tikrieji ar įsūnyti vaikai“¹⁵⁴. Pasak G.P.Murdocko, šeima atlieka seksualinę, reprodukcinę, ugdymo ir ekonominę funkcijas. Šiame apibrėžime šeima paremta heteroseksualiais santykiais, t.y. santykiais tarp skirtingų lyčių asmenų. Šie santykiai gali būti paremti monogamijos ar poligamijos principais. Reprodukcinė funkcija apima vaikų gimdymą, augimą, auklėjimą. Šie procesai tarpusavyje yra glaudžiai susiję ir neatsiejami. Amerikos sociologijos žodyne iš šeimos apibrėžimo konteksto matoma, kad šeima galima tik tarp vyrų ir moterų, tik tarp skirtingų lyčių asmenų, nepriklausomai nuo jų skaičiaus¹⁵⁵. Britanijos enciklopedijoje rašoma, kad šeima „jungia abiejų lyčių suaugusius asmenis, mažiausiai du iš jų palaiko socialiai pateisinamus lytinius santykius ir turi vieną ar daugiau palikuonių ar įsūnytų vaikų“¹⁵⁶. Galima teigti, kad palikuonių susilaukimas yra labai svarbus aspektas, kuris galimas tik tarp skirtingų lyčių asmenų.

Daugelis Lietuvos mokslininkų nagrinėjo šeimos apibrėžtį ir jos funkcijas. Vieni mokslininkai, tokie kaip K.Miškinis, J.Vaitkevičius, S.Šalkauskis, L.Jovaiša, šeimą apibūdina kaip

¹⁵² Armanas Abramavičius, *supra* note 4, p. 43.

¹⁵³ “Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija,“ *Valstybės žinios* 40-987, 1995.

¹⁵⁴ Georger Peter Murdock, *Pasaulis ir šeima* (Vilnius: LMA filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1993), 97.

¹⁵⁵ Dictionary of Sociology (New York, 1965) 67.

¹⁵⁶ Encyclopædia Britannica (Chicago, 1964) 54.

bendriją, bendruomenę, grupę. A.Maceina, R.Grigas šeimą suvokia kaip tautiškumo pradą. Kiti tyrėjai (K.Miškinis, I.Leliūgienė, Z.Bajorūnas) šeimą įvardija kaip visuomenės ląstelę. Nagrinėjant įvairių autorių šeimos sąvokos apibūdinimus, pastebima, kad šeimos sampratose, šeimos funkcijose vienaip ar kitaip atsispindi vyro ir moters sąjunga. Lietuvių kalbos žodyne santuoka apibūdinama kaip vyro ir moters sąjunga. Pateiksime kelis šeimos sąvokos apibrėžimus. Žymus lietuvių filosofas, pedagogas S.Šalkauskis teigia, kad „šeima – prigimtinė bendruomenė, kurioje vyro ir moters santuoka sudaro pagrindą bendravimui su vaikais ir kitais asmenimis“¹⁵⁷. Z.Bajorūnas mano, kad „santuoka yra šeimos kūrimo pagrindas ir jos pirminis požymis. Šeima prasideda nuo santuokos, įregistruotos nustatyta tvarka. Tolesnis jos etapas – vaikų susilaukimas“¹⁵⁸. Iš šio teiginio matyti, kad santuoka galima tik tarp vyro ir moters, nes vienas iš šeimos kūrimo etapų yra vaikų susilaukimas. Autorius išskyrė šias šeimos funkcijas: vaikų gimdymo, auginimo bei auklėjimo, tautos etoso tęstinumo, ūkinę ir ekonominę, rekreacinę, komunikacinę, emocinę, reguliuojančią bei seksualinę funkcijas. J.Vaitkevičius šeimos funkcijas klasifikuoja į žmonių giminės tęsimo, jaunosios kartos auklėjimo ir socializavimo, visuomenės kultūros perdavimo ir tęsimo, šeimos ūkio tvarkymo, šeimos narių gyvenimo organizavimo, jų elgesio kontrolės, tarpusavio paramos. K.Ralys apibendrinęs įvairių mokslininkų siūlomas šeimos funkcijų klasifikacijas išskiria šias pagrindines funkcijas: reprodukcinė, ūkinė ekonominė, socializacijos, psichologinė, rekreacinė, seksualinė.

Teisės aktuose įtvirtinta skirtinga būsimų sutuoktinių lytis kaip būtina santuokos sudarymo sąlyga. Toks santuokos sudarymo reikalavimas atsirado neseniai – 1992 m. Konstitucijoje ir 2001 m. LR CK. Ankstesniuose įstatymuose kaip atskirai išskirto ir teisine norma įtvirtinto reikalavimo, kad santuoką gali sudaryti tik skirtingų lyčių asmenys, nebuvo, nes ši santuokos sudarymo sąlyga atrodė savaime suprantama. Visuomenėje vyravo nuomonė, kad santuoka galima tik tarp vyro ir moters. Išanalizavus Lietuvos Statutus, matoma, kad reikalavimo sudaryti santuoką tik tarp skirtingų lyčių asmenų ar draudimo tuoktis tos pačios lyties asmenims nėra įtvirtinta kaip atskiros santuokos sudarymo sąlygos. Tačiau visur kalbama apie vyro ir moters santuoką. Taip pat vartojama sąvoka „asmenys“ turint omenyje skirtingų lyčių individus.

Istoriniu aspektu ilgą laiką šeimos ir santuokos sąvokos šnekamojoje žmonių kalboje buvo glaudžiai susijusios. Tačiau kintant visuomenei, vykstant socialinėms, ekonominėms ir kultūrinėms transformacijoms, silpnėjant tradicinės šeimos bruožams, tapo būtina iš naujo pažvelgti į šeimos

¹⁵⁷ Stasys Šalkauskis, *Pedagoginiai raštai* (Kaunas: Šviesa, 1991), 302.

¹⁵⁸ Zenonas Bajorūnas, *Šeimos edukologija* (Vilnius. 1997): 10.

sampratą. „Jaunesnioji karta vis labiau pritaria naujiems šeimos bruožams: kohabitacijai, nesantuokinių vaikų gausėjimui, gimstamumo mažėjimui, nepilnos šeimos modeliui, santuokos atidėjimui vėlesniam amžiui, apsisprendimui likti bevaikiams“¹⁵⁹. Keičiantis visuomenei, keičiasi ir vertybinės orientacijos. Tyrinėtojas A.Giddens teigia, kad „pasaulis, kuriame gyvename, kupinas naujų galimybių, tačiau jis taip pat yra sudėtingas ir neįprastas. Patinka ar ne, bet visi esame priversti susitaikyti su galimybių ir rizikos formų mišiniu, kurį pateikia šitoks pasaulis. Šis pastebėjimas niekam taip netinka, kaip mūsų asmeniniam ir emociniam gyvenimui“¹⁶⁰.

LR CK nėra įtvirtinto šeimos apibrėžimo, tačiau 3.28 straipsnyje teigiama, kad „sudarę santuoką sutuoktiniai sukuria šeimos santykius kaip bendro gyvenimo pagrindą“¹⁶¹, o „santuokos iširimasis dažniausiai reiškia ir šeimos iširimą“¹⁶².

Katalikų bažnyčios požiūris į homoseksualius santykius buvo ir yra neigiamas. E.R.Braunas, A.J.Fitzmaeris, R.Merfis, V.R.Farmeris Biblijos komentaruose išsamiai aprašo Sodomos ir Gomoros istoriją. Senajame Testamente aprašyta istorija apie Sodomą ir Gomorą skelbia, kad homoseksualumas yra sunki nuodėmė, tokia nuodėmė, kuri užtraukia Dievo rūstybę. „Tuomet VIEŠPATS lijo ant Sodomos ir Gomoros siera ir ugnimi. Jis sunaikino tuos miestus ir visą Lygumą drauge su visais miestų gyventojais ir žemės augmenija“ (Pr 19,24-25). Kunigų knygos Šventumo kodekse pasakyta “nesugulsi su vyriškiu tarsi su moterimi: tai yra pasibjaurėjimas“ (18,20). „Jei vyras sugultų su vyriškiu tarsi su moterimi, jiedu abu nusikalto bjauriu iškrypimu – jie užsitraukė kraujo kaltę“ (20.13). Iš šių įstatymų matome, kad Dievui homoseksualūs santykiai yra nepriimtini, bjaurūs, tokie santykiai yra smerktini. Katalikų bažnyčia taip pat pripažįsta tik skirtingų lyčių asmenų santuokas. Šis reikalavimas yra įtvirtintas Kanonų teisės kodekse, kuriame skelbiama, kad „santuokos sąjunga, kuria vyras ir moteris tarpusavyje sukuria viso gyvenimo bendrystę, savo prigimtimi skirtą sutuoktinių gerovei bei palikuonių gimdymui ir auklėjimui...“¹⁶³ (1055 kanonas). Iš pagrindinio santuokos tikslo matyti, kad santuoka galima tik tarp skirtingų lyčių atstovų. Skirtinga sutuoktinių lytis, kaip esminė santuokos sąlyga, įtvirtinta ir kituose kanonuose. 1056 kanone skelbiama, kad „esminė santuokos savybė yra vienatimumas ir neišardomumas, kurios dėl

¹⁵⁹ Vlada Stankūnienė ir kt., *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai* (Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003), 17-22.

¹⁶⁰ Anthony Giddens, *Sociologija*. (Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2005), 170.

¹⁶¹ “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios* 74-2262, (2000).

¹⁶² Valentinas Mikelėnas ir kt., *supra* note 129, p. 109.

¹⁶³ “Kanonų teisės kodeksas,” *Lietuvos vyskupų konferencija*, (2012).

sakramento krikščioniškoje santuokoje įgyja ypatingą tvirtumą¹⁶⁴. Vienumas yra vieno vyro ir vienos moters sąjunga. 1057 kanono §2 skelbiama, kad „santuokinis sutikimas yra valios aktas, kuriuo vyras ir moteris neatšaukiama sąjunga vienas kitam save duoda ir priima, kad sudarytų santuoką“¹⁶⁵. Iš Kanonų teisės kodekse santuoką reguliuojančių įstatymų konteksto matyti, kad santuoka galima tik tarp skirtingų lyčių atstovų, tik tarp vyro ir moters. Bažnyčia moko, kad santuoka yra „Kūrėjo įsteigta ir apdovanota savo prigimtimi, savo tikslais ir esminėmis savybėmis“¹⁶⁶.

Nežiūrint į tai, kad vis daugiau porų gyvena nesusituokusios, daugeliui skirtingos lyties porų gyvenimo siekis yra santuoka. Sutuoktiniai įgyja ne tik sutuoktinių teises, bet ir pareigas, jie yra apsisprendę prisiimti atsakomybę, parodyti visuomenei, kokie yra poros santykiai. Nenuostabu, kad ir vienos lyties asmenų poros siekia teisiškai pripažinti jų santykius, įteisinti jų santuoką. Įvairios homoseksualių asmenų apklausos atskleidė priežastis, dėl kurių jie įteisino arba įteisintų savo santykius. Tai yra teisinis saugumas pačiam sau ir partneriui, noras parodyti savo įsipareigojimą partneriui, siekis pademonstruoti įsipareigojimą savo bendruomenei¹⁶⁷. Daugybė santuokos ir partnerystės teisių bei privalumų yra prieinami tik teisiškai įteisintai sąjungai, kur abu iš sutuoktinių ar partnerių turi teisę priimti naudingus sprendimus kitai savo pusei. Šios teisės yra svarbios partnerių saugumui užtikrinti, ypač reikšmingais veiksniais tampa paveldėjimo teisė, mokesčių mokėjimas, sveikatos ir darbo klausimai, imigracija. Teisinis vienos lyties asmenų santykių pripažinimas suteiktų asmenims emocinį saugumą bei įsipareigojimus vienas kitam. Neigiamas visuomenės požiūris homoseksualius orientacijos asmenims daro didžiulę įtaką vienalytėms poroms. Vienos lyties asmenų santuokos ar partnerystės įteisinimas padidintų galimybę poroms ilgiau išlaikyti tarpusavio santykius, sustiprintų poros santykius, tarpasmeninius įsipareigojimus, pasitikėjimą, emocinį saugumą. Poros santykių įteisinimas yra viešas jausmų vienas kitam deklaravimas, kuris parodo poros draugams, šeimoms, bendradarbiams, valstybei ir visai visuomenei poros apsisprendimą, siekius ir tikslus, kuo grindžiami poros santykiai. Neigiamas visuomenės požiūris į homoseksualių asmenų santykius sukelia emocinį, psichologinį stresą, įtampą ne tik patiems asmenims, bet ir jų artimiesiems. Teisinis vienos lyties asmenų santykių pripažinimas

¹⁶⁴ „Kanonų teisės kodeksas,“ *Lietuvos vyskupų konferencija*, (2012).

¹⁶⁵ *Ibid.*

¹⁶⁶ Visuotinio Vatikano II Susirinkimo dokumentai. Pastoracinė konstitucija apie bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje „Gaudium et spes“, (1965): 48.

http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/gaudium-et-spes.html

¹⁶⁷ Daren Spendale, William Eskridge, *Gay Marriage: For Better or for Worse?* (New York: Oxford University Press, 2006) 134.

teigiamai veiktų jiems artimus žmones – jų šeimas, draugus, kaimynus bei visą visuomenę. Teisinis homoseksualios santuokos pripažinimas sutvirtina poros santykius, skatina monogamiją, mažina lytiškai plintančių ligų riziką. Amerikos Emorio universiteto (Emory University) profesoriai Mialon H. ir Francis A. atliko tyrimą ir nustatė, kad „2008 m. valstijose, kuriose vienalytės santuokos ar partnerystės nėra teisiškai pripažintos, homoseksualių asmenų, sergančių ŽIV, buvo 4/100 000, o vienalytės santuokas pripažinusiose valstijose – 3/100 000“¹¹⁵. Emocinis prisirišimas prie partnerio, ištikimybės jausmas sumažina lytinių partnerių skaičių, taip pat ir lytiškai plintančių ligų riziką. Liberaliose šalyse pripažįstama, kad homoseksualių asmenų reikalavimai, išreikšti įvairiais judėjimais, yra pagrįsti fundamentaliosiomis konstitucinėmis teisėmis: žmogaus laisvė ir teisė į privatų, intymų gyvenimą; žmonių lygybė, nepaisant jų rasės, pažiūrų, lyties, odos spalvos bei seksualinės orientacijos.

Visuomenėje, taip pat ir valstybinėje šeimos politikoje vyrauja nuomonė, kad santuokos tikslas yra sukurti šeimą, kad viena iš šeimos pagrindinių funkcijų yra *prokreacija*. Katalikų bažnyčia skelbia, kad santuokos ryšys skirtas palikuonių gimdymui. „*Haec omnia bona sunt, propter quae nuptiae bonae sunt: proles, fides, sacramentum*“ – „Štai visi gėriai, dėl kurių santuoka yra gera: palikuonys, ištikimybė, sakramentas,“ – rašė šv. Augustinas¹⁶⁸. Taigi, kalbant apie vienos lyties asmenų sąjungos teisinį pripažinimą vienas iš aktualiausių klausimų yra vaikai. Pirmiausia diskutuojama, ar vaikai gali augti homoseksualioje šeimoje? Jeigu taip, tai kokia vaiko gerovė tokioje šeimoje? „Savanoriškai susikūrusi šeima dažniausiai netrukus susisaisto su trečiųjų asmenų – vaikų interesais, neabejotinai nustatančiais tėvams tam tikras viešąsias pareigas...“¹⁶⁹. Būtina analizuoti ir diskutuoti, ar homoseksualios šeimos gali ir sugeba atlikti šias pareigas, ar homoseksuali šeima yra tinkama terpė vaiko asmenybei formuotis? Didžioji dalis mūsų šalies ekspertų pasisako prieš tokią galimybę argumentuodami tuo, kad bus pažeistas vaiko orumas, kad vaikas augs psichologiškai sunkioje aplinkoje.

Negalime pasakyti, kiek homoseksualių žmonių gyvena Lietuvoje, kiek tokių porų gyvena kartu, kiek vaikų auga šeimose, kuriose vienas iš tėvų yra homoseksualus? Nėra galimybės ištirti, kokį poveikį vaikui, jo socialinei raidai, gyvenimo sąlygoms daro vienalyčiai tėvai, kaip vaiko augimas vienalytėje šeimoje paveikia jo psichologinį bei seksualinį vystymąsi? Todėl pravartu

¹⁶⁸ Šv. Augustinas. De bono coniugali, 2016 balandžio 8 d., http://www.augustinus.it/latino/dignita_matrimonio/dignita_matrimonio.htm/

¹⁶⁹ Saulius Arlauskas, *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004), 298.

pasidomėti tyrimais, vykusiais kitose šalyse. 1999 m. Švedijoje buvo sudaryta speciali komisija (Sweden's Commission on Children in Homosexual Families), kuri atliko daugiau kaip keturiasdešimt tarptautinių tyrimų, gauti duomenys buvo palyginti su jau ankstesniais pasaulio tyrimais. 2001 m. Sweden's Commission on Children in Homosexual Families konstatavo, jog „vaikai, kurių tėvai arba vienas iš jų yra homoseksualus, socialiai ir psichologiškai vystosi vienodai, lyginant su vaikais, augančiais heteroseksualioje šeimoje. Neatsirado ir jokių skirtumų seksualiniame vaikų vystymesi“¹⁷⁰. Tyrimai parodė, kad „vaikui augant, tam tikrais vystymosi laikotarpiais gali atsirasti vidinių konfliktų, kurie kyla dėl jo tėvų seksualinės orientacijos, tačiau tokie konfliktai gali atsirasti paauglystėje, bendraujant su heteroseksualių tėvų vaikais bendraamžiais“¹⁷¹. Komisija taip pat pabrėžė, jog „gebėjimas tokius konfliktus įveikti priklauso nuo vaikų ir tėvų santykių, tarpusavio bendravimo, vaikai, augantys mylinčioje aplinkoje, geba puikiai susidoroti su tokiomis krizėmis ir konfliktais“¹⁷² ir kad „neišaiškėjo jokių skirtumų tarp homoseksualių ir heteroseksualių tėvų gebėjimų ir galimybių pasiūlyti savo vaikui gerą auklėjimą, ugdymą bei rūpinimąsi juo“¹⁷³. Panašūs tyrimai buvo atliekami ir Amerikoje. Pietų Kalifornijos universiteto sociologai 2001m. baigė studijas, trukusias 20 metų (1980 – 2001), kurias sudarė 21 tyrimas, analizuojantis vaikų, gyvenančių vienlytėse sąjungose, socialinę raidą. Tyrimų metu buvo nustatyta, jog emocinė vaikų sveikata yra tokia pati kaip ir vaikų, augusių heteroseksualiose šeimose¹⁷⁴. Amerikos Psichologų Asociacija apibendrina įvairias studijas ir padarė išvadą, kad homoseksualių tėvų vaikai visiškai nesiskiria nuo heteroseksualių tėvų vaikų¹⁷⁵. Tyrimai parodė, kad

¹⁷⁰ Sweden's Commission on Children in Homosexual Families, 2016 spalio 10 d.,
http://209.85.129.132/search?q=cache:XbgJuYx5iKkJ:www.homo.se/upload/homo/pdf_homo/sou2002-10_summarypdf+children+in+homosexual+families+sweden+commission+report+summary&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt/

¹⁷¹ Sweden's Commission on Children in Homosexual Families, 2016 spalio 10 d.,
http://209.85.129.132/search?q=cache:XbgJuYx5iKkJ:www.homo.se/upload/homo/pdf_homo/sou2002-10_summarypdf+children+in+homosexual+families+sweden+commission+report+summary&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt/

¹⁷² Sweden's Commission on Children in Homosexual Families, 2016 spalio 10 d.,
http://209.85.129.132/search?q=cache:XbgJuYx5iKkJ:www.homo.se/upload/homo/pdf_homo/sou2002-10_summarypdf+children+in+homosexual+families+sweden+commission+report+summary&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt/

¹⁷³ Sweden's Commission on Children in Homosexual Families, 2016 spalio 10 d.,
http://209.85.129.132/search?q=cache:XbgJuYx5iKkJ:www.homo.se/upload/homo/pdf_homo/sou2002-10_summarypdf+children+in+homosexual+families+sweden+commission+report+summary&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt/

¹⁷⁴ National Association for Research and Therapy, 2016 spalio 10 d.,
<http://www.narth.com/docs/does.html/>

¹⁷⁵ Goleman, D. Growing up in a Gay Home, A.S. Skolnick ir J.H. Skolnick (red.). *Family in Transition*. (New York: Harper Collins College Publishers, 1994), 2016 spalio 10 d.,
www.lambdaarchives.us/collections/books/non-fiction.htm

dažniausiai vidiniai konfliktai atsiranda dėl visuomenės požiūrio, kuris vaikui gali sukelti neigiamų padarinių bendraujant su heteroseksualių šeimų vaikais. Teisinis vienos lyties asmenų sąjungų pripažinimas ir vaikui, ir visuomenei parodytų, jog jo šeima visuomenėje yra priimama kaip ir kitos šeimos. Vaikui vystytis bei lavėti yra svarbi ir aplinka, kurioje jis auga. Mūsų šalies įstatymai pabrėžia, jog vaikas turi augti deramoje jam vystytis aplinkoje, tačiau nėra reikalaujama, jog pora, prieš sudarydama santuoką, patvirtintų ar kitaip įrodytų, jog jų vaikas augs jam palankioje aplinkoje. Verta pamąstyti, ar visos skirtingos lyties asmenų šeimos gali, ar yra pajėgios tokią aplinką sukurti savo vaikui. Nūdienos aktualijos įrodo, kad taip nėra.

Taigi, norint teigti, jog vienos lyties asmenų pora nėra pajėgi sukurti vaikui tinkamos aplinkos, jog tokių porų santuoka ar partnerystė sužlugdytų tradicinę santuoką ir šeimą, turime turėti tinkamą pavyzdį šeimos, kuri nekenktų vaiko tiek socialinei, tiek psichologinei raidai.

Tos pačios lyties sąjungų kritikai teigia, kad, pripažinus homoseksualių asmenų santuokas, pakis ir santuokos apibrėžimas. „Homoseksualios sąjungos negali tinkamai laiduoti gyvybės pratęsimo ir žmonių giminės išlikimo“¹⁷⁶. „Lygiavertiškumas negali būti pasiektas vienodai elgiantis ir nepaisant iš esmės skirtingų seksualinių mažumų interesų, todėl tikslinga santuoką palikti tiems, kam ji skirta tradiciškai“¹⁷⁷. Išanalizavus statistiką teigtina, kad didesnė visuomenės dalis nepitaria vienalyčių asmenų sąjungoms. nes mano, jog pagrindinis santuokos tikslas – kurti šeimą, kad santuoka tarp vienos lyties asmenų prieštarauja tradicijoms ir „teisingai“ moralei.

Šeimos teisėje taikomi ne tik šeimos santykius reglamentuojantys principai, bet ir bendrieji civilinius santykius reglamentuojantys principai, tokie kaip teisingumo, sąžiningumo, protingumo, subjektų lygiateisiškumo, nuosavybės neliečiamumo, sutarties laisvės, nesikišimo į privačius reikalus, teisinio apibrėžtumo, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių, neleistinumą piktnaudžiauti teise ir kiti principai.

Sutuoktinių lygiateisiškumo principas yra bendro asmenų lygybės principo išraiška šeimos teisėje. *Sutuoktinių lygiateisiškumo principas* yra bendro civilinių santykių teisinio reglamentavimo principo, įtvirtinto LR CK 1.2 straipsnyje, išraiška šeimos teisėje. Lygiateisiškumo principas reiškia, kad sutuoktiniai turi lygias turtines ir asmenines neturtines teises. Šiuo principu įtvirtinamas draudimas - diskriminacija dėl lyties.

¹⁷⁶ Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, *supra note* 93, p. 116.

¹⁷⁷ Kenneth McK Norrie, *Marriage Is For Hetero sexuals – May the Rest of Us Be Saved from It*. *Child and Family Law Quarterly* (2000), 363-369.

LR CK santuoka apibūdinama kaip įstatymų nustatyta tvarka įformintas savanoriškas vyro ir moters susitarimas sukurti šeimos teisinius santykius¹⁷⁸ (LR CK 3.7 str.). Šio straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad asmenys įregistravę santuoką yra sutuoktiniai, kad sutuoktiniai yra vyras ir moteris. Šiame kodekse taip pat yra įtvirtintas draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims, kaip būtina santuokos sudarymo sąlyga (LR CK 3.12 str.). Konstitucijos 38 straipsnis reglamentuoja, kad „santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu“¹⁷⁹. Skirtinga sutuoktinių lytis, kaip viena iš santuokos sudarymo sąlygų, susijusi ir su savanoriškumo principu (LR CK 3.13 str. 1 d.), kuriame teigiama, kad „santuoka sudaroma laisva vyro ir moters valia“¹⁸⁰. Darytina išvada, kad įstatymų leidėjas draudimą tuoktis tos pačios lyties asmenims laiko labai svarbiu ir suteikia jam konstitucinį lygmenį.

LRKT 2005 m. lapkričio 10 d. nutarime konstatavo, kad „konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas aiškintinas neatsiejamai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, inter alia nuo nuostatų, įtvirtinančių asmens teises ir laisves“¹⁸¹. Tą nulemia dvilypis šio principo pobūdis: asmenų lygybė kartu yra tiek pagrindinė teisė savaime, tiek kitų pagrindinių teisių įgyvendinimo esminė sąlyga¹⁸².

Konstitucijos 29 str. 2 dalyje nurodoma, jog „žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“¹⁸³. Šiame straipsnyje nurodytas pagrindų sąrašas yra baigtinis ir seksualinė orientacija joje nėra įvardijama kaip vienas iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų. Tačiau LRKT pažymėjo, kad Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintas visų asmenų lygybės principas iš esmės reiškia diskriminacijos draudimą ir diskriminaciją apibūdino Konstitucijos žodžiais: „Diskriminacija dažniausiai suprantama kaip žmogaus teisių varžymas ar tam tikrų privilegijų teikimas atsižvelgiant į lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų požymius“¹⁸⁴. Kadangi Lietuva yra viena iš keleto Europos Tarybos šalių, kurioje galioja

¹⁷⁸ “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios* 74-2262, (2000).

¹⁷⁹ ...

¹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 1632 straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,” *Valstybės žinios* 134-4819, (2005).

¹⁸² Egidijus Jarašiūnas, “Asmenų lygybės principas, kaip teisės aktų konstitucingumo matas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje,” *Jurisprudencija* 52(44) (2004): 8.

¹⁸³ “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios* 74-2262, (2000).

¹⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio

Konvencija, būtina atsižvelgti ir į Konvencijos nuostatas. Konvencijos 14 straipsnyje skelbiama: „Naudojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso”¹⁸⁵. Pažodžiui skaitant ir lyginant šias dvi nuostatas, kyla neaiškumų dėl Konvencijos 14 straipsnyje numatytų platesnių diskriminacijos draudimo garantijų. LRKT išsamiai palygino Konvencijos ir Konstitucijos straipsnius, apibrėžiančius diskriminacijos pagrindus. LRKT pažymėjo, „jog tik pažodžiui lyginant Konstitucijos 29 straipsnio antrosios dalies ir Konvencijos 14 straipsnio tekstus galima teigti, kad Konvencija numato platesnes nediskriminacijos garantijas, nes draudžia diskriminuoti dar ir dėl odos spalvos, priklausymo nacionalinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso. Tačiau būtina atsižvelgti į esminę Konstitucijos ir Konvencijos normą dėl žmonių nediskriminacijos *jokiais pagrindais* tapatumų, o ne į atskirų nediskriminacijos požymių žodinės išraiškos skirtumus“¹⁸⁶. Vadinasi, diskriminacija negalima jokiais pagrindais.

Konstitucijos 29 str. 1 dalyje pasakyta, kad „įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“¹⁸⁷. Ar neturėtų ši konstitucinė norma būti taikoma ir dėl asmenų seksualinės orientacijos? Atkreiptinas dėmesys ir į žodžius „visi asmenys“. Gramatiniu, semantiniu teisės aiškinimo požiūriu „visi asmenys“ neleidžia išskirti kažkokios žmonių grupės, taip pat ir homoseksualios orientacijos žmonių, priešingu atveju, homoseksualios orientacijos žmogus nėra asmuo ir nepatenka į kategoriją „visi asmenys“. Jeigu taip, tai homoseksualios orientacijos žmonės nėra „lygūs“ įstatymui, kitoms institucijoms ar pareigūnams.

Apibūdindamas *asmenų lygybę įstatymui*, 1996 m. balandžio 18 d. nutarime LRKT konstatavo: „Konstitucijos nuostata „įstatymui visi asmenys lygūs“ reikalauja, kad šalies teisėje būtų įtvirtintos pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui lygiai su kitais, be jokių išimčių. Šioje nuostatoje skelbiama formali visų asmenų lygybė“¹⁸⁸. Detalizuodamas lygybės nustatymą įstatymuose, Teismas pasirėmė diferencijuoto teisinio reguliavimo formuluote, jog konstitucinis

4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 100-2791 (199).

¹⁸⁵ “Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija,“ *Valstybės žinios* 40-987, 1995.

¹⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada “Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 9-199 (1995).

¹⁸⁷ “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 74-2262, (2000).

¹⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 36-915 (1996).

asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu¹⁸⁹, tačiau KT nurodė tam tikras konkrečias aplinkybes, į kurias būtina atsižvelgti, vertinant tai, ar pagrįstai nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas. LRKT išskyrė sritį, kurioje nevienodas teisinis reguliavimas nepateisinamas – „prigimtinių žmogaus teisių skirtingas aiškinimas ir nevienodas taikymas atskiroms asmenų kategorijoms yra neleistas“¹⁹⁰.

LRKT konstatavo, kad „žmogaus prigimtine teisė būti traktuojamam vienodai su kitais saugo žmogaus laisvės sritį, nes iš esmės žmogus yra laisvas tiek, kiek yra lygus su kitais“¹⁹¹. „Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne“¹⁹².

Taip pat LRKT konstatavo: „Konstitucijos 29 straipsnio normose įtvirtintas visų asmenų lygybės principas. Tai yra konstitucinė žmogaus prigimtinių teisių teisė būti traktuojamam vienodai su kitais garantija“¹⁹³. Konstitucinis žmogaus teisių pripažinimas tampa svarbus, užtikrinant visavertę teisinę gynybą.

Išanalizavus teisinę doktriną, galima teigti, kad visi asmenys, tiek heteroseksualios orientacijos, tiek homoseksualios orientacijos, turi teisę būt traktuojami vienodai su kitais, turi teisę į šeimos gyvenimą, teisę į šeimos gyvenimo apsaugą.

¹⁸⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 “Dėl dalies Žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos Akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio pirmajai daliai,“ *Valstybės žinios* 20-573 (1996).

¹⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 9-228 (1996).

¹⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 114-2643 (1997).

¹⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 109-3004 (1998).

¹⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 1, 4, 9 ir 11 dalių, 8 straipsnio 1 dalies, 15 straipsnio 2 punkto ir 20 straipsnio 1, 2, 3 bei 4 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 95-2642 (1998).

I. Kudinavičiūtė-Michailovienė išskiria tris tos pačios lyties asmenų santykių įteisinimo laipsnius:

1. Santuoka, kur tos pačios lyties asmenys turi teisę tuoktis ir įgyja tokias pačias teises ir pareigas kaip ir heteroseksualios poros.
2. Registruota partnerystė arba registruota kohabitacija, kur konkrečios ir teisės akte nustatytos teisės ir pareigos atsiranda tik įregistravus partnerystę.
3. Neregistruota partnerystė arba neregistruotas sugyvenimas, arba kohabitacija, kur teisės ir pareigos atsiranda išgyvenus bendrai tam tikrą laiką¹⁹⁴.

LRKT yra pripažinęs, jog Konstitucija saugo ne tik santuokos pagrindu atsirandančius šeimos santykius¹⁹⁵.

Kaip alternatyva santuokai tos pačios lyties asmenų poroms gali būti registruota *partnerystė*. LR CK trečios knygos XV skyriuje numatytos teisės normos, reglamentuojančios bendrą gyvenimą neįregistravus santuokos. LR CK 3.229 straipsnyje numatyta partnerystės sutartis. Šio skyriaus normos reglamentuoja teisinius, turtinius santykius tarp vyro ir moters, įregistravusių partnerystę teisės aktų nustatyta tvarka. Partnerystės tikslas – sukurti šeiminius santykius. Tačiau iš šio straipsnio nuostatų matome, kad kalbama tik apie skirtingų lyčių asmenų partnerystę.

Lietuvos Respublikos įstatyme dėl užsieniečių teisinės padėties, kuris nustato užsieniečių atvykimo ir išvykimo, buvimo ir gyvenimo, prieglobsčio ir laikinosios apsaugos Lietuvos Respublikoje suteikimo, integracijos ir sprendimų dėl užsieniečių teisinės padėties apskundimo tvarką ir reglamentuoja kitus užsieniečių teisinės padėties Lietuvos Respublikoje klausimus, taip pat numatyta registruotos partnerystės sutartis. Šio įstatymo 2 str. 4 dalyje numatyta, jog „Europos Sąjungos valstybės narės piliečio šeimos nariai – sutuoktinis arba asmuo, sudaręs partnerystės sutartį, vaikai (įvaikiai) iki 21 metų, įskaitant sutuoktinio arba asmens, sudariusio partnerystės sutartį, vaikus (įvaikius) iki 21 metų, Europos Sąjungos valstybės narės piliečio, sutuoktinio ar asmens, sudariusio partnerystės sutartį, išlaikomi giminaičiai pagal tiesiąją aukštutinę liniją“¹⁹⁶. Darytina išvada, kad asmuo, sudaręs partnerystės sutartį Europos Sąjungos valstybėje narėje,

¹⁹⁴ Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė, *supra note*, 93, p. 117.

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 23 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. X-1659 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai,“ <http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>

¹⁹⁶ „Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties,“ *Valstybės žinios* 73-2539 (2004).

pripažįstamas Europos Sąjungos valstybės narės piliečio šeimos nariu ir Europos Sąjungos valstybėje narėje sudaryta partnerystės sutartis turėtų būti teisiškai pripažinta ir Lietuvoje.

Tačiau reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad LR CK straipsnių nuostatos dėl bendro gyvenimo neįregistravus santuokos, t.y. įregistravus partnerystę, įsigalios tik nuo partnerystės įstatymo, numatančio partnerystės registravimo tvarką, įsigaliojimo dienos. Šis įstatymas vis dar nepriimtas, nors LR CK patvirtintas 2001 m. Partnerystės Lietuvos Respublikoje negali įregistruoti nei skirtingų lyčių poros, nei tos pačios lyties poros.

Partnerystės teisių stoka reiškia, kad vienos lyties asmenų poros neturi galimybių pasinaudoti tam tikromis teisėmis, įskaitant ir oficialų poros santykių įteisinimą, kuriomis naudojasi skirtingų lyčių poros.

Neregistruota partnerystė yra kita alternatyva tos pačios lyties poroms, paprastai automatiškai suteikianti ribotas teises valstybės atžvilgiu dviem kartu gyvenantiems asmenims.

Kintant visuomenei, kinta moralinės nuostatos, atsiranda kitoks tradicijų ir ideologijų vertinimas, kinta požiūris į šeimos gyvenimą. Vis daugiau pasaulio šalių įteisina tos pačios lyties asmenų santuokas arba tos pačios lyties asmenų partnerystes, kai kuriose šalyse homoseksualioms poroms leidžiama ir įsivaikinti. Pirmoji valstybė 2001 m. balandžio 1 d. įteisinusi tos pačios lyties asmenų santuoką buvo Nyderlandai. Šiuo metu homoseksualių asmenų santuokos įteisintos Nyderlanduose, Belgijoje, Ispanijoje, Kanadoje, Pietų Afrikos Respublikoje, Norvegijoje, Švedijoje, Portugalijoje, Islandijoje, Argentinoje, Danijoje, Brazilijoje, Urugvajuje, Naujojoje Zelandijoje, Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje. Tos pačios lyties santuokos įregistruojamos trylikoje JAV valstijų, Meksikos sostinėje Meksike bei Kintana Roo valstijoje. Izraelis, Aruba, Meksika, Nyderlandų Antilai tos pačios lyties asmenims sudaryti santuokų neleidžia, bet pripažįsta kitose šalyse sudarytas homoseksualių porų santuokas. Kai kurios šalys homoseksualių porų santykius pripažįsta ir suteikia tam tikras teises registruodamos tokių porų partnerystę. 1989 m. spalio 1d. Danija tapo pirmąja valstybe, įsteigusia „registruotos partnerystės“ institutą, skirtą homoseksualioms poroms. Nuo to laiko nemažai valstybių įteisino panašius institutus. 2013 m. dar apie dvidešimt valstybių yra įsteigusios panašias civilines institucijas, prieinamas tos pačios lyties (kartais ir skirtingų lyčių) asmenims¹⁹⁷.

¹⁹⁷ Tos pačios lyties asmenų santuoka, 2015 kovo 16d., https://en.wikipedia.org/wiki/Tos_pa%C4%8dios_lyties_asmen%C5%B3_santuoka/

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, jos piliečiai turi galimybę pasinaudoti viena iš svarbiausių Europos Sąjungos laisvių – *laisvu asmenų judėjimu*, tokiu būdu jie turi galimybę sudaryti santuoką ar įregistruoti partnerystę kitoje šalyje. Ar Lietuvos Respublikos piliečio, sudariusio santuoką ar įregistravusio partnerystę užsienyje, santuoka ar partnerystė teisiškai pripažįstama Lietuvoje? LR CK 1.25 str. 4 dalyje nustatyta, kad „užsienio valstybėje teisėtai sudaryta santuoka pripažįstama Lietuvos Respublikoje, išskyrus atvejus, kai abu sutuoktiniai, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, santuoką sudarė užsienio valstybėje turėdami tikslą išvengti santuokos pripažinimo negaliojančia pagal Lietuvos Respublikos įstatymus“¹⁹⁸, o 1.26 straipsnis numato, kad „santuokos sudarymo tvarka nustatoma pagal santuokos sudarymo vietos valstybės teisę. Santuoka taip pat pripažįstama galiojančia, jeigu jos sudarymo tvarka atitinka bent vieno sutuoktinio nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės arba valstybės, kurios pilietis jis buvo santuokos sudarymo metu, teisės reikalavimus“¹⁹⁹. Vadinasi, homoseksualius orientacijos Lietuvos Respublikos pilietis išvykęs į kitą valstybę gali sudaryti santuoką ar partnerystę su toje šalyje gyvenančiu užsienio šalies piliečiu, jei toje valstybėje tokios sąjungos yra teisiškai pripažintos. Tačiau Lietuvos Respublikos piliečiai privalo apie užsienio valstybėje sudarytą santuoką pranešti Lietuvos Respublikos civilinės metrikacijos įstaigai. Civilinės metrikacijos įstaiga, vadovaudamasi civilinės būklės aktų registravimo taisyklėmis, registruoja užsienyje sudarytą santuoką, t.y. įtraukia į apskaitą. Civilinės metrikacijos įstaiga į apskaitą įtraukia tik tas santuokas, kurios užsienio valstybėse įregistruotos nepažeidžiant LR CK 3.12–3.17 straipsniuose nustatytų santuokos sudarymo sąlygų. O LR CK 3.12 straipsnyje būtent ir numatytas draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims. Vadinasi, Lietuvos Respublikos piliečių santuokos, sudarytos užsienio valstybėje nesilaikant LR CK numatytų santuokos sudarymo sąlygų, nebus apskaitytos ir įtrauktos į apskaitą, t.y. nebus teisiškai pripažintos, taip pat nebus teisiškai įregistruota ir partnerystė.

Lietuvos Respublikos *Lygių galimybių įstatymo* 1 str. 1 dalyje reglamentuojama, kad „šio įstatymo paskirtis – užtikrinti, kad būtų įgyvendintos Konstitucijoje 29 straipsnio nuostatos, įtvirtinančios asmenų lygybę ir draudimą varžyti žmogaus teises ir teikti jam privilegijas lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“²⁰⁰. Šio įstatymo 2 str. 1 dalyje teigiama, kad „diskriminacija – tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija, priekabiavimas, nurodymas diskriminuoti lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties,

¹⁹⁸ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,“ *Valstybės žinios* 74-2262, (2000).

¹⁹⁹ *Ibid.*

²⁰⁰ „Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymas,“ *Valstybės žinios* 114-5115, (2003).

tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu”²⁰¹, o 2 str. 4 dalyje paaiškinama, kas tai yra netiesioginė diskriminacija – veikimas ar neveikimas, teisės norma ar vertinimo kriterijus, akivaizdžiai neutrali sąlyga ar praktika, kurie formaliai yra vienodi, bet juos įgyvendinant ar pritaikant atsiranda ar gali atsirasti faktinis naudojimosi teisėmis apribojimas arba privilegijų, pirmenybės ar pranašumo teikimas lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu, nebent šį veikimą ar neveikimą, teisės normą ar vertinimo kriterijų, sąlygą ar praktiką pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama tinkamomis ir būtinomis priemonėmis”²⁰². To paties įstatymo 3 straipsnyje teigiama, kad šio įstatymo nuostatos netaikomos šeimos ir privataus gyvenimo srityse. Paradoksalu, nes būtent sudarant santuoką ir suteikiamas pranašumas heteroseksualioms poroms. Ar tai ne diskriminacija dėl lytinės orientacijos?

Tačiau kitų šalių įstatymai, tarptautiniai dokumentai parodo, kad draudimas tuoktis pažeidžia kai kurių asmenų teisę tuoktis, teisę į lygybę, teisę į privatumą, draudimą į diskriminaciją. Konstitucijoje šios teisės yra saugomos. Santuoka yra viena iš pagrindinių asmens teisių. Konstitucijoje pasakyta: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“²⁰³. Kadangi santuokos tikslas yra sukurti šeimą, teigtina, kad šeimos įteisinimo sąlyga yra santuoka ir ji turi būti ginama įstatymų. Konstitucijos 18 straipsnyje pasakyta: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės“²⁰⁴. Jei teisė tuoktis yra viena iš pagrindinių asmens teisių, tai – teisė tuoktis yra prigimtine. Prigimtinės teisės turi būti užtikrinamos visiems asmenims, nepriklausomai nuo rasės, lyties, lytinės orientacijos ir t.t., jos negali būti ribojamos.

Deklaracijos 16 str. 1 dalyje skelbiama, kad „moterys ir vyrai, sulaukę pilnametystės, turi teisę be jokių apribojimų dėl rasės, pilietybės ar religijos tuoktis ir kurti šeimą“²⁰⁵. Konvencijos 12 straipsnyje įtvirtinta asmenų teisė į santuoką. Šeimos teisių chartijos preambulėje pasakyta, kad „šeima remiasi santuoka, ta intymia vyro ir moters gyvenimo sąjunga; laisva valia sudaryta ir laisvai išreikšta santuoka suriša visam gyvenimui ir yra atvira gyvybės perteikimui“²⁰⁶. Konvencijoje teigiama, kad „vyrai ir moterys, sulaukę santuokinio amžiaus, turi teisę tuoktis ir sukurti šeimą pagal

²⁰¹ “Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymas,” *Valstybės žinios* 114-5115, (2003).

²⁰² *Ibid.*.

²⁰³ “Lietuvos Respublikos Konstitucija,” *Valstybės žinios* 33-1014, (1992).

²⁰⁴ *Ibid.*.

²⁰⁵ “Visuotinė žmogaus teisių deklaracija,” *Valstybės žinios* 68- 2497, (2006).

²⁰⁶ *Apaštalo Sosto dokumentai. Popiežiaus Pauliaus VI enciklika "Humanae vitae" / Priedas Nr. 2. Šeimos teisių chartija* (Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 1993), 33-44.

šià teisę reguliuojančius valstybės vidaus įstatymus²⁰⁷, taip pat joje skelbiama, kad vyrai ir moterys turi teisę tuoktis ir kurti šeimą. Konvencijos 8 str. 1 dalyje pasakyta: „Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas...“²⁰⁸. Konvencijos 14 straipsnyje skelbiama: „Naudojimasis šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso“²⁰⁹.

Konvencijoje nėra tiesiogiai pasakyta, kad santuoką gali sudaryti tik skirtingų lyčių asmenys. Bet būtina atsižvelgti į tai, kad straipsniai, įteisinantys tradicinę santuoką, buvo rašomi tuo laikotarpiu, kai santuoka reiškė institucionalizuotus santykius tarp vyro ir moters. Tradicinės santuokos sąvoką EŽTT patvirtino byloje *Rees v. United Kingdom*, kurioje pasisakė, kad „12 straipsnyje garantuojama teisė sudaryti santuoką reiškia tradicinę biologiškai skirtingų lyčių asmenų santuoką“²¹⁰. Byloje *D. V. Council* pateikta nuostata, kad santuoką sudaryti gali tik skirtingų lyčių asmenys. Teismas nustatė, kad „Europos Sąjungos valstybėse narėse santuoka suprantama kaip vyro ir moters sąjunga, ir įstatymo leidėjas siekia saugoti būtent tokią santykių formą“²¹¹. Kad santuoka suprantama kaip vyro ir moters sąjunga EŽTT pasisakė 2010 m. byloje *Schalk ir Kopf prieš Austriją*.

Lygiateisiškumo principo veiksmingumas yra susijęs ne tik su teise susituokti, bet ir su *vienalyčių partnerių teisėmis*. Daugelyje pasaulio šalių heteroseksualioms poroms, kaip alternatyva santuokai, įsteigtas partnerystės institutas. Kai kuriose pasaulio šalyse įteisinta homoseksualių porų partnerystė. Apžvelgsime, su kokiomis problemomis susiduria homoseksualių porų partneriai.

Pirmoji byla, kurioje nagrinėjamos vienalyčių partnerių teisės, buvo *X and Y v. United Kingdom* 1981 m. byla. Malaizijos pilietis, vyras, gyveno kaip partneris su Anglijos piliečiu, vyru, Jungtinėje Karalystėje. Mirus partneriui, Malaizijos pilietis buvo deportuotas iš šalies. Tuometinė Europos žmogaus teisių Komisija pasisakė: „Nepaisant modernios požiūrio į homoseksualumą evoliucijos, Komisija pripažįsta, kad pareiškėjų santykiai nėra šeimos santykiai“²¹². Komisijos nuomone, nebuvo pažeistas Konvencijos 8 str. 1 dalies nuostata gerbti asmens šeimos gyvenimą.

²⁰⁷ „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija,“ *Valstybės žinios* 40-987, (1995).

²⁰⁸

...
²⁰⁹ *Ibid.*

²¹⁰ *Rees v. United Kingdom*, Appl. No 9532/81 (1986).

²¹¹ *Ibid.*

²¹² *X and Y v. United Kingdom*, No. 75/1982/667 (1978).

Jungtinėje Karalystėje asmenys, gyvenantys kartu kaip vyras ar žmona su nuomotoju, turi teisę perimti nuomą. Moteris buvo iškeldinta iš būsto, kai mirė jos partnerė moteris, kuri buvo teisėta būsto nuomotoja. Apeliacinis teismas interpretavo jas kaip „nesusituokusius skirtingų lyčių asmenis“. Komisija 1986 m. byloje *Simpson v. UK* pasisakė, jog „stabilūs homoseksualiniai santykiai tarp dviejų moterų nėra prilyginami šeimos santykiams ir nėra reglamentuoti Konvencijos 8str. 1dalyje, tačiau tokie santykiai reglamentuoti tame pačiame straipsnyje atsižvelgiant į asmeninio gyvenimo pagarbą“²¹³.

EŽTT nagrinėjo ne vieną tokio pobūdžio bylą (*W.J. and D.P. v. United Kingdom*, *Roosli v. Germany*, *Karner v. Austrija*) ir nepakeitė nuostatos, kad homoseksualių asmenų poros yra nepriimtinos visuomenėje.

Byloje *C. and L. M. v. United Kingdom* vyko diskusija dėl vienalyčių tėvų teisių. Dvi moterys augino dirbtinio apvaisinimo būdu pradėtą dukterį. Komisija šioje byloje pasisakė, kad „du tos pačios lyties asmenys, gyvenantys kartu „nesudaro šeimos“²¹⁴.

Byloje *Kerkhoven v. Netherlands* Komisija išsakė tą pačią nuomonę, kaip ir *C. and L. M. v. United Kingdom* byloje, jog „dvi lesbietės, gyvenančios kartu, nėra šeima ir kad nebuvo pažeista jų teisė, numatyta Konvencijos 8 straipsnyje, t.y. gerbti šeimos gyvenimą“²¹⁵. Komisijos manymu, „danų įstatymai netrukdo joms trims gyventi kaip šeimai ir nereikalauja jungtinės tėvystės ir nebuvo pažeisti nei 8 nei 14 Konvencijos straipsniai“²¹⁶. Komisija pažymėjo, jog „nesusituokę skirtingų lyčių asmenys, auginantys dirbtinio apvaisinimo būdu pradėtą vaiką gali siekti jungtinės tėvystės – genetinės motinos ir negenetinio tėvo, tačiau homoseksuali pora negali būti prilyginama vyrui ir moteriai, gyvenantiems drauge“²¹⁷.

Byloje *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* homoseksualus vyras kreipėsi į teismą dėl biologinės dukters iš ankstesnės santuokos gyvenimo su juo. Motina nenorėjo, kad duktė gyventų ir augtų homoseksualios orientacijos vyrų aplinkoje, nes buvęs sutuoktinis tuo metu gyveno kartu su vyru. Portugalijos teismas nepatenkino pareiškėjo prašymo. Lisabonos Apeliacinis teismas uždraudė tėvui su vaiku pasimatyti tuo metu, „vesti tokį elgesį, kuris leistų vaikui suprasti, kad tėvas gyvena kartu su kitu vyru sąlygomis, atitinkančiomis tas, kuriomis gyvena vyras ir žmona“²¹⁸. EŽTT

²¹³ *Simpson v. UK*, No. 11716/85 (1986).

²¹⁴ *C. and L. M. v. UK*, No. 14753/89 (1989).

²¹⁵ *Kerkhoven v. Netherlands*, No. 15666/89 (1992).

²¹⁶ *Ibid.*

²¹⁷ *Ibid.*

²¹⁸ *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal*, No. 33290/96 (1999).

konstatavo, jog „Lisabonos Apeliacinis teismas priėmė sprendimą remdamasis pareiškėjo homoseksualia orientacija, kas yra nepriimtina pagal Konvenciją. Ir pabrėžė, jog šiuo atveju buvo pažeisti Konvencijos 8 ir 14 straipsniai”²¹⁹.

2010 m. byloje Schalk ir Kopf prieš Austriją EŽTT pirmą kartą pripažino tos pačios lyties asmenų santykius kaip „šeimos gyvenimo“ formą. EŽTT pripažino, kad socialinis požiūris į tos pačios lyties poras sparčiai evoliucionuoja, vis daugiau valstybių tos pačios lyties poroms suteikia teisinį pripažinimą, tokiu būdu įtraukdamos tos pačios lyties porų santykius į „šeimos gyvenimo“ sąvoką. Teismas pasisakė, kad nesusituokusi tos pačios lyties pora, gyvenanti partnerystėje, patenka į „šeimos gyvenimo“ sąvoką taip pat kaip ir skirtingos lyties poros toje pačioje situacijoje.²²⁰

EŽTT toje pačioje byloje pasisakė, kad Konvencijos 12 straipsnis netaikytinas tos pačios lyties asmenims. Konvencijos 8 straipsnyje sąmoningai nepateiktos vyro ir moters sąvokos, nes šiame straipsnyje numatyta, kad „teisė tuoktis ir kurti šeimą garantuojama pagal nacionalinius teisės aktus, reglamentuojančius šių teisių įgyvendinimą“. Šis straipsnis garantuoja teisę tuoktis ir sukurti šeimą „laikantis nacionalinių įstatymų, reglamentuojančių naudojimąsi šiomis teisėmis”²²¹. Valstybėms narėms pačioms paliekama teisė nuspręsti dėl homoseksualių asmenų teisės tuoktis. Tačiau kartu nurodoma, kad nėra kliūtis pripažinti tos pačios lyties asmenų santykius santuokos kontekste.

Kitoje byloje F. V. Swizterland EŽTT konstatavo, jog Konvencijos 12 straipsnis „saugo vieną svarbiausių asmens tikslų – tuoktis. Šios teisės įgyvendinimas sukelia asmenines, socialines ir teises pasekmes. Ir nors šios teisės įgyvendinimas yra paliktas kiekvienos valstybės nuožiūrai, ji negali šios teisės suvaržyti ar uždrausti pažeisdama jos esmę”²²².

Tos pačios lyties asmenys norėdami įgyvendinti savo teises ir laisves dažniausiai susiduria su nacionalinės teisės sunkumais. Konvencijos 8 str. 1 dalyje pasakyta: „Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas...”²²³. 2013 m. byloje Vallianatos prieš Graikiją EŽTT konstatavo, kad buvo pažeista asmens teisė į šeimos gyvenimo gerbimą, nes nacionalinės teisės nebuvo numatyta tos pačios lyties asmenų teisinė šeimos gyvenimo apsauga, t.y.

²¹⁹ Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, No. 33290/96 (1999).

²²⁰ Schalk and Kopf v. Austriją, No. 30141/04 (2010).

²²¹ *Ibid.*

²²² Dalia Perkumienė, „Skirtinga būsimų sutuoktinių lytis – pagrindinė santuokos galiojimo sąlyga bažnyčios ir Valstybės požiūriu“, *Soter religijos mokslų žurnalas* 15(43) (2005): 165.

<https://eltalpykla.vdu.lt/handle/1/34222>

²²³ „Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, *Valstybės žinios* 40-987, (1995).

nebuvo numatyta alternatyvūs santuokai institutai. Panašiai EŽTT pasisakė 2015 m. byloje Oliari ir kt. prieš Italiją.

Valstybėms narėms pačioms paliekama teisė nuspręsti dėl homoseksualių asmenų teisės tuoktis, pačios valstybės nuožiūrai palikta teisė apsispręsti dėl šios teisės įgyvendinimo. Tačiau valstybės narės negali šios teisės suvaržyti, nesuteikdamos tos pačios lyties asmenų šeimos teisinės apsaugos.

2016 m. byloje *Affaire Chapin ir Charpentier* prieš Prancūziją EŽTT konstatavo, kad „tiek skirtingos lyties asmenys, tiek tos pačios lyties asmenys turi teisę į šeimos gyvenimo apsaugą. Ši teisė yra ginama Konvencijos 8 straipsnio pagrindu“²²⁴. Teismas taip pat pasisakė, kad „Konvencijos 12 straipsnis, numatantis teisę į santuokos sudarymą, suprantamas tradicinės vyro ir moters santuokos prasme“²²⁵. Be to, teismas pabrėžė, kad šeimos santykiai atsiranda gyvenant faktinį šeimos gyvenimą, nepriklausomai nuo to, ar asmenys yra sudarę santuoką, ar įregistravę partnerystę, ar neįregistravę partnerystės. „Valstybės narės turi pareigą suteikti šeimos gyvenimą gyvenantiems teisinę apsaugą [...]“²²⁶. Taip pat buvo pasakyta, kad „valstybės narės turi laisvę dėl teisės į santuokos sudarymą tos pačios lyties asmenims numatymo“²²⁷. Tokiu būdu teigtina, kad kiekviena šalis pati apsisprendžia, ar tos pačios lyties asmenų poros gali sudaryti santuoką, ar ne, tai kiekvienos valstybės apsisprendimo laisvė. Bet tuo pačiu EŽTT toje pačioje byloje nurodė, kad valstybės narės šios apsisprendimo laisvės neturi, jei tos pačios lyties asmenų šeimos santykiai reguliuojami ne santuokos pagrindais ir pateikė nuorodą į 2010 m. bylą *Schalk ir Kopf* prieš Austriją. Šioje byloje teismas pripažino tos pačios lyties asmenų santykius kaip „šeimos gyvenimo“ formą ir nurodė, kad valstybės narės yra laisvos pasirinkti ir išplėsti santuokos institutą tos pačios lyties poroms.

JAV byloje *Loving v. Virginia* teismas konstatavo, kad „laisvė tuoktis jau ilgą laiką yra pripažįstama kaip esminė asmens teisė, ji užtikrina laisvo žmogaus pasirinkimo teisę. Santuoka - viena pagrindinių žmogaus civilinių teisių, žmonijos egzistavimo ir išlikimo pagrindas. Remiantis Konstitucija, pats asmuo pasirenka – tuoktis ar ne, ir ši teisė negali būti pažeidžiama valstybės“²²⁸. Galima teigti, kad draudimas tuoktis apriboja asmenų laisvę, apriboja jų fundamentalias teises.

²²⁴ *Affaire Chapin et Charpentier v. France*, No 40182/07 (2016).

²²⁵ ...

²²⁶ ...

²²⁷ *Ibid.*

²²⁸ *Loving v. Virginia*, 388 U. S. 1 (1967).

Naujas požiūris skelbia, kad santuoka yra daug daugiau nei tik gyvybės davimą ir vaikų auklėjimą reguliuojantis ar palaikantis mechanizmas.²²⁹

Nuo 2013 m. šis teismo sprendimas buvo minimas kaip precedentinis JAV federalinių teismų sprendimuose dėl apribojimų, susijusių su tos pačios lyties asmenų santuokomis Jungtinėse Amerikos Valstijose, nekonstitucingumo.

2015 m. JAV Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjęs *DeBoer v. Snyder* (Mičigano valstija), *Obergefell v. Kasich* ir *Henry v. Wymyslo* (Ohajas valstija), *Bourke v. Beshear* ir *Love v. Beshear* (Kentukio valstija), *Tanco v. Haslam* (Tenesio valstija) bylas pasisakė, kad valstijų sprendimai nepripažinti tos pačios lyties asmenų santuokos buvo antikonstituciniai. JAV Aukščiausiasis teismas byloje *Obergefell v. Hodges*. konstatavo, jog pagrindinė teisė tuoktis garantuoja šią teisę bei vienodą apsaugą ir tos pačios lyties poroms. Taip pat nurodė, kad visose valstijose išduoti santuokos liudijimai (licenzijos) tos pačios lyties poroms turi būti pripažinti teisėtais kitose jurisdikcijose. Tai legalizavo tos pačios lyties santuokas visose JAV.

Dar vienas aspektas, susijęs su lygiateisiškumo principo veiksmingumu, yra *lyties pakeitimo* galimybė ir su tuo susijusios asmens teisės.

EŽTT byloje *Van Oosterwijk v. Belgium* pareiškėjas kreipėsi dėl pažeistos teisės sudaryti santuoką. Pareiškėjas pakeitė lytį iš moteriškos į vyrišką, kad galėtų susituokti su moteriškos lyties asmeniu. Tačiau gimimo akto įrašė valstybinės institucijos atsisakė pakeisti duomenis ir pareiškėjas neturi teisės tuoktis su norimu asmeniu. Europos Komisija konstatavo Konvencijos 12 straipsnio pažeidimą ir pasisakė, kad „nors Konvencijoje ir vidaus teisinėje sistemoje santuokos ir šeimos samprata faktiškai susiliejo, tačiau tai nereiškia, kad reprodukcinė funkcija yra pagrindinė santuokos sąlyga arba kad reprodukcija – pagrindinis santuokos tikslas“²³⁰. Nors asmenys yra skirtingų lyčių (šiuo atveju transseksualai), tačiau neturi galimybės susituokti, neturi galimybės sukurti šeimą. EŽTT šią bylą atsisakė nagrinėti dėl neišnaudotų vidaus gynybos priemonių.

2002 m. bylose dėl transseksualių asmenų santuokų buvo pateikta nuomonė, pagal kokius kriterijus turi būti nustatoma šių asmenų lytis.

Byloje *Goodwin v. United Kingdom* EŽTT konstatavo, kad „prigimtiniai biologiniai veiksniai negali atimti galimybės pakeisti lytį ir sudaryti santuoką“²³¹. Pareiškėja, kadangi

²²⁹ *Loving v. Virginia*, 388 U. S. 1 (1967).

²³⁰ *Van Oosterwijk v. Belgium*, No 36 (1980).

²³¹ *Goodwin v. United Kingdom*, No 2895/957 (2002).

biologiškai buvo vyras, negalėjo susituokti. „Mokslo naujovės negali būti kliūtis tuoktis“²³². Pareiškėjai buvo atlikta lyties keitimo operacija. Kurį laiką pareiškėja gyveno kaip moteris, norėjo ištekėti už vyro. Jai to nebuvo leista padaryti, todėl buvo pažeista jos teisė tuoktis. Teismas konstatavo: „Asmens lytis turi būti nustatoma atsižvelgiant į padėtį po operacijos ir gydymo“²³³.

Analogiškoje byloje I. V. United Kingdom Teismas priėmė tokią pat išvadą. Teismas nustatė, kad „iš lytį pakeitusių transseksualų nėra atimta teisė tuoktis, todėl jie gali kurti šeimą“²³⁴.

Atsižvelgiant į EŽTT sprendimus LR CK 2.27 straipsnyje nustatyta teisė pakeisti lytį. Tačiau ši teisė gali būti įgyvendinama tik priėmus Lyties pakeitimo įstatymą. Įstatyme turi būti aptarta asmens galimybė tuoktis ir sukurti šeimą su priešingos lyties asmeniu, nei asmuo po lyties pakeitimo operacijos. Įstatymas, nustatantis lyties pakeitimo sąlygas ir tvarką, vis dar nepriimtas.

EŽTT nagrinėjo Lietuvos piliečio bylą. Šioje byloje buvo iškeltas klausimas dėl teisės keisti lytį. EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas Konvencijos 8 str., kuriame reglamentuojama teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą. Byloje konstatuota, kad „valstybė pažeidė Konvenciją laiku nepriimdama Lyties pakeitimo įstatymo ir todėl neįvykdė iš Konvencijos 8 straipsnio kylančios pozityvios pareigos užtikrinti efektyvų naudojimąsi teise į privataus gyvenimo gerbimą“²³⁵. Toks sprendimas buvo priimtas atsižvelgiant į tai, kad pati valstybė LR CK numatė galimybę keisti lytį, tačiau nepriėmė šiai teisei įgyvendinti būtinų teisės aktų.

Ši neaiški padėtis įpareigoja apsispręsti: ar priimti Lyties pakeitimo įstatymą, ar panaikinti LR CK nuostatą dėl teisės pakeisti lytį. Išlieka ir kiti aktualūs su lyties pakeitimo teise susiję klausimai. Tai – ar naujoji lytis bus pripažinta teisiniame reglamentavime; ar asmenys, pakeitę lytį, turi teisę susituokti ar kitaip įteisinti tarpusavio santykius.

Apibendrinant galima teigti, kad:

- Visuomenės santykių sistemoje šeima užima svarbią vietą, kuriai turi įtakos visuomenė, tradicijos, moralės bei religinės nuostatos, politinės ideologijos. Daugelis mokslininkų šeimą apibūdino kaip visuomenės ląstelę, kuri pagrįsta santuokos sąjunga. Lietuvoje teisės aktai reglamentuoja, kad santuoką gali sudaryti tik skirtingų lyčių asmenys.

²³² *Ibid.*

²³³ *Ibid.*

²³⁴ I. v. United Kingdom, No 25680/94 (2002).

²³⁵ L v. Lithuania, No 27527/03, (2007).

- Didesnė visuomenės dalis nepritaria vienalyčių asmenų sąjungoms. nes mano, jog pagrindinis santuokos tikslas – kurti šeimą, kad santuoka tarp vienos lyties asmenų prieštarauja tradicijoms ir „teisingai“ moralei. Tos pačios lyties sąjungų kritikai teigia, kad pripažinus homoseksualių asmenų santuokas, pakis ir santuokos apibrėžimas. Katalikų bažnyčia nepripažįsta vienos lyties asmenų santuokų. Katalikų bažnyčios požiūris į homoseksualių asmenų santuokas yra nekintantis. Popiežius Paulius VI sakė, jog „tarp santuokiniu aktu reiškiamos sutuoktinių vienovės ir tuo pačiu aktu reiškiamo žmonių dauginimosi yra Dievo nustatytas nesuardomas ryšys, kurio žmonės savo nuožiūra negali pažeisti“²³⁶. Valstybės pozicija dėl skirtingų lyčių sutuoktinių grindžiama visuomenėje susiformavusiomis *tradicijomis, moralinėmis* bei *religinėmis nuostatomis*, nuogaštavimais, kad pakis *šimos* ir *santuokos samprata*.

- EŽTT pripažino, kad dviejų asmenų sutartis gyventi kaip šeimai yra lygiai tiek pat svarbi nepriklausomai nuo to, ar ją sudarė skirtingų lyčių asmenys, ar tos pačios lyties asmenys, t.y. nepriklausomai nuo jų lytinės orientacijos. Teismas taip pat pasisakė, jog draudimas tuoktis tos pačios lyties asmenims, įtvirtintas šalių teisės aktuose, nėra traktuojamas kaip diskriminacinis, kadangi santuokos įstatymai buvo sukurti ginti tik skirtingų lyčių asmenis.

- Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, kad santuoką gali sudaryti tik skirtingų lyčių asmenys, atitinka dabartinę EŽTT poziciją. Valstybė turi teisę pati apsispręsti, ar suteikti teisę tos pačios lyties asmenims sudaryti santuoką. Tarptautinė sutartis valstybę įpareigoja visiems asmenims suteikti teisinę apsaugą, nepriklausomai nuo lytinės orientacijos, nepriklausomai nuo to, kokių pagrindu atsiranda šeimos santykiai. Valstybė privalo numatyti kitus alternatyvius santuokai institutus ir užtikrinti, kad jie veiktų.

- Visi asmenys, tiek heteroseksualios orientacijos, tiek homoseksualios orientacijos, turi teisę būti traktuojami vienodai su kitais, turi teisę į šeimos gyvenimą, teisę į šeimos gyvenimo apsaugą. Lietuvoje tos pačios lyties asmenims teisė į jų šeimos gyvenimą nėra užtikrinama, suteikiant teisinę apsaugą. Valstybė, suteikdama

²³⁶ Paulius VI. Enciklika *Humanae vitae*, 2016 kovo 10d.,
[//Http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/humanae-vitae.html/](http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/humanae-vitae.html/)

teisinę apsaugą tik tam tikrai grupei asmenų, pažeidžia kitos grupės asmenų teisę į šeimos, teisę į privatą gyvenimą. Šie asmenys lieka teisiškai neapsaugoti. Šeimos nariai įgyja tam tikras teises ir pareigas. Nepripažinus tam tikros asmenų grupės šeiminių santykių, jie šių teisių ir pareigų neįgyja, o tai susiję su tarpusavio santykiais, su vaikais ir su trečiaisiais asmenimis, tarp jų ir su valstybe.

- Tos pačios lyties asmenų šeimoms turi būti užtikrinta teisinė apsauga. Teisė į privatą ir šeimos gyvenimą turi būti užtikrinama kiekvienam asmeniui ir nediskriminuojama jokiais pagrindais. Prigimtinė žmogaus teisė ir valstybės pareiga yra užtikrinti šios teisės tinkamą apsaugą ir įgyvendinimą. Lygiateisiškumo principas reikalauja, kad kiekvienas asmuo turi turėti lygias teises. Tai suponuoja ir teisinės valstybės teisingumo principas.

IŠVADOS

1. Visuomenės santykių sistemoje šeima užima svarbią vietą, kuriai turi įtakos visuomenė, tradicijos, moralės bei religinės nuostatos, politinės ideologijos. Daugelis mokslininkų šeimą apibūdino kaip visuomenės ląstelę, kuri pagrįsta santuokos sąjunga.

2. Šeimos santykių teisinis reglamentavimas grindžiamas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo principais. Monogamijos, santuokos savanoriškumo principai įtvirtinti kaip santuokos sudarymo sąlygos. Lygiateisiškumo principas įtvirtintas, kaip bendras civilinės teisės principas. Sutuoktinių lygiateisiškumo principas yra bendro asmenų lygybės principo išraiška šeimos teisėje.

3. Konstitucijoje įtvirtinta Valstybės pareiga užregistruoti santuoką, gimimą ir mirtį bei pripažinti bažnytinės santuokos registraciją. Laikotarpiu nuo 1992 m. spalio 25 d. iki 2012 m. kovo 23 d. buvo galimybė pažeisti LR CK 3.16 straipsnyje įtvirtintą draudimą, nenutraukus ankstesnės santuokos, sudaryti kitą santuoką, t.y. pažeisti monogamijos principą. Iš pradžių tai lėmė privalomos bažnytinės santuokos apskaitos nebuvimas, vėliau – skirtingas prievolės informuoti civilinės metrikacijos įstaigą apie įvykusią santuoką traktavimas. Prielaidas pažeisti monogamijos principą panaikintos 2012 m. kovo 23 d. pasirašius naują susitarimą, įpareigojantį bažnyčios įgaliotus atstovus patiems pristatyti pranešimą apie Katalikų bažnyčioje sudarytas santuokas.

4. Civilinės būklės aktų registravimo taisyklėse nustatyta, kad civilinės metrikacijos įstaigos įtraukia į apskaitą užsienio valstybėse įregistruotus civilinės būklės aktus. Patys sutuoktiniai turi apskaityti užsienio valstybėje sudarytą santuoką, kad šie duomenys būtų įtraukti į valstybinį gyventojų registrą ir sudarytas santuokos akto įrašas. Nenumatytas terminas, per kiek laiko LR pilietis turi pranešti savo šalies kompetentingoms įstaigoms apie sudarytą santuoką. Nenumatytas terminas per kiek laiko reikia pasikeisti asmens dokumentą, jei santuokos metu keitėsi pavardė. Civilinės metrikacijos įstaigos neturi duomenų apie užsienio valstybėje sudarytas santuokas. Tokiu būdu atsiranda galimybė pažeisti monogamijos principą.

5. Monogamijos principo esmė yra ta, kad santuoka galima tik tarp vieno vyro ir vienos moters, santuoką gali sudaryti nevedęs, išsituokęs asmuo arba kai vienas iš sutuoktinių iš ankstesnės santuokos yra miręs. Draudimas asmeniui sudaryti kitą santuoką,

kuris šeimos teisės normų nustatyta tvarka yra nenutraukęs esamos santuokos, yra tiesioginis, besąlyginis, vykdytinas bet kokiomis sąlygomis. Šiuo draudimu yra saugomas ir ginamas vienas iš pagrindinių šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų – monogamija.

6. Monogamijos principas užtikrina ne tik šeimos apsaugą, bet ir jos reikšmės visuomenėje stiprinimą bei asmeninių ir turtinių šeimos interesų apsaugą.

7. Monogamijos principo pažeidimas sukelia pasekmes tarpšakiniu aspektu: sprendžiant paveldėjimo, našlių pensijos gavimo klausimus ir kt. Pažeidus monogamijos principą, būtų pažeista Lietuvos Respublikos Konstitucinė nuostata, pagal kurią pripažįstama tik registruota santuoka. Pažeidus monogamijos principą, būtų pažeista Lietuvos Respublikos Konstitucinė nuostata – *santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu*.

8. Santuokos savanoriškumo principas reiškia laisvą valią, netrukdomą valios reiškimą. LR CK įtvirtintas santuokos savanoriškumo principas atitinka civilinių santykių reglamentavimo principus, tokius kaip lygiateisiškumo, sutarties laisvės principą, Konstitucijoje ir tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintą laisvės principą.

9. Šeimos santykiai atsiranda gyvenant šeimos gyvenimą nepriklausomai nuo to ar asmenys yra susituokę, ar - ne, nepriklausomai nuo šeimos statuso principo. Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą yra viena iš asmens teisių, kuri turi būti užtikrinama kiekvienam asmeniui. Ši teisė ginama Konstitucijos lygmeniu, ši teisė ginama Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio pagrindu.

10. Lietuvoje teisės aktai reglamentuoja, kad santuoką gali sudaryti tik skirtingų lyčių asmenys. Lygiateisiškumo principas reiškia, kad sutuoktiniai turi lygias turtines ir asmenines neturtines teises. Šiuo principu įtvirtinamas draudimas – diskriminacija dėl lyties. Lyčių lygybė yra bendroji vertybė, be kurios daugelyje šalių neįsivaizduojama demokratinės visuomenės raida. Vis dažniau pasauliui susiduriant su globalizacijos iššūkiais, lyčių lygybės klausimas tampa esminis demografinėje, socialinėje ar ekonominėje srityje.

11. Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, kad santuoką gali sudaryti tik skirtingų lyčių asmenys, atitinka dabartinę EŽTT poziciją. Valstybė turi teisę pati apsispręsti, ar suteikti teisę tos pačios lyties asmenims sudaryti santuoką. EŽTT pripažino, kad dviejų asmenų sutartis gyventi kaip šeima yra vienodai svarbi. Tarptautinė sutartis valstybę įpareigoja visiems asmenims suteikti teisinę apsaugą, nepriklausomai nuo lytinės orientacijos,

nepriklausomai nuo to, koku pagrindu atsiranda šeimos santykiai. Valstybė privalo numatyti kitus alternatyvius santuokai institutus ir užtikrinti, kad jie veiktų.

PASIŪLYMAI

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybei ir Lietuvos Vyskupų Konferencijai pasirašyti susitarimą dėl bendros bažnytinių ir civilinių santuokų registravimo apskaitos. Jam esant būtų užtikrintas monogamijos principo veiksmingumas.

2. Papildyti tarptautinius (dvišalius, trišalius ar daugiašalius) susitarimus tarp Lietuvos Respublikos ir kitų valstybių dėl teisinės pagalbos nuostata – „teikti kitų šalių kompetentingoms institucijoms informaciją apie šalyje kitų valstybių piliečių sudarytus civilinės būklės aktus.

3. Tikslinga numatyti tos pačios lyties asmenų šeimoms kitus alternatyvius santuokai institutus (pvz. partnerystė) ir užtikrinti, kad jie veiktų.

LITERATŪRA

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. “Kanonų teisės kodeksas,” *Lietuvos vyskupų konferencija*, 2012.
2. “Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas,” *Valstybės žinios* VIII-1864, 2000.
3. “Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas,” *Valstybės žinios* 74-2262, 2000.
4. “Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties,” *Valstybės žinios* 73-2539 (2004).
5. “Lietuvos Respublikos Konstitucija,” *Valstybės žinios* 33-1014, 1992.
6. “Lietuvos Respublikos Lygių galimybių įstatymas,” *Valstybės žinios* 114-5115, (2003).
7. “Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas “Dėl civilinės būklės aktų registravimo laikinųjų taisyklių patvirtinimo,” *Valstybės žinios* 29-840, 1999.
8. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas "Dėl pranešimo apie bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka įregistruotą santuoką formos ir pranešimo tvarkos patvirtinimo,” *Valstybės žinios* 57-2062, 2001.

Tarptautiniai teisės aktai:

1. “Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija,” *Valstybės žinios* 40-987, 1995.
2. “Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims“, *Valstybės žinios* 21-549 (1996).
3. “Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas “Dėl civilinės būklės aktų registravimo taisyklių ir civilinės būklės aktų įrašų ir kitų dokumentų formų patvirtinimo,” *Valstybės žinios* 1R- 334, (2016).
4. “Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos vyskupų konferencijos susitarimas “Dėl 2011 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos vyskupų konferencijos laikino susitarimo dėl katalikų bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą pakeitimo,” *Valstybės žinios* 4R-2/1-111, 2012.
5. “Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas“, *Valstybės žinios* 77-3290 (2002).

6. "Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas", *Valstybės žinios* 77-3288 (2002).
7. "Visuotinė žmogaus teisių deklaracija", *Valstybės žinios* 68- 2497 (2006). *Europos valstybių konstitucijos* (Maskva: Norma, 2001, t. 1), 401.
<https://www.e-tar.lt/rs/legalact/TAR.F84CB4D0B502/>

Specialioji literatūra:

1. "Šeimos teisių chartija. Lietuvos šeima", pranešimas mokslinės–praktinės konferencijoje Lietuvos šeima: Tradicijos ir Ateitis, Vilnius, Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1995.
2. Abramavičius, Armanas. "Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje", *Jurisprudencija* 12(90) (2006) 43.
3. Abramavičius, Armanas ir kt., *Namų advokatas*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.
4. *Affaire Chapin et Charpentier v. France*, No 40182/07 (2016).
5. Andriulis, Vytautas. *Lietuvos Statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė*. Monografija, Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
6. *Apaštaly Sosto dokumentai. Popiežiaus Pauliaus VI enciklika "Humanae vitae" / Priedas Nr. 2. Šeimos teisių chartija*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidykla, 1993.
7. Arlauskas, Saulius. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
8. Bajoriūnas, Zenonas. *Šeimos edukologija*. Vilnius. 1997.
9. Birmontienė, Toma. "Moterų teisių raida Lietuvoje: Konstitucinis pripažinimas ir politinio lygiateisiškumo siekis", *Jurisprudencija* 12(90) (2006): 35.
10. Birmontienė, Toma. *Žmogaus teisių problemos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimuose, Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis* (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998), 123.
11. Cardozo, Benjamin. *The Nature of the Judicial Process*. New Haven: Yale University Press, 1921; 1991.
12. Daren Spendale, William Eskridge, *Gay Marriage: For Better or for Worse?* (New York: Oxford University.
13. Dičius, Pranas. *Santuoka ir šeima Tarybų Lietuvoje*. Vilnius: Mintis, 1974.

14. Dworkin, Ronald. *Rimtas požiūris į teises*. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
15. Giddens, Anthony. *Sociologija*. Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2005.
16. Goodwin v. Unites Kingdom, No 2895/957 (2002).
17. Hart, Herbert Lionel Adolphus. *Teisės samprata*. Vilnius; Pradai, 1997.
18. Jačkonienė, Joana. Santuoka: sąvoka ir sudarymo sąlygos. *Justitia* 5-6 (1999): 42.
19. Jankauskas, Kęstutis. „Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje.“ Daktaro disertacija, Lietuvos teisės universitetas, 2005.
20. Jankauskas, Kęstutis. „Teisės principų samprata ir jų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai.“ *Jurisprudencija* 51 (43); 17-31 (2004): 21.
21. Jarašiūnas, Egidijus ir Gediminas Mesonis. *Užsienio šalių konstitucijos*. Vilnius, Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004.
22. Jovaiša, Karolis ir kt., *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras*. Vilnius: Teisės institutas, 2000 2 d. *Jurisprudencija* 12(90) (2006): 35.
23. Kenneth McK Norrie, Marriage Is For Hetero sexuals – May the Rest of Us Be Saved from It. Child and Family Law Quar terly 2000. *Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998. Konstitucinio Teismo praktikoje,” *Jurisprudencija* 52(44) (2004): 8.
24. Kudinavičiūtė-Michailovienė, Inga. “Ištuokos reglamentavimas: nuostatos, integraciniai procesai ir principai.“ *Jurisprudencija* 3(93) (2007).
25. Kudinavičiūtė-Michailovienė, Inga. ”*Santuokos sąlygos ir jų vykdymas*.“ Vilnius: Justitia, 2007.
26. Kudinavičiūtė-Michailovienė, Inga. Šeimos santykių kūrimo teisinis reglamentavimas Lietuvoje. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2006.
27. Kudinavičiūtė-Michailovienė, Inga. Šeimos teisės normų, nustatančių monogamiją, interpretavimo ypatumai ir jų pažeidimo pasekmės.“ *Jurisprudencija* 71(63) (2005): 16-22.
28. Kūris, Egidijus. “Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas.“ *Jurisprudencija*, 23(15) (2001): 57.
29. Kūris, Egidijus. “Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje“, pranešimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo konferencijoje, Neringa, 2001 m. birželio 11–12 d., Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. L v. Lithuania, No 27527/03, (2007).

30. Lastauskienė, Giedrė. “Korektiško teisės principų taikymo prielaidos.“ *Teisė*, 85 (2012): 48.
31. *Lietuvos TSR santuokos ir šeimos kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1985.
32. Majūtė, Vaidota. Bažnytinė santuoka Lietuvoje: pripažinimas ir teisinės pasekmės. *Notariatas* 5 (2008).
33. Mikelėnas, Valentinas ir kt. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius: Justitija, 2001.
34. Mikelėnas, Valentinas ir kt. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė*. Vilnius: Justitia, 2002.
35. Mikelėnas, Valentinas, ir Dalia Mikelėnienė. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
36. Murdock, Georger Peter. *Pasaulis ir šeima*. Vilnius: LMA filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1993.
37. Pakalniškis, Vytautas ir kt. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
38. Perkumienė, Dalia. “Skirtinga būsimų sutuoktinių lytis – pagrindinė santuokos galiojimo sąlyga bažnyčios ir Valstybės požiūriu,“ *Soter religijos mokslų žurnalas* 15(43) (2005): 165. Press, 2006.
39. Ralys, Kęstutis. *Rengimas santuokai ir šeimai*. Mokslinė monografija, Vilnius: VPU, 2011.
40. Stankūnienė, Vlada ir kt. *Šeimos revoliucija? Iššūkiai šeimos politikai*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2003.
41. Šalkauskis, Stasys. *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa, 1991.
42. Umbrasas, Sigitas. “Santuokos registravimas.“ *Socialistinė teisė. Mokslo darbai* 1 (1988), 13.
43. Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
44. Valančius, Kazimieras. Bažnytinės (kanoninės) santuokos institucionalizacija ir konstitucionalizacija: raida ir problemos. *Valstybės žinios* 31 – 562, 1994.
45. Vansevičius, Stasys. “Šeimos santykių teisinis reguliavimas pagal Lietuvoje galiojusius Rusijos imperijos įstatymus“, *Teisė* 34 (2000): 47.
46. Vansevičius, Stasys. “Šeimos teisė pagal 1836 m. Santuokos nuostatus, galiojusius Lietuvos Užnemunėje.“ *Teisė* 46 (2003): 178.

47. Vidrinskaitė, Saulė. "Asmenų lygybės principas: lygiateisiškumas ir lygios galimybės", *Jurisprudencija* 56(48) (2004): 106-107.
48. Vileita, Alfonsas ir kt. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: Justitija, 2009), 49-50.
49. Žilys, Juozas. *Konstitucinis Teismas ir Lietuvos teisės raida. Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.
50. Žiobienė, Edita. "Lygiateisiškumo principą užtikrinančių institucijų teisinio statuso problemos", *Jurisprudencija* 12(90) (2006): 75-76.
51. *Žmogaus teisių ir tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1991.
52. Муратова С. А. Семейное право. Учебник для юридических вузов. Москва: Эксмо, 2004.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai," *Valstybės žinios* 114-2643 (1997).
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai," *Valstybės žinios* 109-3004 (1998).
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 1, 4, 9 ir 11 dalių, 8 straipsnio 1 dalies, 15 straipsnio 2 punkto ir 20 straipsnio 1, 2, 3 bei 4 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai," *Valstybės žinios* 95-2642 (1998).
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas byloje Nr. 9/95,
<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta437/content>.
5. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3k-3-146/2002,
<http://www.lat.litlex.lt/paieska/doc.asp>.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d.

- redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2006, Nr. 7-256.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-50/1999; 1998 m. civilinėje byloje Nr. 3K 183/98, <http://www.infolex.lt/tp/17091?nr=2>.
 8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimą (Valstybės žinios, 2003, Nr. 68-3094), taip pat 2002 m. kovo 14 d., 2003 m. sausio 24 d., 2003 m. kovo 4 d., 2003 m. birželio 10 d. ir kitus nutarimus).
 9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)“, Valstybės žinios, 2003, Nr. 24-1004.
 10. Vilniaus m. 1-osios apylinkės teismo nutartis civilinėje byloje Nr. A-2-1143-04-2002, TAR.
 11. Vilniaus apygardos teismo 2014 m. rugsėjo 1d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1496-450/2014, E TEISMAI, <http://eteismai.lt/byla/36374141786427/2A-1496-450/2014>.

12. Vilniaus apygardos teismo 2014 m. rugsėjo 1d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1496-450/2014, E TEISMAI, <http://eteismai.lt/byla/36374141786427/2A-1496-450/2014>.
13. Lietuvos aukščiausiojo teismo 2008 m. kovo 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-148/2008.
14. Herring J. Family Law. Oxford, 2001, p. 52. Byloje Sullivan v. Sullivan.
15. Vilniaus miesto 3-ojo apylinkės teismo 2005 m. gegužės 30 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-03161-127/2005.
16. Jonathan Herring, Family Law (Oxford, 2001), 49. „Bylose Szechter (Orse Karzov) v.Szechter, Singh v. Kaur.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-353/2002.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-1008/2001.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-745/2001.
20. Kauno miesto apylinkės teismo 2005 m. vasario 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-815-587/2005.
21. Vilniaus m. 1-ojo apylinkės teismo 2003 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2-4654-15.
22. Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2005 m. kovo 24 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-03161-127/2005.
23. Kauno miesto apylinkės teismo 2005 m. vasario 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-815-587/2005.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 1632 straipsnio (2002 m. liepos 5 d. redakcija) 5 dalies ir šio straipsnio (2003 m. liepos 4 d. redakcija) 6 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 134-4819, (2005).
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. lapkričio 11 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo 38 straipsnio 4 dalies ir Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 36 straipsnio 4 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 100-2791 (199).

26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada “Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,” *Valstybės žinios* 9-199 (1995).
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,” *Valstybės žinios* 36-915 (1996).
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 “Dėl dalies Žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos Akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio pirmajai daliai,” *Valstybės žinios* 20-573 (1996).
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,” *Valstybės žinios* 9-228 (1996).
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,” *Valstybės žinios* 114-2643 (1997). Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,” *Valstybės žinios* 109-3004 (1998).
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. spalio 27 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 4 straipsnio 1, 4, 9 ir 11 dalių, 8 straipsnio 1 dalies, 15 straipsnio 2 punkto ir 20 straipsnio 1, 2,

- 3 bei 4 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai,“ *Valstybės žinios* 95-2642 (1998).
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 23 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008 “Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. X-1659 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai,“
<http://www.lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta159/content>.
 33. Rees v. United Kingdom, Appl. No 9532/81 (1986).
 34. Simpson v. UK, No. 11716/85 (1986).
 35. C. and L. M. v. UK, No. 14753/89 (1989).
 36. Kerkhoven v. Netherlands, No. 15666/89 (1992).
 37. Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, No. 33290/96 (1999).
 38. X and Y v. United Kingdom, No. 75/1982/667 (1978).
 39. Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, No. 33290/96 (1999).
 40. Schalk and Kopf v. Austrija, No. 30141/04 (2010).

Kita literatūra:

1. “Dėl pasirengimo Santuokos sakramentui įgyvendinimo,“ Lietuvos Vyskupų konferencijos instrukcija, 2016-balandžio 19 d.
2. Dictionary of Sociology (New York, 1965) 67.
3. Encyclopedia Britannica (Chicago, 1964) 54.
4. Goleman, D. Growing up in a Gay Home, A.S. Skolnick ir J.H. Skolnick (red.). *Family in Transition*. (New York: Harper Collins College Publishers, 1994), 2016 spalio 10 d.
5. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Poliandrija>
6. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Poliginija>
7. <http://lvk.lcn.lt/naujienos/,78/>
8. <http://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=687e2dfa-2c1b-445b-a7ac-a82292c71913>
9. http://www.augustinus.it/latino/dignita_matrimonio/dignita_matrimonio.htm/
10. <http://www.kaunoarkikatedra.lt/index.php?id=32>
11. http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/gaudium-et-spes.html

12. https://en.wikipedia.org/wiki/Tos_pa%c4%8dios_lyties_asmen%c5%b3_santuoka/
13. Lietuvių kalbos institutas. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
14. National Association for Research and Therapy, 2016 spalio 10 d.
15. Santuokos sakramentas, Žiūrėta 2016 kovo 14 d.
16. Statistikos departamentas, Gyventojai ir socialinė statistika, 2017 vasario 10d.
17. Sweden's Commision on Children in Homosexual Families, 2016 spalio 10 d.
18. Sweden's Commision on Children in Homosexual Families, 2016 spalio 10 d.
19. Sweden's Commision on Children in Homosexual Families, 2016 spalio 10 d.
20. Sweden's Commision on Children in Homosexual Families, 2016 spalio 10 d.
21. Šv. Augustinas. De bono coniugali, 2016 balandžio 8 d.
22. Tos pačios lyties asmenų santuoka, 2015 kovo 16d.
23. Visuotinio Vatikano II Susirinkimo dokumentai. Pastoracinė konstitucija apie bažnyčią šiuolaikiniame pasaulyje "Gaudium et spes", 1965.
24. Vyriausioji enciklopedijų redakcija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Alma litera, 2001.
25. Wikipedija. Žiūrėta 2015 m. vasario 10 d.
26. Wikipedija. Žiūrėta 2015 m. vasario 10 d.
27. www.lambdaarchives.us/collections/books/non-fiction.htm
28. http://209.85.129.132/search?q=cache:XbgJuYx5iKkJ:www.homo.se/upload/homo/pdf_homo/sou2002-10_summarypdf+children+in+homosexual+families+sweden+commission+report+summary&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt/
29. http://209.85.129.132/search?q=cache:XbgJuYx5iKkJ:www.homo.se/upload/homo/pdf_homo/sou2002-10_summarypdf+children+in+homosexual+families+sweden+commission+report+summary&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt/
30. http://209.85.129.132/search?q=cache:XbgJuYx5iKkJ:www.homo.se/upload/homo/pdf_homo/sou2002-10_summarypdf+children+in+homosexual+families+sweden+commission+report+summary&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt/

31. http://209.85.129.132/search?q=cache:XbgJuYx5iKkJ:www.homo.se/upload/homo/pdf_homo/sou2002-10_summarypdf+children+in+homosexual+families+sweden+commission+report+summary&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt/
32. <http://www.narth.com/docs/does.html/>

ANOTACIJA

TEISĖS PRINCIPŲ SISTEMA KAIP TEISINIO REGULIAVIMO PRIEMONĖ SANTUOKOS SUDARYMO SISTEMOJE

Visuomenės santykių sistemoje šeima užima svarbią vietą, kuriai turi įtakos visuomenė, tradicijos, moralės bei religinės nuostatos, politinės ideologijos. Daugelis mokslininkų šeimą apibūdina kaip visuomenės ląstelę, kuri pagrįsta santuokos sąjunga. Santuoka – vyro ir moters sąjunga, dviejų skirtingų lyčių asmenų sąjunga. Santuoka yra ne tik sutartis, bet ir sutuoktinių būklė. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtinti monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo ir kiti civilinių santykių teisinio reglamentavimo principai, kuriais grindžiamas šeimos santykių teisinis reglamentavimas. Kintant visuomenės interesams, ideologijoms kito ir vertybės, požiūris į šeimos gyvenimą. Įvairiose teorinėse koncepcijose akcentuojama, kad teisės principai išreiškia pagrindines, pamatines visuomenės vertybes, kurių turiniui turi įtakos visuomenės vertybinių pokyčiai. Magistrinio darbo tikslas yra atskleisti teisės principų reglamentavimo trūkumus ir veiksmingumą santuokos sudarymo sistemoje.

Šeimos santykių teisinis reglamentavimas grindžiamas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo principais. Konstitucijoje įtvirtinta Valstybės pareiga užregistruoti santuoką, gimimą ir mirtį bei pripažinti bažnytinės santuokos registraciją. Teismų praktika parodė, kad teisinio reglamentavimo neatitikimas tarp valstybės ir bažnyčios, tarp pasaulio valstybių neužtikrina monogamijos principo veiksmingumo. Veiksmingas teisės principų užtikrinimas santuokos sudarymo sistemoje sustiprina šeimos reikšmę visuomenėje bei užtikrina asmeninių ir turtinių interesų apsaugą. Šeimos santykiai atsiranda gyvenant šeimos gyvenimą. Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą yra viena iš asmens teisių, kuri turi būti užtikrinama kiekvienam asmeniui. Ši teisė ginama Konstitucijos, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos. Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino, kad dviejų asmenų sutartis gyventi kaip šeima yra vienodai svarbi. Tarptautinė sutartis valstybę įpareigoja visiems asmenims suteikti teisinę apsaugą, nepriklausomai nuo lytinės orientacijos, nepriklausomai nuo to, koku pagrindu atsiranda šeimos santykiai.

Reikšminiai žodžiai: teisės principai, santuoka, monogamijos principas, santuokos savanoriškumo principas, sutuoktinių lygiateisiškumo principas.

LEGAL PRINCIPLES SYSTEM AS A LEGAL REGULATION MEASURE IN MARRIAGE SYSTEM

In society's relations system family holds an important place that is affected by society, traditions, moral and religious norms, political ideals. Many scientist described family as society's cell which is based on marriage union. Marriage – union between man and woman, union between two different sex people. Marriage is not just a contract but also spouses' condition. The Civil Code of Republic of Lithuania establishes principles of monogamy, marriage independence, spouses' equality and other civil relations legal regulations, that base family relations' legal regulations. While society's interests and ideology were changing, values and attitude to family's life changed too. In various theoretical concepts it's being emphasized that legal principles convey main, fundamental values of society whose content is being affected by changes in society's values. The aim of master's work is to discover weaknesses and effectiveness of legal principles' regulations in marriage system.

Family relations' legal regulation is based on principles of monogamy, marriage independence and spouses' equality. Constitution establishes state's responsibility to register marriage, birth and death and recognize registration of church marriage. Jurisprudence showed that inadequacy of legal regulations between state and church and world's countries do not ensure effectiveness of monogamy principle. Effective legal principles assurance in marriage system strengthens the value of the family in society and ensures personal and property interests' protection. Family relations appear while living family life. The right to private and family life is one of the human rights that need to be ensured for every person. This right is protected by Constitution, The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. European Court of Human Rights admitted that two people's agreement to live as family is equality important. International agreement obliges state to provide legal protection to everyone independently from sexual orientation or the reason of family relation.

Keywords: legal principles, marriage, monogamy principle, marriage independence principle, spouses' equality principle.

SANTRAUKA

TEISĖS PRINCIPŲ SISTEMA KAIP TEISINIO REGULIAVIMO PRIEMONĖ SANTUOKOS SUDARYMO SISTEMOJE

Šio darbo tikslas yra atskleisti teisės principų santuokos sudarymo sistemoje reglamentavimo trūkumus, veiksmingumą. Šiam tikslui pasiekti buvo keliami trys uždaviniai: 1) atskleisti teisės principų sampratą; 2) išanalizuoti teisės principus santuokos sudarymo sistemoje; 3) nustatyti teisės principų reglamentavimo veiksmingumą.

Magistro baigiamąjį darbą sudaro: įvadas, trys dėstymo dalys ir išvados. Įvade apžvelgtas temos aktualumas ir problema atsižvelgiant į šeimos reikšmę visuomenės gyvenime, santuokos sudarymo principus, kuriais grindžiamas šeimos santykių teisinis reglamentavimas, pasikeitusias vertybes, visuomenės interesus, globalizaciją, teisinį reglamentavimą, valstybės poziciją ir socialinį požiūrį. Taikomi teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai. Tema aktuali, nes Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai susilaukia visuomenės dėmesio. I dėstymo dalyje analizuojant mokslinę jurisprudenciją ir teisinę doktriną apžvelgta kas yra laikytina teisės principais, teisės principų klasifikacija, rūšys, reikšmė, funkcijos. Apžvelgtas santykis tarp teisės principų ir teisės normų, teisės principų ir teisės normų bendrieji požymiai ir skirtumai. Įvertintas teisės principų ir vertybių ryšys. II dėstymo dalyje atskleisti santuokos sudarymo principai. Atlikta monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo principų turinio analizė, reikšmė, konstitucingumas, ryšys su kitais teisės principais. Išanalizuotas šių principų teisinis reglamentavimas teisės aktuose, atsižvelgiant į įvairius istorinius laikotarpius. III dėstymo dalyje išanalizuotas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo principų užtikrinimo veiksmingumas atsižvelgiant į Lietuvoje priimtus teisės aktus, užsienio šalių teisę, tarptautinius susitarimus, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką bei kanonų teisę. Išanalizuoti faktai, visuomenės interesai. Išvadose aprašyti monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo principų užtikrinimo veiksmingumo trūkumai, išanalizuota šeimos santykių teisinio reglamentavimo principų įtaka visuomenei. Darbo pabaigoje pateikiami pasiūlymai, kaip užtikrinti teisės principų veiksmingumą santuokos sudarymo sistemoje.

LEGAL PRINCIPLES SYSTEM AS A LEGAL REGULATION MEASURE IN MARRIAGE SYSTEM

The aim of this work is to identify weaknesses and effectiveness of legal principles' regulation in marriage. In order to achieve this goal, three tasks were risen: 1) discover the concept of legal principles; 2) analyse legal principles in marriage system; 3) determine effectiveness of legal principles' regulation.

Master's final work consists of introduction, three parts of analysis and conclusion. Introduction looks into relevance of the topic and problem considering the meaning of the family in society, marriage principles that base legal regulations of family relationship, changed values, public interests, globalisation, legal regulation, nation's position and social attitude. Theoretical and empirical research methods are used. The theme is relevant because decisions of European Court of Human Rights face community's attention. In the first part of analysis by examining scientific jurisprudence and legal doctrine, it was reviewed what is considered law principles, law principles classification, types, meaning, functions. It looks into the connection between legal principles and legal norms, common characteristics and differences between legal principles and legal norms. It also evaluates connection between legal principles and values. The second part of analysis discovers marriage principles. It analyses monogamy, marriage independence, marriage equality principles, meaning, constitutionality, connection with other legal principles. It analyses legal regulations of these principles in enactment considering various historical periods. Third part of analysis looks into the effectiveness of ensuring principles of monogamy, marriage independence and spouses' equality considering enactment accredited in Lithuania, foreign law, international agreements, European Court of Human Rights practise and canon law. It analyses facts and interests of society. Conclusion describes weaknesses of ensuring effectiveness of monogamy, marriage independence and spouses' equality principles, analyses family relationships legal regulations principles' influence to society. Suggestions how to ensure effectiveness of legal principles in marriage system are made at the end of the work.